

KLASJE NAŠIH RAVNI

ČASOPIS BAČKO-BARANISKIH
HRVATA

KLASJE NAŠIH RAVNI

POVREMENI ČASOPIS ZA IZTRAŽIVANJE KULTURE,
ŽIVOTA I OBIČAJA BAČKO-BARANJSKIH HRVATA

GOD. V.

Zagreb, prosinac 1943.

BROJ 1.

MOJ DJED

Žuljave bile su ruke od teškog, napornog rada,
i kosa kao od svile: biela, gusta i duga,
i vjera u ljepše dane u oku tinjaše mlada,
dok je stiskao čvrsto blatne ručice pluga.

Ko komad nasušnog kruha bio je dobar i rado
zemlji je poklanjo ljubav, ko da mu bijaše mati,
s ganućem je djetinjim gledao, kako vito i mlado
pod ranim jutarnjim suncem rosno se žito zlati.

I tada, kao da život iz tajnog zemljinog krila
kroz šumor zreloga klasja u žile teče mu snažne,
plamenim kolutom sva je okružena glava mu bila,
i oči uprte nekud daleko: tople i vlažne.

Za niem govor je znao rano košene trave,
iz zemlje crpio svu je za život naporan snagu,
a kako je volio, kad se crkvena zvona jave
i svetost razliju poljem tako toplu i blagu!

Tada bi zastao negdje znojna, umorna čela
i skrušen šaputo molbu u dugom, pribranom múkū:
»Pošalji blagoslov, Bože, na moja nevriedna djela,
nek zalud ne bude napor mojih težačkih ruku.

Iz zemlje došo sam Tvoje za korom poštena kruha,
da djecu podignem svoju, da Tvoje kažem im pute,
podari starosti mojoj krepost Tvojega duha,
nek zemlja rodi mi plodom i duša uzda se u Te.

I neka sloga i ljubav narod diže i kriepi,
nek sudba djeci nam bude od naše ljepša i bolja,
a kada ruka mi klone i suzno oko osliepi,
nek dalje vrši se Tvoja sveta, pravedna volja!»

I cieli je život njegov tako običan bio,
kao što obične bjehu sve mu želje i nade,
i neku djetinju ljubav za me je uvijek krio
i stalno je imao nešto, da mi potajno dade.

I ako godine mnoge njegova nošahu leda,
vrh glave prošlo mu dosta raznih briga i muka,
dobrota sjala se stalno iz vedrih njegovih vjeđa,
i život davala svemu tvrda, trudna mu ruka.

I dok su proljeća išla iznad polja i selā,
i naša porasla krila za polet dušu što čisti,
njegova kosa je bila stalno duga i biela,
jedino ostao on je, ko zemlja, vječito isti.

I ko što došo je jednom iz vlažnih zemljinih grudi
i s njome vodio govor kroz dane naporne mnoge,
kad nije snositi mogo više životne studi,
po istoj stazi su k zemlji odvele stare ga noge.

I sada, kadgod bih čuo u žaru sunčanog ljeta,
kako zanosno šumi pjesma dozrelog klasa,
mene bi dirnula neka draga bojazan sveta,
kao da šaptanje čujem blagog djedina glasa.

I kako šapat se njegov niz polja zlatna razliva,
i davno započet govor o brizi za djecu vodi:
da čovjek dolazi k sreći, o kojoj vječito sniva,
kroz ljubav odanu k zemlji, narodu i slobodi.

Ante Jakšić

ČEŽNJA

Rođen, da živiš životom čovjeka,
što bielu čežnju za daljinom nosi,
osjećaš, kako nigdje nema lieka
pred kosom smrti, što nam srdca kosi

Pa ipak, kada koljeno ti kleca,
svu radost tamne progutaju ralje,
bielo to svietlo povede ko djeca,
što s pjesmom smieha nose nade dalje

I vječno tako čovjek čeka, snuje
san da se nekad u zbilju razcvjeta,
al' kada vrtom prohuje oluje,
plod strven padne ko uzdarje ljeta.

I cieli život čekanje je, nada,
uzdah za smieškom naslućene sreće,
borba za pravdu čovjeka, što strada,
za nježnim dahom, što raznosi cvieće.

Al' zadah smrti sve nagriza stvari,
i ljudstvo ide kroz smetove zloće,
a kada sunce jednom te ozari,
tad sreća padne ko natrulo voće.

Ante Jakšić

VINOGRAD

Na briegu, gdje se stablo višnje grana
i mlado lišće jutrom brsti koza,
uz uzke staze u uzornom redu
vrieže je svoje razmetnula loza.

U suncu gori vršak derme viti,
sred loza šuti kolibica stara,
a vrabci, koji nikad nisu siti,
sva zrna kradu ljubavlju bečara.

Tu, gdje se javlja srcem nježnost čista
i miris grožđa sliva se sa staza,
u sjenci breskve, koja bujno lista,
vinograd svoj je čuvo djeda Laza.

Djed svaki čokot znao je i rado
o svemu mi je pričao, što ima,
i dok je staro spominjao vrijeme,
iz lule pušto kolute je dima.

I motreć tada kroz dimove sive
u prošlost, bore zbiro je na čelu
i lulu uzo iz usta i njome
pokazo mirno tamo prema selu.

Pa preko polja, oranica, šuma
sve jednim kretom ruke zaokruži,
dok nešto teško na lice mu siđe,
i glas mu sav se nekako raztuži:

»Ta ravna polja, salaši i vode,
i Bogom dane obilate paše,
taj narod, koji o svom trudu živi,
sve je to nekad bilo samo naše!«

A onda glas mu polako se snizi,
ko da mu tuga u misao uđe,
dok ja ga pitah: »A danas, kako je?«
A on mi reče: »Sve je skoro tude!«

I glavu pogne... Samo vrabci kriče
i djela svoja izvode junačka,
a grožđe zori o suncu i mirno
pred okom mojim leži pusta Bačka.

Ante Jakšić

PRAMINJA SIVKASTI SNIEG

Praminja sivkasti snieg, u večer praminja bielu,
i s modrih visina kao kristalne ptice slieće
na meki trščani krov, na puste vrtove širom,
dok selo ovija mir i prve pale se svieće.

U sobi topline sjaj iz peći odiše stare,
i spomen dalek i drag na sretne proteže dane,
i niže plameni trag po zidu magične šare,
i dirne u prozor noć vrhom ozeble grane.

I dokle jabūkā dah s ormara svježinom miri,
i preduć mekani lan preslicu vrti baka,
sitan se začuje zvek. To lake saonice minu,
i pasji zaurla glas iz vjetrom zasutog mraka.

Kako je ugodno sad kraj tople zemljane peći
uživat slobode mir u skromnom domaćem krugu,
osjetit prisutnost sna o davno snivanoj sreći
i biti bezbrižno lak ko ptiče u svome lugu!

I dokle starinski sat na zidu kazaljke miče,
sve dublji dolinom mrak niz ceste biele se žuri,
iz predsoblja skoro će sad, čim nam se svieća upali,
zašumjet veseo glas i ući puni tanjuri.

I neki nutarnji glas izpunit duše će naše
i sve će sabrat nas oko prostrta stola,
i isti jest ćemo kruh, iz iste pit ćemo čaše
odkupit ljubavlju trud i teret svagdanjeg bola.

I dok će sivkasti snieg u večer praminjat bielu,
i toplo odisat kruh ko pjesma žitnih nam njiva,
oćutjet svi ćemo: kroz večer ovu cielu
nad glave kako se mir i Božji blagoslov sliva.

Ante Jakšić

NAŠI PJESNICI

I.

Prvi veliki pjesnik bačkih Hrvata

U doba, kad se iza hrvatskog narodnog preporoda te vedrih i tmurnih dana, što ih je hrvatski narod nakon toga u tri desetljeća proživio, šestdesetih godina prošlog stoljeća oblikovao nov državopravni položaj Hrvatske, mala je grana bačkih Hrvata počela jače osjećati značenje kulturnog jedinstva s hrvatskom narodnom cjelinom. Na pozornici narodnog života bunjevačko-šokačkih Hrvata pojavio se tada veliki lik biskupa Ivana Antunovića, kojemu je Providnost bila odredila,

da među prekodunavskim i prekodravskim Hrvatima zapali i visoko digne luč narodne svijesti onako, kako je to s ovu stranu Drave i Dunava prije toga bio učinio Gaj. I stadoše se oko biskupa-prosvjetitelja kupiti svi, koji su osjetili čežnju za tim svjetlom. Bilo je doduše i takvih, koji su Antunoviću — zasliepljeni tudinštinom — dobacili, da je s tim svojim preporodnim svjetlom zakasnio, jer da je narodni osjećaj među Bunjevcima i Šokcima već bio na izumiranju, ali tim se odlučni biskup nije dao smesti. Upirući pogled u velike pojave obćeg tadanjeg hrvatskog narodnog života — Starčevića, Kvaternika, Strossmayera, Račkog, Mažuranića i druge — dao se na djelo, bez kojega, da ga on tada nije bio započeo, ne znam, što bi do danas od nas bačkih Hrvata bilo! Snažno su odjeknule Antunovićeve rieči, što ih je na Veliku Gospu 1870. uputio u svom javnom proglasu bunjevačko-šokačkim Hrvatima: »Braćo mila, svanilo je! Neka je dakle kraj neplodnoj tužbi. Nasto je dan i pozivljemo se svikoliki, u kojima još bunjevačka, šokačka krv vrije, da se združimo, snagu i svu našu silu sjedinimo i narod naš od sigurne propasti izbavimo...« Nekoliko mjeseci kasnije pokrenuo je »Bunjevačke i Šokačke Novine«, prve novine bačkih Hrvata. Četvrt po prilici stoljeća rada biskupa Antunovića nastavio je kroz daljnja četvrt stoljeća pop Pajo Kujundžić, a treća četvrt stoljeća doživjela je svoj najveći uzpon pod Blažkom Rajićem.

Taj obći narodni pokret bačkih Hrvata našao je svoj odjek i na polju liepe književnosti. Prvi, koji je duh biskupa Antunovića prenio bio na književno polje te mu dao izražaja u pjesničkim oblicima po prilici onako, kako su to za Gajev pokret učinili Mihanović, Preradović, Vraz i Mažuranić, bio je pjesnik Ante Evetović, koji je pod pjesničkim imenom Miroljub stekao glas prvog velikog bunjevačko-šokačkog pjesnika. Ono, što je biskup Antunović bio bačkim Hrvatima kao pokretač obćeg narodnog preporodnog gibanja, bio je Evetović-Miroljub na polju književnosti bačkih Hrvata. Njegov pjesnički zov odjeknuo je po bačkim ravnima i budio nove književne odzive i nova pjesnička pokoljenja, koja su se liepo uklopila u obću književnu kulturu celog hrvatskog naroda.

*

Ante Evetović-Miroljub bio je sin siromašnog obćinskog sluge u bačkom Aljmašu, gdje se rodio 12. lipnja 1862. Imao je dvanaestero braće i jednu sestru. Kao sin djecom tako bogate obitelji, odlikovao se neobičnom darovitošću. Kako je biskup Antunović u to doba već provodio svoje preporodno djelovanje i kod toga uvidio, da mora što više nastojati odgojiti mlad školovani bunjevačko-šokački naraštaj, postao je i mali desetgodišnji Ante Evetović gojenac biskupa preporoditelja, koji ga je dao u gimnaziju. Kasnije je mladi Evetović stupio u franjevački red i bio zaređen za svećenika te je još za života biskupa Antunovića, svog dobrotvora, služio 7. srpnja 1885. svoju prvu misu. Od godine 1888. — godine smrti biskupa Antunovića — služio je Evetović do g. 1900. u Baji, a onda je izstupio iz franjevačkog reda i prešao u svjetovne svećenike, prešavši ujedno iz kaločke biskupije u pečujsku. Kako je pečujaska biskupija obuhvatala jednim dielom svog područja i sjevernu Slavoniju, postao je Evetović doskora župnikom u Hrvatskoj, i to u Veliškovcima, zatim Harkanovcima te napokon u Valpovu, gdje je župnikovao sve do svoje smrti 24. veljače 1921.

Svojim se pjesmama Evetović-Miroljub stao javljati već u mladim godinama surađujući ne samo u listovima i izdanjima bačkih Hrvata, nego je objelodanjavao svoje pjesme i u listovima u Hrvatskoj. Tu su njegove pjesme bile brzo zapažene i stekle ugled, kakav ide prvog pjesnika jedne male grane hrvatskog naroda, koja je stala bujno cvasti. Jedna od njegovih najnježnijih pjesama »Jorgovane, jorgovane«, objelodanjena u »Viencu«, oduševila je hrvatskog skladatelja Franju Vilhara tako, da ju je uglasbio, te je to dosad najljepša u glasbu prenesena bunjevačko-šokačka pjesma, koja se uz pratnju glasovira pjeva na svim važnijim priredbama bačkih Hrvata, pa i svojim sadržajem i svojom melodikom izaziva oduševljenje u slušalaca. Pjesmu je pjesnik bio izpjevao svojoj mrtvoj majci, svojoj nani, a skladatelj Vilhar je iz te pjesme s pjesnikovom dozvolom načinio pjesmu mrtvoj ljubi, te mjesto »nane« pjeva »lane«.

Evetović-Miroljub je čisti lirski pjesnik. Njegovo je pjesništvo srodno s pjesništvom Augusta Harambašića i Jovana Hranilovića, te on uz ta dva pjesnika zauzima svoje mjesto u hrvatskoj književnosti. To je dakle poezija, koja je u hrvatskoj književnosti cvala pri kraju 19. stoljeća, prije nego su Kranjčević, Matoš i drugi pjesnici početkom 20. stoljeća počeli stvarati nov pjesnički izražaj i otvorili novo pjesničko razdoblje u hrvatskoj književnosti.

U pjesništvu Evetovića-Miroljuba zauzima, što se sadržajne strane tiče, prvo mjesto rodoljublje. Pjesnikovo srce gori neodoljivim žarom prema svom narodu. On diže pogled svoj prema nebu te se moli Bogu:

Ljubi, Bože, rod moj
I njega poštedi,
On će vjeran biti
Tvojoj zapoviedi.

Ti udieli, što mu
Sviet dati ne može,
Neka se Bunjevci
Slože i umnože.

(»Molitva«)

Vidio je pjesnik nevolje i stradanja svoga roda, pa ga je na mahove obuzimala velika potištenost. U takvim je časovima pjevao:

Više puta mislio sam: Bože,
Žalostna nam bunjevačka majka,
Što je uzrok, da se izbaviti
Rod ne može iz duševna mraka?

Ali na takve crne misli odmah baca vedriju zraku nade:

Slavit ćemo i mi valjda jednom
Naše sriće slavno uzkrsnuće.

(»Sudba kleta«)

Nije pjesnikovo rodoljublje ograničeno samo na bačke Hrvate, nego ono obuhvaća cijeli hrvatski narod, pa on zanosno pjeva:

Domoljublje sveto, ti si izvor-česma,
Iz koje nam tekla Preradova pjesma,
Tvojim sjajem bješe jednom obasjana
Junak-sablja hrabra Jelačića bana.

Danas si ko jednom
Zasjala u djelih,
Da nam preporodiš
Hrvatski dom cieli.

(»Domoljublje«)

U tolikom rodoljubnom žaru, kakvim je gorilo Miroljubivo pjesničko srđce, on je bio presretan, kad ga je zvanje dovelo na tlo Hrvatske, te pjeva:

Dobri Bože, Tebi hvala budi:
Dao si mi kuću i kućište
U Hrvatskoj, hrvatsko ognjište.
I ne trebam i ne želim nikad
U životu sebi većeg dara.
Hrvatskoga roda ja sam pjesnik
I svećenik Božijeg oltara.
Za dom radim, za rod pjesme pišem,
I moje i roda suze brišem.

(»Moje zvanje«)

Pjesnik je i u životu i u pjesmama svojim bio skroman, pa zato pjeva:

Moja pjesma nije ponosita,
Ne traži, ne žudi svjetska slavlja,
Al svečana želi himna biti,
Kada rod svoj hrvatski pozdravlja.

(»Moja pjesma«)

Kraj mnoštva rodoljubnih pjesama zauzimaju manji dio u pjesničtvu Evetovića Miroljuba pjesme, koje je izpjevao svojoj majci i svojoj sestri, ali baš te se iztiču posebnom nježnom osjećajnošću. Kad misli na majku, tada se sjeća jorgovana, koji je majčino cvieće bio, a kad misli na svoju sestru, tad pjeva o ruži i ljubici te s tim cviećem sebi doziva u pamet milinu i skromnost svoje »sele«, kojoj razodkriva svoje pjesničke jade.

U pjesničkoj svojoj tišini i samoći pjesnik promatra prirodu i traži s njom po svojim pjesmama užu vezu. Pjesme prirodi jesu posebno značajno zrcalo pjesnikove duše. Tu se pojavljuje ciela ljestvica pjesnikovih osjećaja, a iznad sviju se iztiče pjesnikov optimizam, koji mu nikakvi tamni oblaci ne mogu zamračiti. Pjevajući proljeću završuje:

Umilno je tiho veče,
Selom davor-pjesme ječe
Kroz tišinu svetu,
Pa i pjesnik pjesmu poje
I uzdiše: ah, liepo je
Na ovome svijetu.

(»Proljeće«)

Nad prirodom i nad celim životom je Bog, pa pjesme Bogu čine neke vrsti vrhunac u ovom Miroljubovom pjesničtvu. Kao svećenik »uzeo je gusle javorove s oltara«, kako sâm u jednoj pjesmi veli, pa

kao takav iznad svega, što njegovo srdce veže s ovim svijetom, diže svoje misli prema vječnosti, k Bogu. A to se onda odrazuje i u njegovim pjesmama. Zato on pjeva:

Vidim te, tajni Bože,
U sunca sjaju,
U kapi biser-rose,
Na lista kraju.
Kad vjetrić miris cvieća
Raznosi svijetom,
Čudit se moram tvojem
Imenu svetom.

Slušam li, kako potok
Tiho žubori,
Kako se pjesma ptica
U šumi ori,
Gledam li rujnu ružu,
Ljubicu plavu,
Sve, sve na tvoju samo
Sjeća me slavu.

(»Bog«)

Kad pjesnik tako digne svoje misli k Bogu, tada i na zbivanja u svijetu gleda s vidika vječnosti. Vidi, kako »se gavan jadnom bogcu ruga«, pa mrzi takvu prostotu. Ta i pjesnik sam je došao na ovaj svijet »u mirnoj kući siromaštva, biede, gdje se crni hljebac u nevolji jede, ali smo ga (veli) slađe, veselije jeli, nego bogataši onaj njihov bieli«. Njegovo srdce kuca za sirotinju, pa tu svoju društvenu (socialnu) izpoviest iznosi i u svojim pjesmama. Njemu »siromaštvo sramota nije, a veća je kukavština uvijek, kad odielo sjajno trulež krije«. (»Iz samoće«.) A kad žeteoci uz veselu pjesmu zlatno klasje kose po širokim bačkim njivama, pjesnik se posebno raduje, što i ubogom siromahu smilovo se Bog sa neba: po strništu klasje kupi, da imade koru hljeba«.

*

Takav je pjesnik Evetović-Miroljub u svojim pjesmama. Tako prvi veliki pjesnik bačkih Hrvata pristupa u kolo Bogom odabranih pjesnika ciele hrvatske književnosti. Tako je on svojim pjesmama, kojih su dvie knjige — jedna za njegova života, druga g. 1931. — objelodanjene, otvorio vrata u hram pjesništva onim pjesnicima bačkih Hrvata, koji su iza njega došli. Njegov spomenik, izrađen od najvećeg hrvatskog kipara Meštrovića i postavljen kraj crkve sv. Terezije u Subotici, svjedoči također, što on kao narodni velikan znači nama bačkim Hrvatima.

II.

Ante Jakšić

Bilo je to nekako prije osam godina, kada sam se prvi put susreo s pjesnikom Antom Jakšićem i s jednom njegovom pjesmom. Prišao je k meni tiho i skromno, kako su tihe i skromne i njegove pjesme, što ih je iz svoje ravne bačke domaje donio u sebi, da nam kazuju, što se samo pjesmom može reći. Pružio mi je pjesmom posjetnicu svoje duše. Na njoj su bile napisane pjesničke rieči, koje su odavale četiri najizrazitija elementa pjesništva ovog tada još vrlo mladog pjesnika: majka, rodni dom, izpucane ruke i djevojačka ljubav. S nepovjerenjem, s kakvim valjda svaki urednik prvi put prima mladog pjesnika, nagnuo sam se na pruženu mi Jakšićevu pjesmu »Starica čeka sina« i čitao:

»Sumrak je došo iz polja i prve poljubio kuće,
Noć će biti duboka,
Starica jedna motri u daljini lampe goruće:
Dva krupna crvena oka.
Danas joj dolazi diete iz velikog pustog grada,
Da provede blagdanske dane,
Doniet će joj slomljeno srdce, što mučeći se strada,
I ruke sve izpucane.
Izljubit će stare joj oči i radost uniet u kuću,
Miris dima, benzina,
A ona će biti sretna, jer njenu želju goruću
Izpunja nada u sina...«

I stihovi su se dalje nizali predamnom, i ja sam iz njih osjetio, kako se u bezgraničnoj ljubavi materinskog srдца utapa sav jad, što se krije u gradu u opreci prema selu, sva pustoš bezćutnosti, koja stišće srdce izvan rodne kuće, i graktanje biesova, koji s mamcem ljubavi vrebaju na poštene i čiste duše.

Kako on, pjesnik, osjeća za svoje selo i za seljački život, tako on dovodi u svojim pjesmama i seljake pred nas, da govore građanima:

»Mi volimo život, u kojem trpjet i patiti treba,
Gdje nas naše ruke žuljevima svojim i drže i hrane,
Gdje mislima čistim podižu se oči put vedroga neba,
Gdje na dužnost motre svi kao na brazde zemlje uzorane.
Maleni i prosti kao naše trskom pokrivene kuće
Vični smo životu trpljenja i dobrom poštenom radu,
I ništa nas ne će moći odmamiti na vaše razpuće,
Ne volimo laži, pretjerivanja, što nam pričaju o gradu.«
(Iz zbirke »U dolini zaborava«)

Selo mu je milije od grada i svieta ne samo radi opreke između života sela i grada, nego još posebno zato, što mu je u selu rodna kuća, a u njoj majka. U svojim pjesmama i molitvama sjeća se on i otca, o kojemu nam kazuje:

»Moj otac je bio siromah celog svog vieka,
Imo je žuljave ruke i uvijek isto odielo,
Noću je radio mnogo: nosio džakove težke
I žito sipao jedro u mlina crno ždrielo.

— — — — —
I on je jednoga dana, iznuren napornim radom,
Kada smo bili tihi, što bol mu doznali nismo,
Uz prozor zamišljen sjeo, u sebi sricati stao
Od dugog vremena žuto, starinsko Sveto Pismo.
I dok je silazila večer vrh kuća, polja i njiva,
A ceste zalila šutnjom teška, vodena tama,
Mom otcu lice je bilo sve više svietlo i živo,
I oči bile su pune svečanog velikog plama...

(Iz zbirke »U dolini zaborava« 1936.)

Ta slika otca patnika, koji »je istinu uvijek odkupio s bolom, i nepravda vjerno kroz život trla se huda« (»Molitva za mog otca«),

usjekla se pjesniku duboko u dušu, tako da ga se on i poslije njegove smrti sjeća i moli Bogu za nj, — »da pred njim otvori svojih dvora velebna vrata«.

No majka je ipak ona, koja je jače, intimnije povezala pjesnikovo srdce uza se. Ona mu je najveća svetinja života. Značajna je uobće ona nježnost i toplina, s kojom bunjevačko-šokački pjesnici pjevaju o svojoj majci, o svojoj nani. I u pokojnog pjesnika Alekse Kokića bile su pjesme nani najnježnije, najsuptilnije. Majčine ruke pišu sinu dojmljivo pismo u grad, na frontu, one mu prostiru stol, kad se vraća iz svieta svom rodnome domu, da svoje vidi i da ga želja mine (»Da me želja mine«), one se sklapaju na molitvu za sina. Tim je dragim rukama izpjevao jednu od najljepših svojih pjesama »Mamine ruke«.

Rodno selo, kuća, otac i majka vežu pjesnikovu dušu uz nezaboravljeni rodni kraj, kojega se on sjeća s neobičnom snagom osjećaja i čežnje. Tom rodnom svom kraju, njegovim ravnim poljima i salašima spjevao je on — kao i pokojni Kokić — mnoštvo pjesama, koje mi Hrvati iz njegovog kraja smatramo svojim najmilijim pjesničkim blagom.

Pjesnik je ostavio svoj rodni kraj, koji nikad ne zaboravlja. Svoje osjećaje prenosi na svu Hrvatsku, kojoj namjenjuje niz toplih pjesama. Tako on pjeva »Hrvatskom narodu«:

»Blažene su ruke, što su ti dotakle čelo
viencem pobjede slavne
u ovom svetom času,
blažene da su ruke za častno veliko djelo:
da sreća slobode tvoje
niz rodna polja se rasu.

Oči ti zasjaše suzne, što devet vjekova samo
patnje gledahu crne
i djece rođene krv,
al' devet vjekova zalud tvoje je srdce klano,
oči ti izpio nije
tuđeg silništva crv.

— — — — —
I sada opet se tvoje na suncu bjelasa tielo,
i bistro napredku skorom
gleda vedar ti vid,
i mi ti beremo cvieće, patničko kitimo čelo,
i više nije nas stid

(Iz »Hrvatske revije« 1942. br. 3.)

Pjesnik u svojem pjesničkom viđenju vidi sve dielove hrvatskog naroda, kako pozdravljaju Hrvatsku u njenim danima stečene slobode i kako je mole, da ne zaborave ni onih, koji iz prikrajka upiru oči svih svojih nada u njenu slobodu.

Od svih motiva, što ih je pjesnik Jakšić do sad opjevao, najčešći i najviše je zastupan motiv ljubavi. Dok se u pjesničtvu Alekse Kokića taj motiv uobće ne javlja, Jakšić kao da taj manjak hoće nadoknaditi u bunjevačko-šokačkom pjesničtvu. On je tim zauzeo i posebno mjesto među bačko-hrvatskim pjesnicima. Dolazi pred nas u svojim zbirkama

kao pretežno erotski pjesnik. Ali erotski je motiv u njega profinjen i nema na njem ni ljage strasti, nego sve, što tu iznosi, izlazi čisto i prekaljeno idealnim gledanjem i shvaćanjem.

No tajna njegova ljubav raztužuje njegovo srdce, on je uvijek sjetan te malenkolija vlada njegovom dušom i njegovim pjesmama. U tom je Jakšić srodan Domjaniću, pa se njegove pjesme postavljaju tu uz pjesme najosjećajnijeg hrvatskog pjesnika 20. stoljeća.

Što je u cijelom nizu stihova izpjevao o ljubavi, to je u prozi obradio svojom lirskom novelom »Marija«. To Jakšićevo djelo zauzima posebno mjesto u njegovom pjesničkom stvaranju te zaslužuje posebnu pažnju. Kazuje nam tu poviest jedne idealne ljubavi, koja je ostala prevarena, razočarana. Cijela je ta knjiga zaodjenuta u najfinije pjesničko ruho te se čita kao najfinija lirika. Mnogi dijelovi te knjige napisani su tako, da to ni u najljepšim stihovima ne bi bilo moguće ljepše iznieti. A nad cijelim njegovim pričanjem u toj knjizi opet lebdi veličanstveni lik dobre mu majke, koja ne da, da joj sin utone u nesreći i razočaranju svoga srдца.

*

Pjesnik Ante Jakšić rodio se 22. travnja 1912. Svršivši gimnaziju u Somboru, polazio je filozofske nauke na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu od 1932. do 1937. Kao profesor hrvatskog jezika služio je u Travniku, na Bolu i u Tuzli, gdje je i sada na gimnaziji.

Izdao je dosad četiri zbirke pjesama: »Biserni derđan« 1931. u Somboru, »U dolini zaborava« 1936. u Zagrebu, »Zov proljeća i mladosti« 1938. u Travniku i »Pod krilima« 1941. u Tuzli.

U prozi je izdao lirsku novelu »Marija« u Zagrebu 1937., a osim toga ima u rukopisu napisana dva romana »Pod bičem spoznaje« i »Šana se udaje« (koji je izlazio u Subotičkim novinama 1938.), kao i nekoliko dramskih djela.

Svojim pjesmama surađuje u raznim časopisima, osobito u »Hrvatskoj reviji«, »Klasju naših ravni«, »Obitelji«, i t. d.

Njegove pjesme svojom nepatvorenom iskrenošću, svojom krasnom pjesničkom osjećajnošću, savršenim oblikom i tim, što su snažan izražaj osjećaja celog jednog diela hrvatskog naroda, zauzimaju častno mjesto u hrvatskom pjesničtvu, a muzikalnost njihova sama po sebi mami zvukove, da ih prenesu i u područje carstva glasbe.

Dr. Josip Andrić

DRAGA MOJA ZEMLJO

Draga moja zemljo, zavičaju mio,
nikad nisam znao, što si za me bio,
dok te nisam skoro sasvim izgubio.

Kućo naša stara, sretni mili kute,
kolievko, u kojoj zibala me majka;
sretne stare staze zlatom obasute,
kud je davno prošla mladost, kao bajka.

Igre sitnih ruku u suncu i cvieću,
osmjesi u zori, kad pjevaju ševe;
žito kad dozrieva, leptiri što slieću
iz sunca na cvieće, pa blješću i gnjeve.

Mirisi jesenski; zrije... grožđe puca,
pjesma mladih žena, vino žarkih usta;
uh! tambure stare, kolo, srdce kuca,
noga cupka; uju!... nado moja pusta.

Draga moja zemljo, zavičaju mio,
nikad ne bih znao, što si za me bio,
da te nisam skoro sasvim izgubio.

Jakov Kopilović

FRA STJEPAN VILOV, JEZIKOSLOVAC BAČKIH HRVATA

Malo je znamenitih bunjevačkih Hrvata, kojima poznajemo život i djelovanje. Posebno gust veo tame ovija one naše dične pregaoce, koji su živjeli i stvarali prije pojave biskupa Ivana Antunovića. Naš je odnos spram njih, kao da ih nije ni bilo.

U ovome broju »Klasja naših ravni« osvietlit ćemo život jednog od najvećih bunjevačkih Hrvata 18-og stoljeća, o kome do sada nismo znali gotovo ništa. Taj veliki bunjevački Hrvat bio je franjevac provincije Bosne Srebrene Fra Stjepan Vilov.

Vilov je rođen krajem 17-og stoljeća u Budimu. Točna godina njegova rođenja nije doduše poznata, ali ga 1718. god. već susrećemo kao lektora filozofije na franjevačkom filozofskom učilištu u Budimu. Već tada mu je pokraj imena bilješka: *in humanioribus et speculativis nimis eruditus*.¹

Godine 1722. nalazimo ga kao propovjednika u Budimu² među tamošnjim hrvatskim življem, a na franjevačkoj skupštini održanoj u Brodu 24. VI. 1725. g. određen je za lektora na pokrajinskom bogoslovnom učilištu u Osieku.³ Za provinciala Fra Ante Markovića 1732. g. Vilov je u Budimu kao generalni lektor na najvišem franjevačkom bogoslovnom učilištu ciele provincije Bosne Srebrene.⁴ Ondje je i 1733.⁵ i 1734. g. u istom svojstvu.⁶

Vilov je u tri maha bio budimskim gvardianom — u svemu šest godina,⁷ — i to u razdoblju od 1732. god. pa do smrti.⁸

¹ Dr. Fra Julijan Jelenić: Spomenici kult. rada franjevaca Bosne Srebreničke. Mostar 1927. Str. 12.

² Dr. Fra J. Božilković: Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339.—1735.); Franjevački Vijesnik 42 (1935.), str. 180.

³ Ondje, str. 236.

⁴ Ondje, str. 244.

⁵ Ondje, str. 245.

⁶ Ondje.

⁷ Emericus Pavich: Ramus viridantis olivae... Budae 1766., str. 231.

⁸ Ondje.

U pitanju kada je Vilov umro, nisu svi složni. Jer dok kroničar franjevačke provincije sv. Ivana Kapistrana Fra Mirko Pavić zastupa mišljenje, da je Vilov umro 1747.⁹ g. (Pavića sliede: Čevapović,¹⁰ Batinić,¹¹ i Matković¹²) odvaja se Dr. J. Jelenić od tog mišljenja i iznosi na osnovu nekrologija franjevačkog samostana u Vukovaru svoje, da je Vilov umro 1743. god.¹³ U nedostatku drugih dokumenata teško bi se bilo odlučiti bilo za prve bilo za potonjega.

Dobar dio svoga života proveo je Vilov u Budimu, što kao gvardian, što opet kao generalni lektor na tamošnjem franjevačkom učilištu. Njegovo je ime upisano u povelji, što je uzidana u temelje budimske franjevačke crkve¹⁴; u popisu budimskih gvardiana¹⁵; s njegovim je imenom spojena gradnja tornja franjevačke crkve u Budimu i nabavka zvona za istu crkvu¹⁶; njegovo je napokon ime zabilježeno među onima, koji su se godinama bavili odgojem franjevačkog podmladka ciele provincije na najvišem učilištu provincije Bosne Srebrene u Budimu, a pokraj imena mu je stavljena ova pohvala:

*»Duhovit je bio Stjepan i oštra pera
Njemu će sličnoga svi vjekovi jedva dati.¹⁷*

Radi svoje osobite oštroumnosti i krepostnog života bio je Vilov u svom redu i van njega veoma cienjen. Njemu su povjeravana najzamršenija poslanstva.¹⁸ Osobito priznanje njegovoj oštroumnosti i kreposti jest pismo Gabriela grofa Patačića, nadbiskupa kalačkoga, kojim ga ovaj radi već spomenutih svojstava imenuje svojim bogoslovom i savjetnikom.¹⁹

⁹ Ondje, str. 61; 231.

¹⁰ Gregorius Csevapovich: Synoptico-memorialis catalogus... Budae 1823., str. 300.

¹¹ M. V. Batinić: Djelovanje franjevacu u Bosni i Hercegovini. Zagreb 1887., sv. III., str. 40.

¹² O. J. Matković: Bibliografia bosanskih franjevacu. Sarajevo 1896., str. 53.

¹³ Dr. Fra Julijan Jelenić: Kultura i bosanski franjevci. Sarajevo 1912., sv. I., str. 228.

¹⁴ E. Pavich: Ramus virid. olivae... str. 211.

¹⁵ Ondje, str. 231.

¹⁶ Ondje, str. 216.

¹⁷ Ondje, str. 223.

¹⁸ O. E. Fermendžin: Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ord. S. Francisci Seraphici. Zagreb 1890. g., str. 66.

¹⁹ E. Pavich: Ramus virid. olivae... str. 69, 70.

Nos Gabriel Hermanus e Comitibus de Patacsich, miseratione Divina
Archi-Episcopus Colocensis etc.

Dilecto in Christo Adm. Rev. Patri Stephano Villov a Buda, Ord. S. Fran. Seraphici Almae Prov. Bosnae Argentinae de Observantia S. Theologiae lectori lubilato, viro Religiosae vitae Observantissimo.

»Priscae et sacratioris Regulae nos docent decreta, et antiquorum Sanctorum Patrum sententiae insinuant, ac praecipunt: neminem, quantumvis doctrinae celebritate conspicuum, suo fidere debere ingenio, verum quemadmodum aurum, ut ut originis, et naturae suae obtineat splendorem, cum per formas, aut etiam figurarum varietates perite deducitur, decenterque politur, artificis ingenium non immerito praedicatur: ita concreditas Divinorum Charismatum dispensationes sive perenniter custodire, sive Patrum decreta indiminate servare, sive castigatae vitae normam praescribere, sive judicia severa discretione condita ferre oportet, si per adjutorium sagacis consilii pandantur: ut proprii, et adsciti ingenii acies elucescat. Cum igitur tuam *Stephane Villov* sublimitatis prudentiam, quam non solum septa Monasteriorum Almae Provinciae Bosnae Argentinae in diversis Cathedris, et pulpitis cum admiratione suspexere, sed in gravioribus etiam Provinciae, et Religionis negotiis

Vilov se kraj svih svojih poslova bavio i pisanjem. Napisao je tri djela; dva je izdao tiskom, a životopis otca Lovre Bračuljevića ostao je u rukopisu.²⁰

Zabavit ćemo se tiskanim djelima; prvo onim jednim sačuvanim. Naslov mu je: *Razgovor prijateljski medju kerstjaninom i ristjaninom pod imenom Franceška i Theodora nad plemenitim i ugodnim nazivanjem: »Hvaljen Isus«*. U Budimu 1736.

Djelo je sastavljeno u dialozima, u kojima katolik Franceško podučava i upućuje svoga prijatelja pravoslavca Theodora. Svrha je piscu dokazati, kako je pozdrav »Hvaljen Isus« ne samo opravdan, nego i liep, premda ne zamjera ni pozdravu »Pomozi Bog«, kojega upotrebljavaju pravoslavci, no veli, da je prvi pozdrav častniji.

Osobito značenje imade predgovor ovome djelcu, pa ga ovdje donosimo²¹:

»Ovako u malo i u ovakom razgovoru što se ovi nauk na svitlost daje razlozi ovi jesu. Prvo, da oni, koji dosad nisu marili nazivati *hvaljen Isus*, i odgovarat u vike, u napridak bacivši svoju budalaštinu, čine. Drugo, da oni, koji su nazivali, razume što čine i koja dobra u tomu se zauzdržavaju, vide, da bi željnije u napridak to činili i tako nazivali. Treće, da je lašnje imati onima, koji žele štiti i naučiti koje dobro. Četvrto, da se po ovaki način dobro vigjeni ljudi nauče i u veselu razgovoru kriptostan razgovor imati. Peto, da u ovakomu malahnomu nauku nauči se naš puk jedan put kriptosti razuma želiti; jer do sad (kako se vidi) ni za kakvim naukom željenja ne ima, već samo za jednim molitvicam, koje zato žele, da u knjižice gledajuć vide se Boga moliti, prem ako ni štit ni razumit ne mogu; nigda bo se najmanja molitva razumiti ne more, ako razum nije poznanjem kakvim-godi od stvari duhovnih i otajnih, još k tomu i naravnih nakićen. Šesto, da se vidi po ovomu najskole dila i nauku, hoće li narodu našem kojigod nauk u želji biti (koja će se viditi, ako ove knjižice sa željom se razuzmu, koje ne samo nauka dobar, nego jest veseo i prijateljski razgovor u sebi zadrže), da bi tako dalje moglo se u ovaki, ili u drugčiji način potribiti nauci toliko uživljenju tilesnomu, koliko duhovnomu na svitlost davati: zašto svi se odbijaju od pomnje davati što-god na vid, jer nikakve se ne vidi želje od kriptosti razuma i srca u našem puku.«

experientiam probatam, omnes gravioris Ordinis cum eximio nominis tui elogio recommendarint, nos quoque, et publica fama scientiae tuae fluentia, etsi non ad plenum, tamen prout possumus, fideliter observemus: quia Metropolitanae Cathedralae, et vastissimae Provinciae, licet immeriti praesidemus, et ex debito curae pastoralis juncto, exterioribus etiam curis et negotiis implicamur, tales in sublevamen curae, et sollicitudinis nostrae advocare statuimus, qui virtutis, et consilii merito praefulgentes, jucunda studii assiduitate, et svavi applicationis quiete, cum Domino confidamus: hocque modo nobis, quo melius consulamus. Te proinde *Stephane Villov*, Lectorem alioquin Jubilatum, non tam ut Provinciam Seraphicam, cujus Alumnus es, repetito benevolentiae, et nostrae in illam propensionis Argumento insigniamus, quam ut tuum in virtute, doctrina, et eruditione, atque consilii gravitate, et maturitate meritum, novo, et inusitato testimonio exornemus, te Theologum nostrum denominamus, constituimus, et publicamus, dantes et attribuentes tibi facultatem, quin et committentes, ut dum et quando per alia Provinciae Matris Tuae negotia licuerit, sacra Consistoria nostra frequentes, et sive in rebus dirigendis, et gubernandis, sive in litigiosi fori causis dijudicandis, consilio, et voto tuo assistas. Confidimus autem in Divinae pietatis adjutorio, quod juncto zelo, junctisque studiis, Dominus conteret pravitatem, et injustitiam, et educet ad victoriam judicium rectum, et in judicium justitia convertetur: ut juxta illam sint omnes, qui recto sunt corde. *In quorum etc.*

²⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska, dio I. Zagreb 1860., str. 174. — Dr. Fra Julijan Jelenić: Kultura i bosanski franjevci. I. sv., str. 228, 235.

²¹ Sve o sadržaju samog djela kao i predgovor i treću opomenu Fra Stjepana Vilova donosimo prema: Josip Forko: Crtice iz »Slavonske« književnosti u XVIII. st., III. dio, str. 3—7. — Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem šk. g. 1886/7. Osiek 1887. g. Samo djelo Vilovljevo nije nam bilo moguće dobiti radi ratnih prilika.

U djelu su odtisnute još tri opomene, od kojih posebnu vrijednost imade opomena treća. Vilov ondje veli ovako:

»U pisanju i štampanju riči naših s latinski slovi (budući da ovdi ne ima naših slova) mlogo zamršenja ima tako, da nike knjige imadu, koje mlogo drugojačije i zamršenije slova riči sastavljajuća uzdrže, nego druge: i tako smetnja štijućim dolazi u razbiranju riči, budući da još običaj nije se učinio jednako slova na izušćivanje riči metati. Ta svakolika mučnost i smetnja dolazi od latinskih slova ne toliko, koliko bi u naš jezik potrebito bilo zato hrvemo se s latinskih slova sastavljenjem nadoknaditi ona slova, koja na izušćivanje naših riči manjkaju. Ali jer svaki drugojačije sastavlja i nadoknagja pomanjkanje, tako još se ne more doći na jedinstvo, i tako smetnja se čini u pisanju i štivenju.

Znati valja, da od slidećih slova svakolika ta mučnost dolazi; t. j. C, G, L, N, S. Ova bo slova nadopunjavu manjkajuća u ričih naših. Ali jer nadopuniti po samih sebi ne mogu, tako uzimaju druga slova na pomoć, koja im se daju; koja pomoćna slova ne stoje kod dvojice jednako, već u niki manje, u niki veće i to ne jednako.

Ja u ovom razgovoru radio sam svakako za lašnje štivenje pomagajućih slova manje metati, i tako nigda nisam od slova pomagajućih više od jednoga metnuo: vidio sam u tomu, da razgovitije, lašnje i razložitije sastavljenje biva.

Tako ima se znati, da od ono pet slova izbrojenih, koja nadopunjavu manjkajuća, svako se dvostruko nosi: prvo, kad samo sebe nosi: drugo, kad pomoćnika ima. Kad samo sebe nosi, onako se izušćuje, kako jest; kad pomoćnika ima, onako se izušćuje, kako bi se izustilo, da svoje slovo rič ima.

Tako slovo C i samo sebe nosi i opet pomoćnika tri ima, t. j.: S, X, H. Kad samo sebe nosi, izušćuje se ovako, kako u slidećih ričih: Carigrad, Cesar i t. d. Kad pomoćnika ima, ima samo jedno od ona tri slova S, X, H i sa svakim pomoćnikom drugojačije izušćivanje ima. Kad se C metne sa slovom S, izušćuje se debelo, kako u ovih ričih: csas = čas, cselo = čelo, csovic = čovic i t. d. Kad se metne sa slovom X, izušćuje se deblje (cx = dž), kako u ovih ričih: cxak = džak, cxi-gerica = džigerica i t. d. Kad se C metne sa slovom H, tad se izušćuje polutanko (ch = ć), kako u ovih ričih: chemer = ćemer, chorav = ćorav, csistocha = čistoća i t. d.

Slovo G takogjer izušćuje samo sebe i opet drugo. Samo sebe, kako u ovih ričih: gavran, gingav, gospodin, gust i t. d.; izušćuje opet i drugo s pomoćnikom J, kako u ovih ričih: gjava, gjerdan i t. d.

Slovo L samo sebe nosi, kako u ovih ričih: labud, leden, list, loza, ludost. Izušćuje i drugo s pomoćnikom J, kako u ovih ričih: ljubav, ljucki i t. d.

Slovo N izušćuje samo sebe, kako u ovih ričih: nasad, nesit, nizak, nosat, nugao. Izušćuje i drugo s pomoćnikom J, kako u ovih ričih: njegov, njiva i t. d.

Slovo S izušćuje samo sebe, kako u ovih ričih: sam, sebe, sidioć, sova, sunce. Izušćuje i drugo s pomoćnikom S, kako u ovih ričih (Ss = š): Ssanac = šanac, Ssestolica = šestolica, Ssuma = šuma i t. d.

Iz ovih se vidi, da slovo C samo ima tri pomoćnika: a druga slova samo po jednog. I opet se vidi, da ova tri slova G, L, N uzimaju sebi za pomoćnika samo slovo J. Takogjer vidi se, da slovo S uzima sebi za pomoćnika svoje vrste slovo, t. j. S, a razlog jest, jer se to slovo S

dvostruko izušćuje t. j. sitno i krupno: sitno kad samo sebe nosi; krupno, kad s drugim sastavlja se.

Ovaki način od pisanja vidio mi se najrazgovitniji, a i razložitiji ($x = \dot{z}$). Da je razgovitan vidi se po sebi, jer toliko jedna rič razgovitija (sic) u pisanju jest, koliko manje slova imade, a podpuno izušćuje, niti u čemu se god s drugim jednakim pisanjem u smutnju stavlja: koje sve pomnivo u ovom razgovoru obluživano jest. Da je i razložitiji način ovi pisanja takogjer vidi se, jer i lašnji i razabraniji jest. Takogjer opet nami nije potribe da od drugih prosimo način od sastavljenja slova, kako niki običaju uzimati od Madžara, a drugi od Taljanaca, a drugi opet od Madžara zajedno i od Taljanaca, koji oboji fale. Koji od Madžara uzimlju, među veće slova, nego potribe jest na podpuno izušćivanje riči. Madžari napunjaју sve svoje pismo sa slovom Z i slovom Y, koje u nas ni malo ne donose koristi za pomoćnike, već kada samo sebe nose, kako u ovih ričih: zamka, zelen, zima i t. d.

Od Y baš nigda potribe ne ima. U taljanskomu opet jeziku za izustiti najskole ova slova L, N drugojačije nego sami sebe nose, pišu stavljaјуći napred G a posli J i tako tri slova među, gdi mi samo dva. Oni štogod imadu razloga, što tri slova među, jer imadu običaj; i opet nigda drugojačije ne izušćuju se riči, kad su ona tri slova, nego sve jednako: zato gdi je godi G i L u njih uvijek izušćuje se, kako sad u mene J. U nas to ne može biti, jer ima riči, gdi valja izreći i G i L, kako u sebi nose, kako u ovih ričih: gljiva, gnjio i t. d. Zato potribno jest po svaki put i način, da mi drugojačije sastavljamo slova nego i Madžari i Taljanci: koje ne vidi mi se bolje nego je u ovom razgovoru učinjeno. Koji bolje vidio bude, neka učini, drago će mi biti.

Od izgovora riči, koje u dugačko, koje u kratko izgovoriti valja, u drugom razgovoru bolju ćemo pomnju metnuti.²²

Ova pravila našega Vilova stavio je njegov mladi redovnički brat, također bunjevački Hrvat, fra Mirko Pavić u stihove i odštampao u svome djelu »Nadodanje glavni dogagjaja k razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga.«²³ Na osnovu tih Pavićevih stihova zaključuje hrvatski »vèrstopisac« Ign. Al. Brlić »da je Vilov pèrvi bio, koji je počeo razložnie i razboritie s latinskima slovim naši pisati...«²⁴ a mi ovoj Brlićevoj tvrdnji dodajemo, da je fra Stjepan Vilov rodom iz Budima, dakle bunjevački Hrvat, a njegova pravopisna pravila su značajan prilog bunjevačkih Hrvata hrvatskom pravopisu onoga doba.

Što se tiče drugog Vilovljevog djela, nalazi se u bibliografijama samo ovoliko: »Njeka znanstvena razprava. M? godina?«²⁵ Neki bilježe još manje: »... aliud controvesisticum.«²⁶ Pravi naslov djela ne spominje se nigdje, pa je nemoguće zaključiti o čemu radi. No, ako je fra Vilov izpunio svoje obećanje dano u trećoj opomeni »Razgovora«, da će »od izgovora riči, koje u dugačko, koje u kratko izgovoriti valja, u drugom razgovoru bolju pomnju metnuti«, onda nam je samo žaliti, što o njemu tek smijemo znati, da je »njeka znanstvena razprava« i ništa

²² J. Forko: Crtice III., str. 3—7.

²³ »Zora Dalmatinska« t. III. (1846.), str. 84, 85.

²⁴ Ondje.

²⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska, I. dio, str. 174; Batinić: Djelovanje franjevac, sv. III., str. 104; O. J. Matković: Bibliografija bosanskih franjevac, str. 53; Dr. Fra Julijan Jelenić: Kultura i bosanski franjevci, I., str. 28.

²⁶ Pavich: Ramus virid. olivae, str. 70.

više. Onda je to velika šteta za hrvatsku knjigu uobće, a za nas bunjevačke Hrvate napose.

U rukopisu je ostavio životopis svojega vršnjaka fra Lovre Braču-ljevića,²⁷ također bačkog Hrvata, koji je rođen i umro u Budimu na glasu svetosti.

Fra Stjepan Vilov je svojim životom i radom dao dokaz, da su bački Hrvati živo osjećali i radili za hrvatsku stvar uobće, a posebno u onim stranama među Dunavom i Tisom, te da današnja hrvatska svijest Bunjevaca i Šokača i njihov osjećaj zajedništva s ostalim Hrvatima nije nikakva novotarija, koju treba kao nepoćudnu progoniti, nego da su taj osjećaj i ta svijest povijestna činjenica, kojoj se treba s poštovanjem pokloniti.

Ivan Kujundžić

BUNJEVAČKO-ŠOKAČKI GLASBENI MOTIVI

Estetsko pravilo, koje nam kazuje u čemu se sastoji srž i bit liepoga, može se svesti na ovih samo nekoliko rieči: »Ljepota je jedinstvo u raznolikosti.« Ovo obće estetsko pravilo primjenjuje se na sve umjetnosti, uzimajući dakako u obzir u prvom redu sredstva, pomoću kojih se svaka od umjetničkih vrsta oblikuje.

Glasba je umjetnost tonova. To znači, da se umjetnik stvaralac služi tonovima, da bi izrazio osjećaje svoga srдца i duše i te svoje unutrašnje doživljaje povjerava slušateljima u kojima isti zvuci i iste melodije stvaraju slična razpoloženja, kao što ih je skladatelj imao u času stvaranja. Obično se misli, da ovaj proces nastaje samo pri slušanju skladba, što su ih stvorili veliki glasbeni majstori posljednih vjekova. Međutim mnogi ne znaju, da je i svaki narod, koji ima svoju pučku popievku, genialni skladatelj, koji ne živi samo nekoliko desetljeća, nego stoljećima i koji se neprestano razvija i stvara. Ne znači to, dakako, da cijeli narod od više milijuna najedanput stvara jedan napjev, koji samo na taj način postaje njegovo vlasništvo, nego se kroz vjekove rađaju u svakom narodu daroviti, ali nepoznati pojedinci, koji napjev izhitre, ali tako, da je taj napjev svojim glasbenim i literarnim sadržajem vjerni odraz celog naroda ili barem njegova znatnijeg diela. Napjev, kao da je iz njihovih srdaca potekao. I on ide od usta do usta; od sela do sela; iz jednog kraja u drugi. Tim svojim putovanjem popievka doživljuje i raznolike promjene. Dotjeruje se njezin oblik, glade se stihovi, pjesma dobiva sve ljepše i ljepše lice, dok se napokon, suradnjom celog naroda rodi njezina konačna forma, koju mi danas poznajemo. Dakle živom predajom, kojom narod sudjeluje u oblikovanju jednog glasbenog djela, kao što je to pučka popievka, stiče pravo otčinstva nad tom umjetninom, koja na taj način postaje njegovim neotuđivim vlasništvom.

Muzikolozi obično diele Hrvatsku na tri glavna glasbena područja. Svako od ovih područja posjeduje svoje vlastitosti i osebine. Tako se n. pr. najstariji glasbeni oblici javljaju na području Istre, Hrvatskog

²⁷ I. Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska, I. dio, str. 174; Batinić: Djelovanje franjevacā, sv. III., str. 104; Matković: Bibliografija bos. franjevacā, str. 53; Jelenić: Kultura i bos. franjevci, sv. I., str. 235.

Primorja, jadranskih otoka, zapadne Bosne i zapadne Hercegovine. Značajke pučke popievke ovog glasbenog područja su t. zv. »ojkanje« ili otegnuto pjevanje raznolikog napjeva na slogu »oj«, zatim neodređenost ljestvice, koja se očituje intervalima različitim od ustaljene diatonike. Pjesme su većinom vrlo malog obsega, pa se ponajčešće kreću u razmaku od 4 tona. Značajni su osobito mali intervali, od kojih se osobito iztiče sekunda.

Drugo glasbeno područje obuhvaća gornje krajeve Hrvatske. U prvom redu Međimurje, Hrvatsko Zagorje, Gornju Podravinu, Prigorje, Pokuplje, Turopolje i dio savske ravnice. Pučke popievke iz ovog područja znatno su bogatije od onih iz južnih krajeva. Melodija se razvija u okviru cijele ljestvice, koja je podpuno diatonička. Tonovi su ustaljeni i prema tomu sposobni da stvore ugodaj tonaliteta u kojem se kreću. Vriedno je iztaknuti, da se osobito u najsjevernijim dielovima javljaju u obilnoj mjeri stari crkveni načini: dorski i frigijski, koji s tonalnog gledišta znače obogaćenje našeg glasbenog izraza.

Kao treće glasbeno područje smatra se Slavonija, Srijem, gotovo cijela Baranja i zapadna polovica Bačke. Ovo je najdalji stupanj razvitka. Obilježen je izrazitim dur i mol ljestvicama, što je prema Dru Široli, posljedica utjecaja gajdaške svirke a kasnije i svirke tamburaških zborova.

Ova razdioba na područja ne znači da je bilo koje od ovih područja razdijeljeno jedno od drugog nekom točno određenom granicom, nego su prielazi iz jednog područja često neprimjetni, dok je na drugim mjestima vidljiv sukob izražen u nekoj vrsti mješavine kod koje prevladavaju sad karakteristike jednog, sad drugog glasbenog područja.

Sva ova tri spomenuta područja do sada su već u više navrata izpitivana sa strane domaćih i stranih muzikologa. Došlo se već i do stvarnih posljedaka, koji otkrivaju, da je hrvatsko glasbeno područje kao cjelina svojim bogatstvom i raznolikošću od vanrednog značenja ne samo za hrvatsku kulturu, nego i za europsku muzičku znanost uobće. —

Ova raznolikost i bogatstvo hrvatske pučke popievke povezana jedinstvenim hrvatskim dahom i jezikom stvara nam osnovne elemente njezine estetske ljepote. Jer »jedinstvo u raznolikosti« dobiva svoj najbolji izražaj u nerazdruživo povezanim osnovnim elementima hrvatske pučke popievke.

Spomenuli smo, da se treće glasbeno područje proteže i u zapadne dielove Bačke. U tim krajevima obitavaju bački Hrvati t. zv. Bunjevci i Šokci. Prema poviestnim izpitivanjima Bunjevci su došli u Bačku iz Hercegovine prije nekih skoro 300 godina. I to u grupama. Jedni preko Bosne i Slavonije, a drugi kroz Dalmaciju, Hrvatsko Primorje, Liku, Bansku Hrvatsku i Slavoniju, sa svima onima, koji su se pred Turcima htjeli s njima skloniti. Tako je došao u Bačku čisti hrvatski elemenat, ali pomiešan skoro iz svih krajeva. Šokci su međutim, kako se obćenito smatra, došli iz susjednog Srijema i Slavonije. Svi su oni osim snažne desnice poneli sobom i gorku suzu u očima i slatku pjesmu na usnama. To je bila baština pradjedovskih ognjišta i početak novog razvoja.

Ratovi su minuli, započeo je zasluženi mirni život pun rada i pjesme. Pjesme od kolievke do groba. Šokci su se nastanili u zapadnim dielovima Bačke kraj Dunava, blizu svoje Slavonije. Bunjevci pak u sjevernim i sjevero-zapadnim. Elementi pučke popievke doseljenih Hrvata iz svih krajeva Hrvatske počeli su se ukrštati i stapati. Radala se nova hrvatska

popievka. Hercegovina i Bosna sa svojim jednostavnim i priprostim napjevima uhvatila je korjena i u onim nepreglednim ravnicama. Primitivistički elementi izraza boli, veselja i obiesti, stapali su se s elegički razpjevanim ljubavnim melodijama punih orientalnih zašara i ukrasa. Vedre, bezbrižne i obiestne poskočnice, te raznovrstna slavonska »kola« unosila su dah svježine, zanosa i poleta u melodije bunjevačko-šokačkih pučkih popjevaka, dajući njihovoj jednostavnosti i širini — poput onih širokih bačkih ravnicama — potrebnu gibkost i okretnost. Na taj je način nastala nova vrsta popievke s naoko kontrastnim i kontrastirajućim elementima, koji su se na usnama naroda ublažili u tolikoj mjeri, da su melodije u svom konačnom obliku predstavljale sasvim novi tip hrvatskog glasbenog izražaja.

Izvanjski oblik bunjevačko-šokačkih popjevaka uglavnom je veoma hrvatskih graničnih pokrajina ostavili znatnih tragova, u bunjevačko-šokačkim popievkama zamjećuju tek u neznatnoj mjeri. I te su se popievke većinom oblikovale u gradovima ili većim mjestima (po Kuhaču su to t. zv. »varoške« pjesme) te predstavljaju posebnu grupu, dok su sve ostale plod sela i »salaša« gdje niti se vidi, niti čuje bilo šta, što bi moglo samo i podsjećati na tuđina.

Izvanjski oblik bunjevačko-šokačkih popjevaka uglavnom je veoma sličan onima iz Slavonije i Sriema, zatim nekojima iz srednje Bosne. Po tome se očito vidi, da su ta dva utjecaja uglavnom prevladala. Bunjevci, starinom gorštaci, pod utjecajem nove okolice, klime i širokih plodnih ravnicama, sve su više poprimali osebine, što ih rađa ova zemlja. Blagost, mekoća, vedra širina pogleda, duboka osjećajnost, ponos i neslomiva izdržljivost odrazuju se kako u svakidašnjem životu, tako isto i u pučkoj popievci. Oblici dvodjelnih i trodjelnih pjesama pravilne $\frac{4}{4}$ mjere, poskočnice, kola $\frac{2}{4}$ mjere, lirske, momačke i djevojačke, nalik onim bosanskim sevdalinkama (u molu s karakterističnom povećanom sekundom) često puta slobodnog ritma i nepravilne građe, junačke pjesme malog melodijskog obsega s mnogim recitativima, tužaljke, a također i dječje pjesmice, sve su to samo znaci bogatog umjetničkog izživljavanja naroda iz onih krajeva. Pjesme se obično pjevaju bez pratnje, pojedinačno ili u zboru, ali je vrlo česta pojava pjevanje i ples uz gajde ili uz tambure. Tambura je najrazširenije glasbalo, koje je toliko priraslo srdcu Bačkih Hrvata, da je skoro svaka kuća imade. Ona je vjerna pratilica u svim liepim i tužnim časovima života. Zato se i s tolikom pažnjom nastoji pribaviti u svakoj kući najljepša i najzvučnija tambura, pa je na taj način nastao i t. zv. bački tip tambura, koje se i oblikom i brojem žica razlikuju već od slavonskih, a pogotovo od onih iz drugih krajeva. Bunjevačko-šokačka pučka popievka nastala je sintezom glasbenih elemenata iz skoro svih krajeva Hrvatske. Ona je ujedinila u sebi i povezala jug sa sjeverom, stvarajući novi tip hrvatskog glasbenog izražaja, koji svojom ljepotom potvrđuje onaj prvotni estetski zakon »jedinstva u raznolikosti«.

Albe Vidaković

ŽELIM BITI SAM

Velim Vam svima, da idete van,
jer želim biti sam.
Želim zaboraviti svu svoju mladost.
I želim biti sam.

I kad sve bude tako mirno,
ko blagi noćni san,
tad ću zaboraviti Vas. I sebe.
I tad ću biti sam.

Kad ne budem čuo Vaš glas,
i ne budem vidio Vam oči,
tad ću potražiti u Vječnosti spas
i zaboraviti sulude noći.

Želim Vas sve zaboraviti,
zaboraviti želim svu mladost.
Primirit ću srdce krupnom suzom
i osjetit ću bezkrajnu radost...

Ante Sekulić

MILICA JE POBIEDILA SUDBINU

Bilo je to pred nekoliko godina u Subotici. Suton se spuštao na blagoslovenu bačku ravnicu, a tišina predvečerja i aroma cviećem nadahnutog proljetnog zraka pobuđivala je neko svečano i ugodno razpoloženje. U bujnome vrtu gostoljubivog doma moga prijatelja Mirka Šarčevića okupilo se mlado i veselo društvo. Pored čašice vrstnog kelebijskog vina živahno se razpravljalo o raznim temama, a ponajviše o društvenim događajima naše uže okoline. Tako je pala rieč i o bogatom posjedniku Stjepanu Duliću, koji je nedavno oženio sirotu, ali vrlo dražestnu Ružicu Milodanovićevu. Ta je znala uloviti dobru partiju — govorili su jedni, izvrstno je znala izkoristiti priliku — tvrdili su drugi. Neki su pak ravnodušno dodali, da je tako bilo određeno njenom sudbinom. Svakomu je određena staza, kojom mora poći. Neki prolaze kroz trnje, a neki kroz ruže, a nitko se ne može boriti protiv onoga, što će doći. Sudbina ima već u sebi sve uzroke isto tako nepromjenljive budućnosti, kao što su nepromjenljivi događaji u prošlosti.

— To je lucidna misao — primjeti pronicava duha sudac Ilija Filipović — ali nije dovoljno objašnjena. Premda su svi događaji povezani uzrocima i posljedicama, ja ipak smatram, da se u ljudskome životu ne događa sve po nekom sliepom fatalizmu, nego po prirodnim posljedicama slobodnoga djelovanja. Ako mi dopustite, ja ću vam za motivaciju svoje tvrdnje izpričati zanimljiv događaj, pa onda svaki od vas neka po svome uvjerenju stvori sud o fatalizmu i njegovoj odsudnoj ulozi kod pojedinaca, pa ako hoćete i kod čitavih naroda.

Kada su ga zatim svi radoznalo pogledali te zamolili, neka im je izpriča, Ilija Filipović izpije čašu, nešto se nakašlje i započne svoju priču:

— U Gornjem Sv. Ivanu i sada živi osamdesetpetgodišnji starac Mate Patačić. On potječe iz ugledne bunjevačke obitelji, koja se u drugoj polovini osamnaestoga stoljeća zajedno s većim brojem Bunjevaca nastanila u tom najsjevernijem hrvatskom mjestu Bačke. Nakon svog dolazka ti su Bunjevci darovali crkvi veliku svilenu zastavu s nadpisom: »Od Sv. Ivana, dalmatinskog puka«, koja se i sada čuva u tamošnjoj župnoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja.

Ovi su se doseljenici brzo snašli u novoj domovini; posagradili su zemljom nabijene domove, a oranica i livada je bilo na pretek, pa se tako među njima doskora razvio život pun blagostanja.

Obitelj Patačić je, kao i ostali plemenitaši, posjedovala tako zvanu sesiju zemlje, koja je zatim razdijeljena među potomcima prelazila s pokoljenja na pokoljenje tako, da je Matinom ocu Ivanu dospio samo njen četvrti dio ili »frtalj«, kako su ga tada seljaci zvali. Ali on je razumnim gospodarenjem brzo stekao dosta novaca, te kupio još jedan »frtalj«, pa je tako stekao ugled srednjega posjednika.

Mate je bio jedinac svojih roditelja. Rastao je, kako bi to seljaci znali reći, kao iz vode, te se je razvio u kršnog i liepog mladića, a njegova impozantna pojava je često izazivala uzdahe seoskih djevojaka.

U to je doba bio običaj, da se mladići rano žene, pa je odtada valjda i nastala poslovice: »Tko se rano ženi, taj se ne kaje«. Čim bi momci navršili šesnaestu godinu života, njihovi bi se roditelji već pobrinuli, da im nađu pristalu djevojku. Velim roditelji, jer tada mladići nisu birali sebi djevojke, nego je to pravo pripadalo njihovim roditeljima. Stariji su odlučivali, a mladi su morali slušati. Više puta se dogodilo, da su se mladoženja i nevjesta upoznali tek na dan njihova vjenčanja. No ta je roditeljska stega kasnije popustila, te su i mladići stekli pravo osobno zaprositi djevojku.¹

Pošto je tako i Mate već dorastao za ženitbu, njegova majka mu je počela tražiti djevojku. Nije se ograničila samo na svoje selo, nego se zanimala za djevojke u bližoj pa i daljoj okolici. Skoro u svakome mjestu je imala po koju dobru poznanicu, pa je u svome podhvatlu lako uspievala. U Kaćmaru je pak imala udatu sestru Maru, te se odlučila, da joj pođe u goste i razgleda tamošnje djevojke.

Nije dugo čekala, nego je prve nedjelje pošla u Kaćmar, koji je bio čuven po svojim ljepoticama. Ostala je ondje nekoliko dana i upoznala djevojke, koje su je najviše zanimale. Konačno je njen izbor pao na plavojku Micu Burinu, koja nije bila toliko liepa koliko imućna, a ovo je potonje u ono doba, kao i danas, bila glavna vrijednost svake djevojke. Sestra Mara se pak primila uloge, da o tome obavijesti djevojku i njene roditelje, te učini sve, da se namjeravani brak što prije ostvari.

Povrativši se zadovoljna kući, ona odmah pozove Matu pa mu reče:

»Hodi, hodi, ranko moj! Nana će ti nešto reći. Slušaj, sinko! Ti si postao momak za ženitbu, a i meni bi u kući trebalo pomoći. Dakle treba da te oženimo. Kod tete Mare u Kaćmaru sam našla za tebe djevojku. Lipa je, lipa, da joj do Subotice nema para! Oči su joj kao nebo plave, kosa kao zlato, osmih kao sunce, a glas kao u slavu. Nije joj uzalud ime Milica. Ta mila je, Bože moj, da ti se sve srdce raztapa! A osim toga je iz dobre kuće, iz čuvene obitelji Burine. Znaš, kao da

¹ U tom pogledu narodni običaji u pojedinim mjestima nisu bili sasvim istovjetni.

je stvorena za tebe. Ti ćeš s njome biti srićan, a ja zadovoljna. Nana će joj pripremiti rakiju, pa ćemo u nedilju poći u prošce.»

Plamen rumenila zapali Matino lice. Bio je nešto zbunjen, ali su mu neobično godile majčine riječi. Sav je gorio od stida i blaženstva, ali se brzo sabrao i svoju sreću očitovao vedrim razpoloženjem i ljubkim osmjehom. Već i po njenim riječima, koje su tako opojno zvučile, skoro da se zaljubio u tu nepoznatu nimfu. Njegova živa mašta mu ju je mahom stvorila ljepšom, nego što može biti, pa zato bez uztezanja odgovori tonom djetinje poslušnosti: »Znam ja, nane, da mi od vas niko ne može bolje želiti. Znam, da na srcu imate moju sriću za kojom toliko žudim, ali je u našem selu nisam mogao naći. Međutim godine prolaze. Niki moji drugovi su se već poženili, niki se žene, pa bi najbolje bilo, da se i ja oženim. Mislim, da ću s divojkom, koju ste mi našli i tako lipo opisali, moći biti srićan.»

Premda ona drugi odgovor nije ni očekivala, jer tada je poslušnost djece roditeljima bila absolutna, ipak joj je srdce od radosti snažnije zakucalo. Pomisao na buduće srodstvo s obitelji Burić laskalo je njenoj taštini. Još istoga je dana kupila krasnu svilenu maramu, koju će po običaju s rakijom ponieti djevojci, te činila sve potrebne pripreme za tako značajan događaj u životu svoga jedinca.

U nedjelju rano u zoru pošao je Mate kolima sa svojom majkom u Kaćmar. Ondje je njihova pojava privukla pažnju skoro celoga sela. Pomamni konji su im obiestno jurili, kao da će poletjeti u oblake. Prolaznici su se divili dobrim konjima i njihovim otmjenim vlastnicima. Za kratko vrijeme se po celom selu proniela viest o njihovom dolazku.

Djevojačka je kuća već od jutra čekala goste. Dvorište, gospodarske zgrade i odaje bile su u najuzornijem redu, kako bi mladoženja već na prvi pogled stekao ugodan dojam o svemu, što je bilo u domu buduće njegove žene.

Oko 11 sati tetka Mara i Mate dođu sa svilenom maramom i cviećem ukrašenom rakijom. Djevojka ih primi jednostavno, ali pristojno odjevena te ih odvede u svečanu sobu. Odmah se razvije živ i veseo tradicionalan razgovor o budućem srodstvu i međusobnoj sreći i ljubavi mladenaca.

Međutim su se Mate i Mica češće susretali pogledima, u kojima kao da su vidjeli čitavu svoju budućnost. Posljedica prvoga dojma se brzo pokazala. Već iza pola sata Mica se sva uzvrpoljila i nije mogla kriti svoju sreću, što će naskoro postati ženom tako krasnoga mladića. Svakome se smiešila hoteći valjda time očitovati svoje nabujale osjećaje.

Sasvim je obratno bilo Matino razpoloženje. Njegovo se lice smrklo; postajao je sve mučaljiviji i tužan. Mica tome izprva nije pripisivala naročita značenja, ali je tetka Mara, premda se pokazivala vrlo vesela, postajala sve zabrinutija. Mučila ju je neizvjestnost, pa mu je zato, dok je Milica svojim roditeljima pokazivala maramu, kradomice šapnula:

— Kako ti se dopada djevojka?

— Nikako — odgovori on hladno. — Ja se s njome nikada ne ću vjenčati.

Tetka Mara protrne, a lice joj pobliedi kao vosak. Nije znala, kako će se osloboditi iz duhovnog labirinta, u koji je neočekivano zapala. Bilo joj je kao da je izgubila dar govora. Snažnim naporom volje se

ipak brzo sabere nastojeći pokazati predašnju svoju vedrinu. Međutim, gdje nema spontanog oduševljenja, tu brzo slabi moć pretvaranja. Tako se i njeno držanje počelo kolebati. Još je u veću nepriliku zapala, kada ju je djevojčina majka tokom govora zapitala, kada misle odrediti vjenčanje. Ona joj je odgovorila, da će se o tome još zajednički posavjetovati, ali je te riječi izgovarala tako nesigurnim tonom, da se Mica sva ohladila. Njeni roditelji se prestraše. Slutili su svu sramotu i nesreću svoje kćeri. U najtežem položaju je ipak bila tetka Mara, jer se pored strahote, u kojoj se nalazila, pobojala, da Mate indiskretnim riječima još više ne kompromitira taj nemio događaj. Zato je vještinom svoga takta brzo dokončala taj mučan posjet obećavši zaprepaštenoj djevojci i njenim roditeljima, da će naskoro opet doći, te s njima utanačiti sve pojedinosti oko vjenčanja.

Čim su Mate i tetka Mara prestupili prag Burinog doma, Mica je pala u naručje svoje majke i gorko zaplakala.«

— Mate joj nije bio suđen — upade netko iz našega društva.

Ne odgovorivši ništa, Filipović je nastavio svoje pričanje:

»Međutim je Ana Patačičeva, tako se zvala Matina majka, jedva čekala povratak svoga sina i tetke Mare. Čim ih je ugledala, po izrazu njihova lica je slutila, da se moralo nešto neobična dogoditi. Kada su pak stupili na vrata, radoznalo ih zapita:

— Šta se dogodilo, zaboga?

— Pitaj ti sina, odgovori zlovoljno tetka Mara.

— Što se to dogodilo, sine?

— Nane, radite sa mnom što hoćete, ali ja se s tom djevojkom ne mogu oženiti.

— Pa zašto, nesretniče jedan?

— Ne dopada mi se.

Anu Patačičevu je ljuće zaboljelo, što su joj razoreni planovi o srodstvu s Burinom obitelji, nego što je marila za osjećaje svoga sina, pa mu zato imperativnim tonom reče:

— Šta-a-a?... Ne dopada?... Tako lipa divojka?... Ta ti još ni ne znaš, što je to dopadati se. Napokon tu ja zapovidadam! Kako ja kažem, tako mora biti!

— To već nikako ne će biti, nane! Pop ne će pitati vas da li ćete je uzeti, nego mene, a ja vam opet kažem, da je nikada ne ću uzeti.

Tetka Mara brzo uvidi, da se tu silom ništa ne da postići, pa zato zovne sestru van. Malo zatim se opet vrate, i tetka Mara će mirno:

— Nemoj tako, Ano! U selu ima i više djevojaka, pa ćemo već naći i za Matu.

— Dobro, dobro — odgovori ova — ali vidiš, da on bira kao da je kakav princ.

Time se bura stišala, a tetka Mara je još istoga popodneva posjetila Micu. Zatekla ju je još svu zaplakanu.

— Šta je to s tobom, ranka moja? — počne tetka Mara mekim glasom.

— Šta me pitate, kada sve znate?

— Dopada ti se Mate, je li?

— Ah! šta mi sve to koristi... Bože! umrit ću od sramote i bola!...

— Nemoj tako, dušo. Ono što se danas ovdi dogodilo niko živ ne zna. Nego slušaj. Sutra ćemo opet doći s Matom. Ti se pak dotiraj, što god samo lipše možeš. Prema Mati se drži pristojno, ali ništa hladno. Sve ostalo je moja briga.

Tetka Mara se zatim vrati kući i reče Mati, da mu je našla drugu, ljepšu djevojku, Milicu Petrićevu, pa da će joj sutra zaprositi ruku. Mate je pak, odkako je tako zlo prošao s Milicom, za koju su mu također govorili, da je liepa, s nekim nepovjerenjem primio tu viest, ali je priedlog ipak prihvatio.

Sutradan je tetka Mara s Matom sporednom ulicom došla do Burine kuće te ga na druga vrata uvela unutra. Primili su ih najsvečanije odjevena domaćica i njena sestra Marta.

— A gdi je naša divojka? — zapita tetka Mara.

— Ovaj čas će doći — odgovori domaćica.

Malo zatim se otvore vrata, i na pragu se pojavi dražestni lik mlade djevojke. Dukati joj oko vrata sinuše kao sunce, a tamnoplava svilenoprava je činila izraziti kontrast s bielim i nešto rumenim joj ovalnim licem.

Mate se zadivljenim očima zagleda u nju, a oko usana mu zatitra blaženi osmjech. Međutim Milica, kao da je skrivala od njega svoje čari, te je svu pažnju posvetila drugima, što je u njemu izazivalo još strastveniju reakciju. Tetka Mara pak nije promašila priliku, da ga ne zapita:

— A kako ti se dopada ova divojka?

— Jako, vrlo jako.

I tako je Milica, koju su obćenito zvali Micom Burinom, a kojoj je sudbina dan prije uzkratila da se uda za Matu, drugoga dana lukavošću tetke Mare bila izprošena, a poslije mjesec dana i vjenčana. Ne može se dakle tvrditi, da čovjek svojim razumom i djelovanjem ne može odlučno utjecati na bolji tok svoga života. Fatalizam je vjera inercije, a napredak vjera samopouzdanja. Svi događaji u životu se razvijaju prema ljudskome djelovanju — završio je svoju priču Filipović — u koliko su oni u granicama ljudske moći i razuma.«

I nitko od našega društva nije uztvrdio protivno.

Petar Pekić

»STAROVIRSK« ŠOKAČKE POPIEVKE IZ BAČA

Hrvati-Šokci su po svojoj naravi vrlo veseli i živhani. Rekao bih, da se kod njih mieša temperamenat sangvinika i melankolika s nešto kolebričnih osobina, dok tromoj flegmatičnosti nema ni traga. Takovo duševno stanje čovjeka najbolje pogoduje maštanju i čuvstvenosti, koje pojave dosta susrećemo kod naših Šokaca u Bačkoj, a time su jako slični istokrvnoj braći Šokcima u bliskom im Sriemu i Slavoniji.

Ovakova vesela narav, odana čuvstvenosti, najjače se izpoljuje u pjesmi i igri. Moram nadodati, da se čuvstvovanju osobito predaje ženski sviet, kako stariji, tako i mlađi, samo s tom razlikom, što kod prvih prevladava gotovo samo čuvstvo žalosti, a kod drugih čuvstvo radosti. Ako razgovarate s kojom majkom, kojoj su sin ili kćerka negdje u svijetu, ili su joj umrli prije desetak godina, ona će vam moći o njima govoriti samo sa suzama. I najmanja sitnica ili stvarca iz njihovog života, dovoljna je, da je razplače! Tako je naime kod starijih. Kod mlađeg svijeta je baš obratno. Veselje, zabava i pjesma uvijek im

je na ustima. Uz obilne darove Božje, koje im pruža plodna Bačka, nisu prisiljeni raditi iz dana u dan na svojim poljima, nego im je veliki dio godine slobodan, kada borave u svojim kućama ili salašima, gdje uživaju plodove svog proljetnog, ljetnog i jesenskog rada. Kao što i sama priroda ima svoje razdoblje mirovanja, tako je i naš čovjek, koji je usko povezan uz zemlju, izabrao sebi zimu, kao godišnji odmor od napornog poljskog rada.

Zimsko doba, pa razni crkveni godovi, zatim prela, svatovi, svečarstva, »divani«, móbe, berbe, sve su to dani, kada naš čovjek može dati oduška svojim osjećajima i svom veselom raspoloženju. Kada se sjetimo, da su i naši Šokci nekada živjeli u zadrugama, a nadareni su izvrstnim sluhom i liepim glasom, bit će nam jasno, kako su oni svoj odmor i slobodno vrijeme zaslađivali pjesmom i šalama.

Na žalost, moramo priznati, da su mnoge narodne popievke danas izgubljene ili se pjevaju samo još u odlomcima. Nije tome ni čudo, ako uočimo izoliranost Šokaca među Madžarima i Niemcima, kojih se utjecaj morao osjećati. Sigurno je, da su te popievke u početku bile i kod bačkih Šokaca cjelovite i imale izraziti hrvatski karakter. Dapače velik dio pjesama, koje ćemo samo po naslovu spomenuti, jesu čista svojina hrvatskog naroda, a koje Šokci i danas i oduviek drže kao svoje »starovirske pisme«. Tu i tamo pojavit će se koja veća varijacija, ali u bitnosti pjesma ostaje ista. Ovim promjenama ne ćemo se baš ni čuditi, kad se sjetimo, da te popievke nisu bile napisane, već su kao ustmena predaja prelazile od roditelja na djecu, s jedne generacije na drugu.

Ovdje mi nije namjera iznieti sve popievke, koje se još pjevaju, nego one najkarakterističnije, koje se nazivaju »starovirske«, a dobile su ime od toga, što ih sam narod stavlja na početak svoje poviesti.

Jedna od najstarijih popievaka, koja se već više od pola stoljeća nije pjevala u Baču, pronađena je prigodom velikog hrvatskog prela u Subotici g. 1935., gdje su nastupili i Hrvati iz Bača. Na tom prelu su nastupili seljački pjevački zborovi iz šokačkih i bunjevačkih mjesta u Bačkoj i Baranji, a imali su odpjevati najstarije popievke, koje su se nekad pjevale u njihovim mjestima. Hrvati su iz Bača nastupili s pjesmom: »Što vam radi taj vaš dida stari?«

Što vam radi, taj vaš dida stari?
Stari dida travu kosi,
Za njim baba vodu nosi,
Sa našega stana, sa našeg bunara.
Jednoć baba uranila,
Side vlasi ugladila,
Zamisila pogaču,
Pa izpekla ladnjaču,
Metla lušca u torbicu,
Zagrnila kabanicu,
Pa ide po ladu, da je ne poznadu.

Što vam rade zaove i mlade?
Zaovice, jetrvice,
jetrvice i snašice:
Svaka ljubi po dva tri, one misle nije griž.

Naš kapelan nama veli,
da on našu curu želi,
on će je izpitat'
od grija izpisat'.
Naša cura, dite grišno
s njom je naše momče išlo,
i silo u krilo, to je tako bilo.

Što vam radi graničarka Kata?
Nena Kata vatru loži,
S njom se čiča vazdan gloži.
Okupio Katu, po malom vajatu,
da mu Kata duvan riže,
od nje dica dalje biže.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

Kata duvan siče u mraku bez sviće.

Ova popievka je zanimljiva kako po svome sadržaju, tako i po samom sastavu. Nekoji stihovi su u osmercu i tih je najviše, zatim u desetercu i dvanaestercu, a četvrti stih u drugoj kitici ima čak četrnaest stihova, očito su umetnute riečce »po« i cieli oblik »nije«. Prema tome bi trebalo izpustiti rieč »po« i »nije« skratiti u »nij«. No to sve nije potrebno, kada uzmemo u obzir, da narod i ovako dugi stih izpjeva bez odugovlačenja, jer mu dobar sluh uvijek dobro posluži, kad je potrebno i dva sloga izpjevati kao jedan. Što više, on i treću kiticu pjeva sasvim skladno, ma da u njoj manjkaju čitava četiri stiha.

Po svome sadržaju ova pjesma podpunoma odgovara duhu, običajima i načinu života naših Šokaca, pa bih se usudio reći, da je ona mogla postati među njima ili da su oni uzko bili povezani s onima kod kojih se ta pjesma prvi put pojavila. Što se u pjesmi spominje i graničarka Kata, bit će da je stoga, što su i naši Šokci, boraveći u Slavoniji, služili kao graničari, pa je to junačko doba ostavilo traga u toj pjesmi.

Druga jedna pjesma, koja se pjeva prije večere na gostbama, glasi:

Večeraajte, večeraajte, mene ne čekajte,
Večeraajte, mene ne čekajte.

Ja Vam ne ću, ja vam ne ću na večeru doći,
Ja vam ne ću na večeru doći.

Il ću doći, il ću doći, oko pola noći,
Il ću doći, oko pola noći.

Ja ću doći, ja ću doći, večera će proći,
Ja ću doći, večera će proći.

Kod Hrvata u Baču je omiljelo ime Kata. Tako i jedna pjesma pjeva o tom imenu nježnu pjesmicu u vezi s biljkom celerom (*Apium graveolens*).

Ajde Kato, ajde zlato,
ajde sa mnoom celer brati.

Ne mogu ti gospodine,
Nema sjajne misečine.

Upalit ću tri fenjera,
Pratit ću te do celera.

U celeru vel'ko blato,
Ti si, Kato, moje zlato.

U celeru sitno sime,
Ti si, Kato, moje ime.

U celeru sitna suša,
Ti si, Kato, moja duša.

Čovjek, koji je bliz prirodi i njezinim pojavama, imat će više prilike, da se divi ljepotama, koje mu ona pruža. On najbolje osjeća krasotu ranog jutra, gdje se bjelasa rosna trava i čuje pjěv ševe i slavuja. To su njegovi prvi susreti s čistom zorom i bielim dankom. I njima on pjeva pjesmu:

»Lipo ti je rano uraniti
U pridzorje, kad slavuji poje,
Slavuj viče, ajd' na vodu Milče,
Il na vodu ili u livadu.
U livadi bunar vode ladne,
Kraj bunara zeleni se trava,
A na travi bili list papira.
Na papiru crno slovo piše,
Crno slovo, al' je žalostivno,
U petak se razbolilo dače,
U subotu bole bolovalo,
U nedilju Bogu dušu dalo.

Navest ću ovdje i tri poznatije pjesme, za koje bih mogao reći, da su najmilije današnjim najstarijim Šokcima i koje oni i u svojoj dubokoj starosti s velikim veseljem pjevaju. Ovo su obično pjesme za koje će naši stari reći: »Ovo je moja pisma«. Navodim ovdje ove tri: »Škripi đeram, škripi đeram«, »Čije li su tarabe« i »Lipo mi piva tica kos«.

Škripi đeram, škripi đeram,
Tko je na bunaru, na bunaru, na bunaru,
Hej, na bunaru!

Na bunaru, na bunaru,
Zlato materino, zlato materino, na bunaru,
Hej, na bunaru!

Vodu lije, vodu lije,
Bilo lice mi je, bilo lice mi je, na bunaru
Hej, na bunaru!

Vodu grabi, vodu grabi,
Bilo lice ladi, bilo lice ladi, na bunaru,
Hej na bunaru!

Čije li su tarabe,
Čija li su vrata,
Čije li je ono luče,
Što u kolu guče?

Mamine su tarabe,
Tatina su vrata,
A moje je ono luče,
Što kroz pendžer guče.

Priskočit ću tarabe,
Provalit ću vrata,
Poljubit ću ono luče,
Što kroz pendžer guče.

Lipo mi piva tica kos,
u zelenoj šumici,
na zelenoj grančici.
Otud idu jageri:
Nemojte me ubiti,
Ja ću vama tribati,
Za astalom pivati.
To su moje ljubljene,
Prva jeste Katica,
A druga je Anica,
A treća je Marica.

Od drugih pjesama spominjem ovdje: Milkina kuća na kraju, Tiha noći, moje zlato spava, Našim šorom jagodo, Sojčice, divojčice, Oj javore, javore, Čija je ono zvizda, Dva bumbula svu noć pripivaše. Kako se veselje i čašćenje zna koji put produljiti duboko u kasnu noć, onda na razstanku svi još zapjevaju:

»Hajdemo kući, zora je, zora je,
Hajdemo kući, zora je.

Stara je majka ustala, ustala,
Stara je majka ustala.

I bile dvore pomela, pomela,
I bile dvore pomela.

I ladnu vodu spremila, spremila,
I ladnu vodu spremila.

I šećer-kavu skuvala, skuvala,
I šećer-kavu skuvala.«

Sve se ovo popraćuje s dva poznata napjeva:

»I ona sama, da ne zna mama
ružicu brala, dragom je dala.

I ono cvieće uvenut ne će,
Što draga dragom za šešir meće.«

Zatim sliedi drugi napjev:

»Oj, divojko, oj,
Primi pozdrav moj,
I poljubca dva
To ti šaljem ja.«

U novije vrieme uveden je jedan novi napjev, koji se umeće između stihova i kitica, a glasi:

»Iločki brig zavijo snig,
A bački grad ne će nikad.«

Vežu sa Srijemom držali su naši Šokci preko gradova: Vukovara i Iloka, koji im se osobito svidio na krasnom briegu, što je za čovjeka ravnice uvijek novi doživljaj. Pa kada se u pjesmi čini komparacija bačkog grada s iločkim briegom, kojeg snieg može zavijati, onda iztiču, da je bački grad, to jest »zidine«, još nešto veće po značenju, nego i sam iločki brieg. Pa i jesu bačke zidine ponos sviju Bačlija!

* * *

Drugi dio pjesama, o kojima moram govoriti, odnose se na ljubav. One su bile a i danas su svojina naše omladine. Moram napomenuti, da današnja omladina zna već i moderne šlagere, no kraj svega toga još se nisu izgubile, nego su u cieni i starovirske, ljubavne pjesme. One se pjevaju više nego sve ostale. Tek što je djevojčica završila pučku školu, već ona izpituje starije djevojke o raznim napjevima i bilježi si pojedine stihove i čitave pjesmice. Kod omladine je razvijeno ne samo prigodno pjevanje, nego rekao bih svakidašnje, jer ona pjeva gotovo uvijek. Kraj drugih svečanih zgoda i veselica, postoji kod njih večernje i noćno pjevanje. Pjevaju i momci i djevojke, i to obično dvoglasno. I poslije najtežeg poljskog rada preko dana, skupit će se momci i djevojke na pojedinim mjestima u selu, gdje započne njihovo ugodno pjevanje. U Maljanskom kraju, oko spomenika sv. Ivana, oko Šiljka, pa na velikoj ćupriji, najradije se skuplja i pjeva mladosti i ljubavi. U svim tim pjesmama primjećuje se ljubavni zanos, razočaranje, tuga, karanje dragog ili drage. Opjevani su najraznoličniji predmeti, kao dikin stas, imovina, dikin šešir, maramica, sokak, dukati, kosa, pa razno cvieće: ruža, ruzmarin, neven, jorgovan, ljubičica i t. d.

Običaj je kod Šokaca, da djevojka daje svome momku maramicu (rubčić), a ako ne će, on joj silom otme i onda se hvali pred drugima, da je primio zalog od ljubavi. Pjesma to ovako pjeva:

»Oj divojko, šildildaj,
Maramicu meni daj.
Maramica puna jorgovana,
Sad je lolo huja od divana.

Oj divojko, šildildaj,
U mene se ne uzdaj.
Ne uzdaj se u mene bećara,
Ja sam bećar kome nema para.

Oj divojko, šildildaj,
Maramicu meni daj.
Maramica u tri pole,
Poljubi me staro lane moje.«

I djevojačka kletva je opjevana. Ona je strašna, kao što može biti kletva između dvoje mladih, koji su se voljeli, a poslije preokrenuli vjerom.

»Divojka je ružu brala, pa je zaspala.
Njoj dolazi mlado momče, budi divojče.
Ustaj, ustaj divojčice, što si zaspala?
Ruža ti je uvenula, što si uzbrala,
Dragi ti se oženio, kog si ljubila.
A neka ga, nek se ženi prosto mu bilo!
Vedro nebo zagrmilo, grom ga ubio!«

Koliko nježnosti znadu unieti u svoje pjesmice bački Hrvati, neka nam posluže i ovi primjeri.

»Jedno momče crna oka i usnica malih,
Dopalo se srdcu mome, samo ne znam zna li?

Ah da znade, da ga ljubim, kao rosa cviće,
Da bez njega srdce moje, sretno biti ne će!!

Aoj dragi, daj pogodi, što sam noćas sanjala,
Da sam tebe, bili golub, u rukama imala.

Ah, da mi te još jedared u rukama imati,
Kupila bi štam-papira, dala bi te štampati.

Ja sinoć kasno dođoh,
i pod tvoj prozor dođoh,
i spazih tebe dušo,
di s drugim divaniš.

Ružu si meni dala,
ružu od ljubavi,
opet si drugom rekla,
da za me ne mariš.

Prsten ti natrag vraćam,
spomen od ljubavi,
Na njem ti mala fala.
Ljubav je prestala.

Curica vezuje,
zelen vinograd,
za njom lozicu špricuje,
momak mlad.
Veli momak mlad: »Vrućina je sad,
u kolibu hajdemo u lad.«

U zelenoj livadici,
leži dragi na travici.
Dragi sanja, pa se budi,
i uzdiše iz svih grudi:
»Ta di si mi, oj Anice,
rumena si ružice?!
Odzovni se, odzovni se,
Odzovni se jedanput.«

Nema lipše ni slavnije,
Ti Bože razsudi,
Već kad jedno drugo voli
Iz sveg srдца ljubi.

* * *

Preostaje mi, da još iznesem one pjesme, koje se pjevaju na plesu, osobito u kolu. To su kraće pjesmice od dva stiha, a imaju napjev »bećarca«. Nema kola bez pjesme. I u tim će pjesmama najbolje biti prikazana, ljubav, svađa, ljubomora itd. Iznosim neke najzgodnije:

Ja sam svoga občarala diku,
slipog miša skuvala u mliku.

Stao golub na jelu pa viče,
aoj Baču, Šokice te diče.

Imam diku veliku i malu,
malu volim s velikom govorim.

Pivam pisme, a moj dika broji,
Da ne ćemo u kojoj biti svoji.

Ja moga diku naučila reda,
da prid svitom u mene ne gleda.

Sjajna zvizdo, da znaš govoriti,
mogla bi mi lane pozdraviti.

Procvala je crvena jurgina,
dika moja pomodna i fina.

Procvala je ljubičica plava,
pod jastukom di moj dika spava.

Lolo moja, lišće bršljanovo,
hajdemo se ljubiti nanovo.

Ružmarine ne idi u više,
već se širi, s lolom me pomiri.

Imam diku ko ružmarin lipu,
nije taki ni ružmarin svaki.

Žuta dunja u sanduku vene,
ti ćeš diko zagrliti mene.

Vene dika, ko neven u ladu,
on bi mene, a naši ne dadu.

Oj inočo, tvoga diku veži,
zobnom slamom, da ne ide za mnom

Oj inočo, kakva ti je dika,
s tobom igra, a na mene miga.

Drugarice, više druge nismo,
dobila sam od tvog dragog pismo.

Oj inočo, ne moraš se kriti,
opet ne ćeš moga lole biti.

Dukati mi u pet u šest struka,
oj inočo, je li ti je muka.

Volim diku, dika voli mene,
samo da nas ne razstave žene!?

Kad zapivam i svekrva sluša,
a sin veli, to je bećaruša.

Moja mama i dikina mama,
razstavile ljubav među nama,

Moja mama i dikina mama,
te dvi prije bolje da ih nije!

Oj svekrvo, nemoj mi se najisti,
opet ću ti kraj astala sisti.

Oko moje pogledalo priko,
tamo priko, pa na tebe diko.

Crne oči u dragana moga,
kako sam ga ostaviti mogla!?

Diko stara, traži sebi para,
ja sam meni para izabrala.

Ide dika, šešir najerio,
da se sitim, da me ostavio.

Gotovo je diko sa volenjem
kiša pala, volenje oprala.

Od tolikih u Baču momaka,
moja želja iz tuđega sela.

Stihovi, koje smo zabilježili, dokazuju kako je jaka ta narodna duša, puna slikovitog opažanja, duhovitosti, pa i sarkazma. Njezinom oku i pogledu ne osta nezapaženo ni cvieće, koje je prikazano u divnim komparacijama s dragim ili s dragom, ni kosa ni zvijezde. Ni dukati ne će proći kritici njihovoj. Zaljubljivanje i osvajanje momka dovest će do zavisti mnoge dobre drugarice, pa čak i do omraze za celog života. Zato inoče i nadpjevavaju u kolu jedna drugu, a celo selo poslije govori, koja je koju nadpjevala. Ni seoske žene nisu pošteđene od izrugivanja u pjesmi, jer baš one često puta svojim govorkanjem unište i onemoguće ljubav između dvoje mladih. I svekrva je tu umiešana. Ta kako i ne bi, ako joj sin ne će onu koju ona hoće, morat će i rodbina pomoći, da bude po svekrvinom. Upotriebit će se čak i vračke, samo da se omami voljeni momak ili djevojka. Sliepi miš skuhan u mlieku je znak po kojem će se momak zaljubiti u djevojku. Zato pjesma i pjeva: »Ja sam svoga obćarala diku, slipog miša skuvala u mliku.« No ovakovo razpoloženje traje za »momačkog« i »divojačkog« doba, kako veli pjesma: »Da sam znala i pamet imala, ja se ne bi mlada švaleralala.« Sve je to poslije samo liepa uspomena: »Divovanje, to je spominjanje, a udaja za dva dana graja.« Poslije udaje Šokica postane skromna i poštena majka, a Šokac uredan i brižan muž.

Ovdje sam iznio veći dio »starovirskih« šokačkih pjesama, no to su samo tekstovi, a naši glasbenici će morati pribilježiti i same njihove napjeve. Istina je, da je narod dosta brižno pazio na same napjeve, možda više nego na same rieči, no što nam budućnost sprema u pogledu naše narodne ostavštine, to ne možemo znati, pa je prieka potreba, pokupiti sve ono, što se još daje. To je potrebno tim više, što je današnja omladina pokazala, da je više zanimaju »novotarije« i da nije tako vjerna čuvarica narodnog blaga, kao što su to bili naši stari.

Marin Šemudvarac

NE ĆE TREĆE

Okrenula joj se soba... Liečnik je potvrdio njenu sumnju. Za koji mjesec dobit će još jedno diete. Ne! To nikako ne. Što će joj reći drugarice? Ne, nije ona seljakinja, koja ih tamo nareda čitav niz, pa im često ne može ni ime pogoditi. Ona je milostiva gospoda, žena blagajnika najvećeg novčanog zavoda u mjestu. Njoj je dosta, što ima Ivicu i Maricu. I s njima je pokvarila svoju vitku liniju. Šta će joj još

i treće? ... Nije se ona zato udala. Čim dode muž iz ureda, reći će mu sve. On je mora odvesti liečniku N. N., da ukloni to neželjeno treće.

Ah, kad će već to podne! ... Današnje prijepodne oteglo se u vječnost. Toliko je ozlovoljena, da nije pošla ni na šetnju sa svojom petgodišnjom Maricom. Djevojčica je plakala, vani je tako lijepo sunce, a ona se mora igrati u zatvorenoj sobi sa šutljivim lutkama, patkom Pajom, Mikijem, Šiljom i Ivičinim vojničkim igračkama, što pucaju.

— Mamice, vodi me u šetnju! ...

— Umiri se. Mamica danas nije raspoložena.

— A zašto nije raspoložena?

— Zato, što neću treće.

— Šta treće?

— Neću treće djece, znaš?

— A ja bih htjela imati malu seku. Ne volim se uvijek igrati samo s tim neživim stvarima. Mamice, treba nam treće djece.

Mamica nije stigla da na to odgovori, jer se vrata otvoriše i u sobu uleti dječak od kojih sedam godina.

— Ljubim ruku mamice! Zdravo Ivice! Danas nam je bio u školi gospodin keteheta. Vodio nas u crkvu, da vidimo, kako su krstili jedno malo djece. Bilo je tako maleno. Kad su ga polili, plakalo je ... Znaš, mamice, ja bih volio, da imamo tako malo djece. Zašto mi nemamo još jedno djece? Ja bih mu dao sve svoje igrače, i onda ne bi plakalo.

Sve je to izgovorio sinčić bez predaha i zagrlio svoju majku. Majka se izviče iz zagrljaja i ostavi djecu s riječima: »Igrajte se lijepo vas dvoje, ja moram spremati stol za objed«. Ode, a da ni jednom djetetu nije dala odgovora.

No, još mi samo to treba! Zbog dječje želje dati život onom trećem! Nije dobar pedagog, koji svaku dječju želju izpunja. Da nam pokvari harmoniju kod stola, pa treći krevet u dječjoj sobi, uh, nikako ... Ovako je najljepše. Ivica upodpunjuje tatinu toaletu i lijep izgled, a Marica moj. Tako je lijepo gledati mog muža elegantno odjevenog, kad vodi za ruku Ivicu u matrozu! Marica pak uvijek dopunjuje moju opravu. Ako sam ja u mrkoj, ona je u žutoj, ja u teget, ona u ružičastoj, ja u crnoj, ona u bijeloj, ja u jednoboju ljetnoj, ona u šarenoj ... Svak se okreće za nama. Bezbroy puta sam već čula, kako mi hvale ukus i zavide na Marici, koja ima crne oči, a kosu zlatnu, dok su moje oči plave, a kosa kestenjasta. A s kime bi išlo ono treće. Ono je suviše. Nije ni moda imati troje djece.

Uto stiže i muž iz ureda. Čim je prošao objed, milostiva će:

— Tata, nemoj danas spavati poslije objeda. Doći ću ti na razgovor. Imam ti nešto važno kazati.

— Dobro, reći ćeš mi. Još ja danas gledam kod stola, da si nekako utučena, nerazpoložena. Hajde odmah da mi kažeš, da olakšaš sebi, — zatim je uzme za ruku i povede u svoju sobu, a djecu pošalje u vrt na šetnju poslije jela. — Sjedi tu pored mene i pričaj mi, ta znaš, da sam te uvijek razumio.

Onda ona počne:

— Ti mi moraš pomoći. Ja neću treće. Ja se nisam zato udala da ... i udari u plač.

— Molim te budi jasnija, ja ne znam o čemu je riječ.

Istom, kad je odlila jedan dio suza, nastavi:

— Liečnik mi je rekao, da ću imati treće djece. Nisam valjda seljanka ...

— Šuti! Ni rieči više, prekine je muž. Nisi seljanka, no si žena. Mjesto da se raduješ, eto kao ja, što se radujem, — i počne je ljubiti po licu, kosi i rukama, — te plačeš. Neka dođe samo što prije.

— Ti moraš sa mnom poći liečniku, da mi to ukloni. Ja ne ću treće. Kvarim liniju, a to treće će nam pokvariti svaku harmoniju u kući...

*

I zaista je očekivanje trećega djeteta pokvarilo skladan život u kući. Žena i muž se nisu složili. Ona je na svaki način htjela da se oslobodi trećega, on je međutim smatrao, da to treće dobro dolazi. Ženi, da ima više zabave i ne stigne na sve moguće čajanke, kartanja i druge modne bube, djeci, da se imaju s kim igrati i razvijati u sebi širu bratsku ljubav i dublje socialno čuvstvo, a njemu, da ga podmlađuje i svojim djetinjstvom zabavlja.

Što se više približavao čas dolazka trećeg, njihov odnos je bio sve nategnutiji. Još nekoliko puta pokušala je ona nagovoriti muža, da odstrane treće, ali svaki put se muž pokazao kao glava kuće, koji nije slušao neozbiljne razloge svoje inače dobre supruge i dječje mamice. Baš ovim trećim djetetom hoće, da joj izbiје iz glave tu modernu ideju uništavanja onoga na čega nema pravo. Došlo mu je na momenat, da je požalio, što se je oženio djevojkom iz liberalne kuće, koja nije bila ni vjerski ni rodoljubno dosta izgrađena. A onda opet postidjen pred sobom priznao je, da je možda i sam kriv, što se nije više trudio oko razbistravanja pojmova bračnog života kod svoje žene. Posumnjao je šta više i u njenu ljubav prema njemu, Ivici i Marici. Trpio je od toga, što ona već danima ne će ni da ga pogleda, a kamoli da mu što kaže. Prema djeci je isto tvrda. Ona se umiljavaju oko nje, ali ih mamica odbija i odlazi u svoju sobu.

— Tata, — pita ga Marica, — zašto mamica bježi od nas u drugu sobu?

— Ima posla, Marice!

— Kakvog posla ima?

— Sprema nam veliku radost, pa ne će da je smetamo.

— Onda hajde ti s Maricom u šetnju. — I hoćeš, ne ćeš, tata je morao zamjenjivati mamu u šetnji umarajući se od bezbroj pitanja pred svakim izlogom, na koja je morao odgovarati, dok se je mamica zatvorena u sobi tvrdoglavo jogunila protiv trećeg djeteta.

Kad je već osjetila, da ono dolazi, požurila je, gonjena ljudskim obzirom, da uredi opremu za novu bebu. Za svaki slučaj spremila je i plavih i ružičastih traka, pa ako bude dječčić, upotriebit će plave, u protivnom ružičaste.

Premoreni od velike šetnje s tatom, čak u polje, gdje se zeleni mlada pšenica, što obećava nov, bogat rod, Ivica i Marica spavaju svoj dubok, okrepljujući san. Za to vrijeme u susjednoj sobi dolazi novi život. Nekoliko uzdaha, nekoliko krikova i došlo je na sviet ono treće djeteta. Onda opet bolovi, uzdasi, krik i poslije nekoliko časaka došlo je još jedno. Četvrto, na koje nitko nije mislio.

U prvi mah majka je očajna. Plače. Nešto se događa u njenoj duši. Liečnik misli od bolova i umiruje je. Smirila se istom u jutro. Onda zatraži, da joj donesu oba djeteta. Želi, da dođu muž, Ivica i Marica. Ima nešto da im kaže.

Tata probudi djecu, da dođu mamici. Majka ih dočekuje umorna, blieda, ali razpoložena. Pokazuje im bebe.

— Vi ste svi željeli, sad eto vam treće. Uzmite ga. — Djeca pojure bebama. Svako hoće da uzme jednu bebu, da je drži. Tata im priskače u pomoć. Na Ivičine ruke stavlja onu s plavom, a na Maričine onu drugu, a zatim sjedne pored ženina kreveta.

— Ali, mamice, mi smo željeli samo treće, a ti nam daješ i četvrto. Zapravo, koje je treće? Gledaj, djeca su tako uzhićena da nemaju vremena ni za kakvo pitanje.

— Zaboravila sam pitati liečnika, kojim su redom došla ta djeca na svijet.

— Prema tome oba su treće; je l'? — i tata se sav sretan nasmije.

— Ako držite, da je koje ipak četvrto, da vam ne treba, dajte ga meni. Ja se nisam bunila protiv četvrtog, ja se više ne ljutim.

— Hvala ti, mamice, — reče veselo muž ljubeći je u oči i ruke, — sad si mi četiri puta milija.

Zatim skupi, zagrlji i poljubi svu svoju djecu, sunce i sreću svoga doina. Mamica se kroz suze smiešila na one, u kojima gubi svoju mladost i sebe.

Jaga Vrkljan

MOJA MAJKA

Jutros rano uranila majka,
moja majka.
Mlado sunce već joj srebri vlasi,
da je krasi.

Boga moli zabrinuta majka,
moja majka.
»Daj mi, Bože, nedilja da prode,
da on dođe.

Da mi dođu iz dalekog kraja:
on i snaja,
ko par bilih lipih golubova
srićnih snova.«

I tad pođe da po kući radi,
sva u nadi,
a od strave već je praznovjerna
majka moja smjerna.

Jakov Kopilović

ŠOKAČKI SVATBENI OBIČAJI U BAČKOM BRIEGU

Često mi Hrvati iz Bačke i Baranje — Šokci i Bunjevci — slušamo od onih, koji su bili u našim mjestima, kako je tamo liepo i kako su ih srdačno dočekali i pogostili. Ali oni, koji su bili gosti u svatovima, nemaju dosta rieči, da ono što su vidjeli nahvale i opišu.

To su nezaboravni doživljaji za onoga, koji je svatbi jednom prisustvovao. Naš je život samo skup najraznoličnijih običaja, koji su jedan ljepši od drugoga i nižu se jedan na drugi, tako da svi zajedno opet daju jednu cjelinu. To je život našeg seljaka. Te su nam običaje namrli naši djedovi, koji su ih stotinama godina čuvali i ponavljali, a mi ih s istom ljubavi vjerno oživljavamo i čuvamo, pa ćemo ih namrieti svojim potomcima kao najveće blago i svetinju. Svetinju i blago, koje nas je kroz duge stotine godina u moru tuđinštine održalo, da nikada ne skrenusmo s pravog puta. Dok su mnoge i mnoge pripadnike drugih naroda nepregledne bačke ravnice progutale i zatrele im svaki trag, mi živimo i širimo se zahvaljujući jedino toj baštini.

Iz velikog mozaika narodnih običaja izniet ćemo i opisati u grubim crtama svatovske običaje Šokaca iz malog hrvatskog sela zvanog Bereg.

Naša su šokačka mjesta prilično udaljena jedno od drugoga, pa miešanje udajom i ženitbom nije toliko često, koliko bi trebalo biti. Ta udaljenost je uzrokom, da svako naše mjesto živi svojim, mogli bi reći, posebnim životom, koji je sličan životu drugog šokačkog sela, ali nema skoro ni dva mjesta, koja bi imala baš sasvim iste običaje i nošnju. Razlike su malene i to bilo u nošnji, bilo u običajima ili u govoru, ali u njemu samo u naglasku. Te razlike opažamo samo mi, dok stranac to i ne vidi.

U glavnom se žene i udavaju momci i djevojke iz istog mjesta. Momci se žene sa 18, a djevojke se udavaju sa 16 godina. Kako se svi među sobom u selu dobro poznaju, a mladež ide u jedno društvo, to nije teško mladiću odabrati djevojku. Kod odabiranja djevojke pa i obratno odlučujuću ulogu igra ljubav i materialno stanje.

Uzimaju se oni, koji se vole, pa često i uzprkos svih prietnja i neodobravanja roditelja i rođaka bilo s jedne bilo s druge strane. Naši su ljudi pohlepni za zemljom i za blagom, kao i svi ostali seljaci na svijetu. Radi toga se roditelji i najbliža rodbina pobrinu, koju će djevojku odabrati svome sinu već prema imovinskom stanju, a roditelji pak djevojke odaberu si momka, koji bi odgovarao njihovoj kćeri, pa ako uspije jedno i drugo sastaviti, onda zapreka nema, ali, ako se računi roditelja i rođaka pomrse, jer se momak zagleda u drugu, ili djevojka u drugog, tu onda u najviše slučajeva pobjeđuje ljubav.

Naš narod sva svoja razpoloženja, radost, žalost, sreću, ljubav, zlobu, mržnju i t. d. izrazuje u pjesmi i to u desetercima, koje naziva »bećarci«.

Pa tako i kod ženitbe i udaje, ako bi djevojku htjeli prisiliti, da se uda za neljubljenoga, ona u pjesmi izrazuje svoju odluku:

»Volim diku, dika voli mene,
Pa nas ne će razstaviti žene.«

Kad djevojku tjeraju da se uda za bogatoga, a ne za onoga koga voli, ona im odgovara:

»Ne volji se lipo ni bogato
Već se volji, što je umiljato.«

Kada se djevojka udaje za bogata momka, koji nije liep ili inače zgodan, pa da umanji nedostatak i da se opravda pred drugima, ona pjeva:

»Ne volji se po lipoti dika,
Već se volji koj' je gazda bolji.«

ili

»Ništ' ne fali, što je dika mali,
Samo kad su veliki frtalji.«

Dogodi se, da siromašan mladić zaprosi djevojku, koja je bogatija od njega, pa ako se ne će udati za njega, ona pjeva:

»Oj oràsi, lolo, siroma si,
Viruj Bogu, Tvoja bit ne mogu.«

Tako bi mogli u nedogled redati deseterce u kojima djevojka ili momak govore koga vole, a koga ne vole, i koga će uzeti, a koga ne će, te zašto hoće i zašto ne će.

Djevojke već sa 14 godina, a momci sa 16—17 godina počinju zalaziti u »veliko društvo« i tada smiju polaziti igranke, a djevojka smije imati momka a momak djevojku.

U »velikom društvu« dolazi do bližega upoznavanja, a kako rekoh, roditelji su već prije, nego što su im djeca pošla u »veliko društvo« odabrali koju bi djevojku htjeli za svog momka, odnosno koji bi momak odgovarao njihovoj djevojci. To obično nije tajna, pa i mladež to znade i pod uplivom starijih mladi se, koji su tako određeni da se uzmu, počnu jedno drugom približavati i u mnogo slučajeva dolazi do ženitbe.

Hodajući zajedno uvide momak i djevojka, da li jedno drugome odgovaraju, pa ako su jedno za drugo, a i vrijeme im je za ženitbu, mladić upita djevojku hoće li poći za njega. Djevojka obično pristane, ali prije nego reče, da će poći, veli momku, da mora pitati majku, što će ona na to reći.

Kada se roditelji momka slože sa sinom da uzme djevojku, koju je odabrao, a djevojčini roditelji pristanu, da djevojka za nj pođe, tada roditelji djevojke odrede dan, kada će doći roditelj momka djevojku izprositi.

Prositba

Uoči prositbe u kući djevojke se sprema, kuha i peče, jer će doći prosci. Kao prosci obično idu otac i majka, a ako momak ima stariju sestru, koja je udata, onda idu ona i majka, ili idu majka i tetka. Kad uđu u kuću djevojkinih roditelja, ovi ih ponude da sjednu za stol i zapodjenu razgovor o običnim stvarima iz svagdašnjeg života. Kad prosci uvide, da je shodno da se pređe na samu stvar, tada otac momka, ili majka kaže djevojkinim roditeljima: »Pa pitajte Vi nas, prètelji, zašto smo mi došli?« Otac djevojkin odgovori: »Pa Vi ćete nam i sami reć!« Tada prosci kažu, da su došli pitati, hoće li dati kćer za njihovog sina. Ako su roditelji djevojkini s tim složni, odgovore, da oni nemaju ništa protiv toga, ali neka pitaju djevojku, da li ona želi poći za njihovog sina.

Te večeri, kad dođu prosci, a to je obično u več, djevojka ostaje kod kuće i prisutna je cijelom razgovoru između prosaca i njenih roditelja. Pa kad dođe red da nju pitaju, želi li poći za momka, ona se malo zbuni i odgovori da ili ne. Čim je djevojka pristala, prositba je gotova, a roditelji se odmah počnu dogovarati, prvo, kad će doneti kaparu, a zatim o samoj svatbi, kad će se i gdje će se održati, te što će tko i koliko dati. Zatim koliko djevojka mora spremi čenjarskih otaraka, kojima će darovati rodbinu mladoženje, koji joj budu kupili vjenčani dar.

Momak tom razgovoru nije prisutan, ali od prilike znade, kada će se obaviti sam čin prositbe, te iza toga uđe u kuću, i odvede djevojku u selo. Roditelji momka ostanu još neko vrijeme u razgovoru s roditeljima djevojke, i dogovore se kako će sve urediti i spremi za svatbu. Od tog vremena momak slobodno ulazi u kuću djevojke.

Kapara

Kapara se nosi obično u sredini vremena između prositbe i vjenčanja, a vrijeme između prositbe i vjenčanja nije nikako dugo (obično 2 do 3 mjeseca). Dok se prositba obavlja više u tajnosti, pa za nju znade samo najbliža rodbina, kapara se obavlja vrlo svečano i u njoj sudjeluje najbliža rodbina kako sa strane momka, tako i sa strane djevojke. Zapravo kapara i nije drugo nego prositba, samo što se ona obavlja vrlo svečano.

Kaparu nose iste osobe, koje su bile prosci, ali sada uz njih ide još i najbliža rodbina. U kući djevojke je već sve pripravljeno za doček gostiju. Djevojka je odjevena u najljepše oprave okružena najboljim drugama. Roditelje momka i rođake, koji nose kaparu, dočekuju na ulazu u djevojkinu kuću tamburaši, koji ih doprate u sobu. Kaparaši donose sa sobom raznovrsne kolače, koje postavljaju pred sebe na stol za kojim sjede. Majka momka, buduća svekrva, donese gibanicu u kiselo s makom ili orasima i vina, a u svilenom marami jabuku u kojoj je zabodena »kapara«. »Kapara« je od svilene pantlike napravljena zvijezda, koja je u sredini probodena bumbačom. Ta je kapara zabodena u jabuku. Izpod jabuke se postavljaju dukati. Dukati se često zabodu i u jabuku sa strane, a više puta se papirnati novac s bumbačom, kojom je probodena »kapara«, pričvrsti na jabuku. Sve se to stavi na stol izpred majke momka, koja sjedi u pročelju stola.

Kad su svi posjedali za stol i malo se razgovarali, tada zapjeva buduća svekrva ili netko drugi iz njezine pratnje, ako ona ne zna pjevati:

»Faljen Isus, prijo i prêtelje,
Dovedite nam vašu divojku,
Da vidimo, da l' su prsti za naše prstenje,
Da l' su ruke za naše poslove.«

Tada buduća svekrva zamoli roditelje djevojke, da dovedu djevojku, da primi jabuku. Djevojka je za to vrijeme sa svojim drugama u drugoj sobi. Tek na drugi poziv doprate djevojku djever i djeveruša. Kad djevojka uđe u sobu i stane pred stol, zapjeva majka momka:

»O Marice, (ili već kako se zove djevojka) plava ljubičice,
Pruži ruku, pa uzmi jabuku.«

Tada djevojka desnom rukom podigne pregaču, kojom je opasana, i prebaci je na lijevu ruku, tako da prekrije dlan, a desnom rukom uzme jabuku sa stola i stavi je u lijevu ruku. Čim je uzela jabuku, dakle primila kaparu, poljubi roditelje momka i ostalu rodbinu, koji je darivaju u novcu. Kad je sve izljubila, zahvali se na jabuci i udalji iz sobe.

Dakle djevojka je primila jabuku ili kaparu, pa je time pred svietom priznala da pristaje, da se uda za onoga, koji joj je donio kaparu. Kaže se, da momak nosi kaparu, iako on uobće nije prisutan ni kod prositbe, a ni kod donošenja kapare, on dolazi, kad je već sve gotovo.

S time je dovršen sam čin kapare, jer je djevojka pristala da se uda, a roditelji momka su je za to bogato nagradili, ali to nije sve, što ima od njih dobiti, nego samo jedan mali dio ili kapara, kao znak ili jamstvo, da će izpuniti obećanje.

Nakon toga počinje veselje uz svirku i pjesmu. Kad djevojka pohrani jabuku i ostale darove u svojoj sobi, tada je djever i djeveruša uvedu ponovno u sobu gdje su gosti i na ulazu djever kaže: »Faljen Isus, prijо i prѐtelji, naša je mlada i žedna i gladna.« Tada buduća svekrva daje gibanicu i vino, što je bila doniela, a djever to primi, zahvali se i povede mladu opet u drugu sobu.

U međuvremenu dođe momak sa svojim pajtašima u kuću djevojke. Tamburaši ih na ulazu u dvorište dočekaju i uz svirku i pjesmu doprate u sobu. Iza večere djevojka sjedne u pročelje između budućeg svekra i svekrve i odpjeva nekoliko pjesama uz pratnju tamburaša, a svi uzvanici je darivaju. Kad je svršila s pjevanjem, ustane i ode u svoju sobu, te ona i njezine druge uzmu kolača u marame, a momci svaki po bocu vina i odu u selo i to sve podiele onim momcima i djevojkama, koji nisu bili na kapari.

Sutradan rano ujutro obilazi djevojka u pratnji svojih druga po susjedstvu i pozivaju žene na rakiju. Sve se susjede pokupe u kući djevojkinjoj, pa se za njih skuha paprikaš, a iza jela i pića, nastane veliko veselje, kojemu mogu prisustvovati samo ženske.

Svatba

Od kapare pa do samog vjenčanja nema nikakvih naročitih događaja, a vrijeme prolazi u spremanju i pribavljanju najpotrebnijih stvari za mladence. Svatba se obično održava ponedjeljkom ili sriedom. Zajednički se odredi, tko će sve biti pozvan u svatove, a popis uzvanika se preda čaušu, koji će svakoga nekoliko dana prije svatova pozvati. Čauš je jedan od najbližih rođaka od momkove strane, kojemu je dužnost, običi svakog uzvanika i obavijestiti ga o svatbi, a za vrijeme svatbe on je stoloravnatelj i pazi da se sve u redu odvija. On naređuje i zapovijeda, a svi ga moraju slušati. Kad čauš obilazi uzvanike, odjeven je u najljepše narodno odielo, za šešišrom mu zataknut veliki ruzmarin na kojemu vise svilene pantlike, u lijevoj ruci nosi kandžiju na kojoj je privezan liepi čenjarski otarak. U desnoj ruci nosi liepo izrezbarenu čuturu s vinom, kojoj je grlo okićeno viencem od cvieća. Svakoga koga sastane na ulici, kao i uzvanike, ponudi piti iz čuture, a svaki to prihvaća i pije, jer je sramota odbiti, a tko bi odbio, značilo bi, da ne želi sreću mladencima. Čauš svakom uzvaniku kaže točno vrijeme, kada će se svatovi početi sakupljati.

Dan-dva prije svatova svaki od uzvanika pošalje u momkovu kuću brašna, šećera, kokoši, oraha ili kojih drugih namirnica, a to za to, da se roditeljima mladenaca olakša trošak. Svatovi se obično počinju sakupljati u 8 sati ujutro. Kada su se pokupili, onda oko 10 sati nešto založe. Iza toga svi pođu uz pratnju svirača, koji putem sviraju i pjevaju, u kuću starog svata. Stari svat počasti goste, a zatim sa svima pođe i on u kuću kuma. Od kuma pođu svi u kuću mladoženje i tamo ostave kolače, koje su izpekli i namienili svatovima.

Iza toga svi zajedno pođu u kuću mladinu. Tamo ih dočekaju mladini roditelji i rođaci, pa kuma i starog svata posjednu za stol, tako isto i roditelje mladoženjine. Izpred stola je prostrt mali ćilim, dok na stolu blizu ruba na liepom otarku stoji prazna čašica iz koje će nakon blagoslova piti mladoženja i mlada. Roditelji mladini ponude goste vinom, pa kad su se nazdravili, kum zamoli, da dovedu mladu. Djever i djeveruša uvode mladu u sobu i ona stane na ćilim, koji je izpred stola. Tada pristupi i mladoženja i stane pored nje na ćilim, a oboje su okrenuti licem prema kumu i starom svatu. Soba je puna gostiju i susjeda, koji suznih očiju gledaju razstanak djevojke od roditeljske kuće.

Čim su mladenci stali pred stol, tamburaši zasviraju tužnu ariju:

»Reci meni, mila mati,
Dal' sam za udaj?
To bi bio za meneka
Na zemljici raj.
Pa me podaj za mog dilbera
Kome sam se obećala ja.
Hej, majko, spremi me.

A di Ti je, mila kćeri,
Dilber, da te dam?
Da ne gubiš, mila kćeri,
Dane uzaman.
Kukuruzi obrali se sad,
Sad se ženi svaki momak mlad.
Hej, kćeri, biraj sad.

Ja sam meni, mila mati,
Druga izabrala,
I njemu sam mila mati,
Svoje srdce dala.
Prođe jesen, i snižak se bili,
Sad se, majko, taj moj lola ženi.
Hej, majko, spremi me.

Nakon te pjesme nevjestin otac ustane i pristupi mladencima i dade im svoj blagoslov. U kratkom govoru upozori ih na dužnosti budućeg života, na vesele i tužne dane, moli ih da se ljube i poštivaju, i da žive kako Bog i ljudi zahtievaju. Na kraju zaželi im blagoslov Svevišnjega, koji neka ih prati u bračnom životu. Zatim natoči čašicu, koja je stajala prazna na stolu, i dade mladoženji da pije. Mladoženja izpije do pola i pruži nevjesti, a kad je i ona malo odpila pruži opet mlado-

ženji, a ovaj je izpije do dna, a čašu baci na pod, da se razbije. Mladenci su za vrijeme blagoslova klečali izpred stola na ćilimu, koji je tamo bio prostrt. Iza blagoslova ustanu pa se nevjesta oprašta od svojih roditelja i rodbine i ljubi se s njima. Za to vrijeme tamburaši sviraju i pjevaju:

»Odbi se biser grana od jorgovana,
Ko lipa Mara od svoje majke,
Od svoje majke od roda svoga,
Od roda svoga od otca svoga.
Vrati se natrag, Maro divojko,
Vrati se natrag, majka te zove,
Majka Te zove košulju daje.«

Kad se djevojka sa svima oprostila, gosti ustaju i izlaze iz kuće i kreću u obćinu. Na izlazu iz kuće tamburaši sviraju i pjevaju:

»S Bogom, mili roditelji,
S Bogom, mili rode,
Odsad ću Vam ja u goste
Dolaziti ode.

Stala snaša na potegu,
Pa sve veli ne ću,
A na kuma namiguje,
Da se kola kreću.

Ja na stara kola ne ću,
Stara kola već klokoću,
Već na nova kola oću,
Nova kola ne klokoću.

Tiraj kume riđu,
Da nas ne obidu.
Ako nas obidu,
Prodaj kume riđu i t. d.

Iza vjenčanja u obćini, jer je kod nas u Bačkoj obligatan građanski brak, kreću u crkvu, gdje se obavlja crkveno vjenčanje. Pri izlazu iz crkve stavlja se mladenci veo na glavu, koji se pripinje »kaparom«, t. j. onom zvijezdom od svilene pantlike, koja je bila zabodena u jabuci, kad je mladoj donesena kapara.

Svi se vraćaju u kuću mladoženjinu, osim roditelja i rodbine mlade, koji se zovu »košuljare«, oni odlaze mladinoj kući. Kad svatovi dođu pred kuću mladoženje, tada mladoženjina majka prostre platno od kućnih ulaznih vrata do sobe u kojoj će se održati svatovi. Mladenci po platnu ulaze u kuću, a majka mladoženjina pjeva:

»Iđe golub, vodi golubicu,
Golubicu, majci izminjicu,
Koja će ju staru izminjiti
Od metlice i hladne vodice.

Nizka strija, visok đuvegija,
Sagni glavu polomit češ perje.«

Čim mlada uđe u kuću, odvedu je ognjištu i dadu joj mužko diete u naručaj, a to zato, da bude prvo mužko diete, da im se ognjište ne ugasi ili loza ne osuši.

Gosti uđu u sobu i posjedaju na svoja mjesta. Točno je određeno, gdje tko sjedi, pa tako kum i stari svat sjednu u pročelje, a između njih mlada. Rodbina mladina, koja je naknadno došla, jer su po njih išli svatovi s tamburašima i dopratili ih u duvegijinu kuću, sjedaju do kuma, a rodbina duvegijina do staroga svata.

Sada počinje veselje i igranje uz svirku tamburaša. Prije večere još se obavi prikazivanje, t. j. čauš svim svatovima prikazuje darove, koje su uzvanici darovali snaši i pri tome darodavcu kaže koju šaljivu na njegov račun. Tim šalama i podvalama na račun gostiju održi razpoloženje i veselje i učini, da samo prikazivanje ne bude dosadno i suhoparno.

Gosti izpred sebe na stol postave kolače, koje su izpekli i sa sobom donieli, i te će kolače poslije večere jedni drugima nuditi. Prikazivanje se obično otegne, tako da dođe i vrijeme za večeru. Iza večere počinje pravo veselje, koje traje do jutra, jer se gosti tek u zoru počinju razilaziti svojim kućama. Kuma i starog svata, kao i roditelje mladine, ostali gosti prate uz svirku tamburaša njihovim kućama, a ovi se s tamburašima vraćaju natrag u kuću mladoženje i nastave veseljem. Sutradan iza vjenčanja djever i djeveruša prate mladu u crkvu na »uvod«. Iza mise svećenik uvede mladu u sakristiju gdje obavi neke molitve iza kojih je vodi pred oltar, a ona se drži rukom za stol. Na oltaru opet izmoli neke molitve, a tada ju svećenik ostavlja, a ona obiđe oko oltara.

Najbliži duvegijini rođaci, koji su mladoj kupili vjenčani dar, dobiju od mlade za uzvrat dar, i to liepi izšarani ćenjarski otarak. Taj otarak nosi mlada u pratnji djeveruše u nedjelju iza vjenčanja svakom koga dariva, a kod predaje daroprimalac opet dariva mladu u novcu.

S time su završeni svatbeni običaji.

Ovaj je prikaz samo blijeda slika ovih liepih i divnih običaja, koje smo iznieli u ovom obliku, jer držimo, da nema pera, koje bi nam moglo potpunoma dočarati ono, što se može vidjeti i doživjeti u svatovima u nepreglednim bačkim ravnicama.

Gledajući sve to na izvoru, čovjek ne zna što je ljepše, da li ona divna i šarolika hrvatska narodna nošnja, da li narodne pjesme, da li arije tih pjesama, ili običaji, koji sve to u sebi povezuju. Za svakoga, koji je to vidio i tome prisustvovao, ostat će sve to nezaboravna uspomena za vječnost.

Mi Hrvati-Šokci s time najvidljivije i najrječitije dokazujemo, što smo, tko smo, odakle potječemo i kome pripadamo.

Marin Radičev

Tumačenje:

Bećarac je pjesmica od dva deseterca, koji se na kraju sriču. Postoje mužki i ženski bećarci, koji se razlikuju po sadržaju i po ariji. Ima ih na tisuće u kojima narod izražava svoje duševno razpoloženje u svim mogućim zgodama.

Sadašnje vrijeme od glagola gledati, vidjeti... izgovaramo gledem, gledeš, glede, ... gledu; videm, videš, vide... vidu.

Glagol voliti u infinitivu glasi: voljiti, a prezent od njega: voljim, voljiš, volji... volju.

Slovo *h* nikada se ne izgovara, nego mjesto njega slovo *v* (muva, suvo, kruv), a skupina *hv* zamjenjuje se sa *f* (fala, fat).

Frtalj je mjera za površinu zemlje, a ima 10 jutara.

Lola i dika su sinonimi za dragog i dragu.

Prêtelj i prija su oznake za rodbinstvo po tastbini.

Ćenjar je naskupocjenije domaće platno, koje se upotrebljava samo za narodnu nošnju.

Otàrak je ručnik; otàrak od ćenjara ne upotrebljava se za brisanje lica kod umivanja, nego služi samo kao ukras.

Drúga i pàjtaš su drugarica i prijatelj.

Gibanica u kiselo jest orehnjača ili makovnjača, a gibanica u sladko je savijača.

Od glagola ići glasi sadašnje vrijeme idem, ideš, ide... idu.

Strija je streha.

Đuvegija je momak koji se ženi.

Pantlika = vrpca.

POLJODJELJSKI RADNICI U BAČKOJ

(Nastavak)

Iz do sada rečenog vidljivo je, da su mjestni agrarni interesenti, bačka agrarna sirotinja, dobili vrlo malo zemlje, prosječno po 3 jutra na porodicu.

Već smo napomenuli, da se kroz čitav XIX. vjek, a i danas još, stalno vrši proces propadanja malih posjeda, koji nisu u stanju da se u današnjem prikladnom poredku samostalno održe. Ovi i ovakovi posjedi, koji su stvoreni agrarnom reformom, nisu mogli biti, niti su danas, temelj za daljnje gospodarsko podizanje maloga seljaka, jer su jedva u stanju da ga najskromnije prehrane.

Pored to malo agrarne zemlje, primorani su agrarni interesenti tražiti posla kao poljodjelski radnici, što drugim riečima znači, da su ti seljaci i poslije agrarne reforme ostali i nadalje agrarnom sirotinjom, agrarnim proleteriatom, odnosno poljedjelskim radnicima. U posljednje vrijeme su agrarni interesenti počeli naglo prodavati dobivenu zemlju, pa se tako agrarna sirotinja, koja je uvijek težila za zemljom, lišava zemlje, koju je toliko željno tražila i očekivala.

Iz ovoga, što smo do sada o agrarnoj reformi u Bačkoj rekli, vidi se, da ista, zbog krivih temelja na koje je postavljena, nije postigla ono za čim je trebala ići t. j. nije poboljšala stanje agrarne sirotinje, nego je naprotiv još pridoniela tomu, da se je broj sirotinje povećao, a time se je povećao i još se uvijek povećava i broj poljodjelskih radnika.

c) Kategorije i vrste poljodjelskih radnika

Već smo kod utvrđivanja pojma poljodjelskih radnika rekli, da u poljodjelske radnike ubrajamo sve one, koji svoju radnu snagu nude u poljodjelstvu i traže posla kod posjednika zemlje.

Kao poljodjelski radnici u Bačkoj traže u poljodjelstvu posla bez-zemljaši i oni mali posjednici, koji ne mogu živjeti od prihoda, kojega im daje njihov posjed.

Prema tome, sudeći po imovinskom stanju, razlikujemo u Bačkoj dvie vrste poljodjelskih radnika i to:

1. one, koji su podpuno bez zemlje (bez-zemljaši),
2. one, koji imaju nešto zemlje, ali im je ista nedovoljna, da ih prehrani (mali seljaci).

Obično se uzima, da u poljodjelstvu traže posla članovi onih porodica, koje posjeduju do 5 jutara zemlje. To je doduše najčešći slučaj, ali ima i priličan broj porodica s više od 5 jutara zemlje (do 10 po prilici) s većim brojem članova, koje traže posla u poljodjelstvu. Veliki je broj takvih malih seljaka u Bačkoj, koji posjeduju izpod 10 jutara zemlje, koji s članovima svoje porodice rade ris* ili idu u nadnicu.

Ima u Bačkoj također mnogo seljaka, koji povremeno rade u nadnici, da bi došli do novca, koji im je potreban za podmirenje neke izvanredne potrebe, koju nisu u stanju podmiriti iz redovnih prihoda svojih sitnih posjeda.

Zanimljivi su brojitbeni podatci, koje je u svom izvještaju za 1935.—1937. god. iznio Savez poljodjelskih radnika u Novom Sadu. Prema tim brojitbenim podacima grupirani su poljodjelski radnici u bivšoj Vojvodini, također prema imovinskom stanju ovako:

1. bez-zemljaške porodice	75.831
2. porodice s agrarnom zemljom	65.643
3. porodice s 1—3 jutra zemlje	68.190
4. porodice s 3—5 jutara zemlje	44.809

Ukupno 254.473

Iz ovih podataka se vidi, da najviše imade bez-zemljaških porodica i porodica s 1—3 jutra zemlje.

U prvu kategoriju spadaju, kako smo rekli, seljaci bez-zemljaši. Njihov je broj u Bačkoj, kako se to iz gornje tabele vidi, najveći. To su oni poljodjelski radnici, koji nemaju uobće ni pedlja svoje zemlje. Oni su primorani živjeti izključivo od prodaje svoje radne snage. Svi članovi bez-zemljaške porodice moraju tražiti posla preko čitave godine, kako bi se mogli prehraniti. Oni zarađuju bilo kao komencijaši (deputatisti) i sluge, bilo kao risari ili nadničari. Primaju posao kakav god. Najradije zarađuju kao komencijaši (kočijaši i biroši) po salašima srednjih i velikih posjednika, jer su tako osigurani preko čitave godine, kako s poslom, tako i sa zaradom. Veći dio ovih bez-zemljaša nema svoje kuće, pa je na taj način riješeno i pitanje stanovanja, jer komencijaši dobiju i stan na salašu. U jednoj bez-zemljaškoj porodici moraju svi raditi preko čitave godine. Odraslija djeca imaju vrlo malo veze s roditeljima, jer ona žive za sebe i od svoje zarade. Odrasli mladići odlaze u poljodjelske sluge, dok djevojke obično idu u službu ili u grad ili bogatijim porodicama u selu. Sitna djeca obično čuvaju gazdinu stoku — slučaj kod komencijaša — ili se pogode negdje na drugom posjedu, pa onda tamo stanuju i hrane se.

* Od mađarske rieči — rász, što znači dio. Izraz ris upotrebljava se u svim sjevernim krajevima.

Glagol voliti u infinitivu glasi: voljiti, a prezent od njega: voljim, voljiš, volji... volju.

Slovo *h* nikada se ne izgovara, nego mjesto njega slovo *v* (muva, suvo, kruv), a skupina *hv* zamjenjuje se sa *f* (fala, fat).

Frtalj je mjera za površinu zemlje, a ima 10 jutara.

Lola i dika su sinonimi za dragog i dragu.

Prêtelj i prija su oznake za rodbinstvo po tastbini.

Ćenjar je naskupocjenje domaće platno, koje se upotrebljava samo za narodnu nošnju.

Otàrak je ručnik; otàrak od ćenjara ne upotrebljava se za brisanje lica kod umivanja, nego služi samo kao ukras.

Drúga i pàjtaš su drugarica i prijatelj.

Gibanica u kiselo jest orehnjača ili makovnjača, a gibanica u sladko je savijača.

Od glagola ići glasi sadašnje vrijeme idem, ideš, ide... idu.

Strija je streha.

Duvegija je momak koji se ženi.

Pantlika = vrpca.

POLJODJELJSKI RADNICI U BAČKOJ

(Nastavak)

Iz do sada rečenog vidljivo je, da su mjestni agrarni interesenti, bačka agrarna sirotinja, dobili vrlo malo zemlje, prosječno po 3 jutra na porodicu.

Već smo napomenuli, da se kroz čitav XIX. vjek, a i danas još, stalno vrši proces propadanja malih posjeda, koji nisu u stanju da se u današnjem priradnom poredku samostalno održe. Ovi i ovakovi posjedi, koji su stvoreni agrarnom reformom, nisu mogli biti, niti su danas, temelj za daljnje gospodarsko podizanje maloga seljaka, jer su jedva u stanju da ga najskromnije prehrane.

Pored to malo agrarne zemlje, primorani su agrarni interesenti tražiti posla kao poljodjelski radnici, što drugim riečima znači, da su ti seljaci i poslije agrarne reforme ostali i nadalje agrarnom sirotinjom, agrarnim proleteriatom, odnosno poljedjelskim radnicima. U posljednje vrijeme su agrarni interesenti počeli naglo prodavati dobivenu zemlju, pa se tako agrarna sirotinja, koja je uvijek težila za zemljom, lišava zemlje, koju je toliko željno tražila i očekivala.

Iz ovoga, što smo do sada o agrarnoj reformi u Bačkoj rekli, vidi se, da ista, zbog krivih temelja na koje je postavljena, nije postigla ono za čim je trebala ići t. j. nije poboljšala stanje agrarne sirotinje, nego je naprotiv još pridoniela tomu, da se je broj sirotinje povećao, a time se je povećao i još se uvijek povećava i broj poljodjelskih radnika.

c) Kategorije i vrste poljodjelskih radnika

Već smo kod utvrđivanja pojma poljodjelskih radnika rekli, da u poljodjelske radnike ubrajamo sve one, koji svoju radnu snagu nude u poljodjelstvu i traže posla kod posjednika zemlje.

Kao poljodjelski radnici u Bačkoj traže u poljodjelstvu posla bez-zemljaši i oni mali posjednici, koji ne mogu živjeti od prihoda, kojega im daje njihov posjed.

Prema tome, sudeći po imovinskom stanju, razlikujemo u Bačkoj dvie vrste poljodjelskih radnika i to:

1. one, koji su podpuno bez zemlje (bez-zemljaši),
2. one, koji imaju nešto zemlje, ali im je ista nedovoljna, da ih prehrani (mali seljaci).

Obično se uzima, da u poljodjelstvu traže posla članovi onih porodica, koje posjeduju do 5 jutara zemlje. To je doduše najčešći slučaj, ali ima i priličan broj porodica s više od 5 jutara zemlje (do 10 po prilici) s većim brojem članova, koje traže posla u poljodjelstvu. Veliki je broj takvih malih seljaka u Bačkoj, koji posjeduju izpod 10 jutara zemlje, koji s članovima svoje porodice rade ris* ili idu u nadnicu.

Ima u Bačkoj također mnogo seljaka, koji povremeno rade u nadnici, da bi došli do novca, koji im je potreban za podmirenje neke izvanredne potrebe, koju nisu u stanju podmiriti iz redovnih prihoda svojih sitnih posjeda.

Zanimljivi su brojitbeni podatci, koje je u svom izvještaju za 1935.—1937. god. iznio Savez poljodjelskih radnika u Novom Sadu. Prema tim brojitbenim podacima grupirani su poljodjelski radnici u bivšoj Vojvodini, također prema imovinskom stanju ovako:

1. bez-zemljaške porodice	75.831
2. porodice s agrarnom zemljom	65.643
3. porodice s 1—3 jutra zemlje	68.190
4. porodice s 3—5 jutara zemlje	44.809

Ukupno 254.473

Iz ovih podataka se vidi, da najviše imade bez-zemljaških porodica i porodica s 1—3 jutra zemlje.

U prvu kategoriju spadaju, kako smo rekli, seljaci bez-zemljaši. Njihov je broj u Bačkoj, kako se to iz gornje tabele vidi, najveći. To su oni poljodjelski radnici, koji nemaju uobće ni pedlja svoje zemlje. Oni su primorani živjeti izključivo od prodaje svoje radne snage. Svi članovi bez-zemljaške porodice moraju tražiti posla preko čitave godine, kako bi se mogli prehraniti. Oni zarađuju bilo kao komencijaši (deputatisti) i sluge, bilo kao risari ili nadničari. Primaju posao kakav god. Najradije zarađuju kao komencijaši (kočijaši i biroši) po salašima srednjih i velikih posjednika, jer su tako osigurani preko čitave godine, kako s poslom, tako i sa zaradom. Veći dio ovih bez-zemljaša nema svoje kuće, pa je na taj način riješeno i pitanje stanovanja, jer komencijaši dobiju i stan na salašu. U jednoj bez-zemljaškoj porodici moraju svi raditi preko čitave godine. Odraslija djeca imaju vrlo malo veze s roditeljima, jer ona žive za sebe i od svoje zarade. Odrasli mladići odlaze u poljodjelske sluge, dok djevojke obično idu u službu ili u grad ili bogatijim porodicama u selu. Sitna djeca obično čuvaju gazdinu stoku — slučaj kod komencijaša — ili se pogode negdje na drugom posjedu, pa onda tamo stanuju i hrane se.

* Od mađarske rieči — rász, što znači dio. Izraz ris upotrebljava se u svim sjevernim krajevima.

U koliko se bez-zemljaši ne pogode negdje kao komencijaši, rade u glavnim sezonama ris i idu u nadnicu preko ciele godine bogatijim posjednicima.

U drugu kategoriju dolaze mali seljaci, koje opet možemo podieliti u dvie skupine i to:

a) agrarne i

b) male seljake sa svojom zemljom (nemaju agrarne).

Agrarci, poljodjelski radnici su oni agrarni interesenti, koji su dobili zemlju agrarnom reformom. Već smo rekli zašto su ovi agrarci primorani ići, pored toga što imaju zemlje, zarađivati kao poljodjelski radnici. Oni uz to što obrađuju svoj mali posjed, traže u glavnim sezonama ris, a preko godine idu i u nadnicu. Često je slučaj, da mladi član ovakve porodice ide preko čitave godine u nadnicu ili u sluge.

Dešava se, da mnogi agrarci ni ne obrađuju svoje zemlje, nego je izdaju u arendu (zakup) ili napolicu, a oni zarađuju kod srednjih i velikih posjednika kao poljodjelski radnici u raznim oblicima. Najčešći je slučaj međutim, da agrarci rade kao risari. Rjeđe zarađuju kao komencijaši i sluge, a naročito kao biroši, jer je za onoga, koji ima nešto zemlje, pa ma to bilo i jedno jutro, sramota biti tuđi sluga.

Mali seljaci su unatoč svoje zemlje (najčešće do 5 jutara) primorani tražiti posla kao poljodjelski radnici, da bi se mogli održati i prehraniti preko ciele godine. Oni najčešće zarađuju kao sezonski radnici ili nadničari, a ima ih i takvih, koji pored obrađivanja svoje zemlje rade i kao napoličari i trećičari.

Ova razdioba poljodjelskih radnika u kategorije izvršena je prema imovinskom stanju onih, koje u Bačkoj možemo nazvati poljodjelskim radnicima.

Međutim najčešća i najtočnija kategorizacija poljodjelskih radnika je ona, prema kojoj se radnici kategoriziraju po vrstama pravnog i gospodarskog odnosa prema poslodavcu.

Ako izvršimo kategoriziranje poljodjelskih radnika po vrstama pravnog i ekonomskog radnog odnosa prema poslodavcu (po vrstama rada, trajanju i vremenu zaposlenja, prema vrsti izplate zarade i t. d.), dobit ćemo nekoliko kategorija poljodjelskih radnika. Kako između raznih radnih odnosa ima vrlo mnogo prielaza, to je vrlo teško izvesti kvalifikaciju poljodjelskih radnika po gore postavljenom kriterijumu, no u glavnom bi te kategorije bile sliedeće:

1. Komenciaši — deputatisti — biroši. (U donjoj Bačkoj narod ovu vrstu poljodjelskih radnika izključivo naziva birošima, dok je u drugim krajevima Bačke biroš [od mađ. béres] nešto uži pojam t. j. onaj, koji tjera volove).

Komenciaši rade na srednjim i velikim posjedima obično pogodoeni na godinu s čitavom porodicom. Oni rade sve poslove na salašu. Sitna djeca čuvaju gazdinu stoku, žene namiruju stoku i živinu, rade u polju i vrtu. Ljudi rade sve poslove oko timarenja stoke, a uz to i u polju. Živi i mrtvi inventar je gazdin. Komenciaši i stanuju na salašu. Gotovo svaki salaš ima malu kućicu za komenciaše. Komenciaši mogu imati nešto i svoje stoke, negdje je posebno drže i hrane, a negdje zajedno s gazdinom, to zavisi od pogodbe. Biroši rade po čitav dan, bolje reći rade i dan i noć. Radnog vremena nema. Ljeti se na salašu obično ustaje u 2 sata u jutro, kako bi se namirili konji, stoka i svinje još do svanuća. Preko dana se radi u polju. U večer opet do neko doba noći

biroši namiruju stoku. Uslovi za život biroša po salašima su vrlo teški. Biroška kućica po pravilu ima svega jednu sobu i kuhinju, često jednu zajedničku kuhinju za dvie sobe t. j. za dvie porodice, a ima slučajeva gdje i nema kuhinje, nego se nalazi samo soba gdje stanuje cijela porodica i gdje se, uslied pomanjkanja kuhinje, istodobno i kuha. Stanovi su osim toga što su mali, još i nehigienski, jer nemaju podova i vlažni su.

Biroši nemaju nedjeljnoga odmora. Oni ne dolaze gotovo u nikakvu vezu s ljudima iz sela ili iz grada. Biroši su jeftina radna snaga. Unatoč svega toga sirotinja rado ide u biroše, jer je osigurana radom i zaradom, a i stanom preko čitave godine i to za cijelu porodicu.

Visina nagrade komenciašima određuje se prema veličini posjeda, udaljenosti od sela, broju članova porodice i slično. Biroši se slobodno pogađaju s posjednicima i teško je naći prosječnu nagradu birošima u Bačkoj, jer se ona kreće vrlo nestalno.

Iznosimo samo dva slučaja.

Na jednom srednjem posjedu od 35 jutara u južnom dielu Bačke dobivao je biroš (s 4 člana porodice) na godinu: 20 mtc pšenice, 18 mtc kukuruza, 15 litara petroleuma, 3 kg vune i 1000 Din. novca, a osim toga je imao pravo držati jednu kravu, nekoliko svinja, nešto živine a dobivao je i jedan mali dio vrta za povrće.

Na drugom posjedu od 40 jutara nagrada je bila ovakva: 20 mtc pšenice, 2 mtc brašna, 18 mtc kukuruza, 12 litara petroleuma, a osim toga je imao pravo držati dvie krave, koje su bile u istoj staji s gazdinom stokom i hranile se zajedno sa gazdinom, zimi je dobio jednoga uhranjenoga brava od 100 kg i imao je pravo posijati pol jutra zemlje, a plod je bio njegov. Ovaj biroš je imao porodicu od 5 članova.

Tako se, odprilike, kreću plaće komenciaša biroša u čitavoj Bačkoj.

2. Poljodjelske sluge. To su obično samostalni poljodjelski radnici, bez-zemljaši, još neoženjeni mladići iz porodica komenciaša ili porodica malih seljaka.

Ovi mogu biti pogođeni na godinu ili na mjesec, pa u vezi s tim razlikujemo:

- a) godišnjake i
- b) mjesečare.

Godišnjaci dobivaju plaću godišnje u naravi i u novcu, a mjesečari dobivaju plaću mjesečno, najčešće u novcu, a rjeđe u novcu i naravi.

Sluge dobiju stan i hranu kod gazde, neki dobivaju odielo i obuću — naročito godišnjaci. Sluge rade kao poljodjelski radnici na pojedinim salašima i po kućama srednjih i velikih gazda. Sluge se ne pogađaju za određenu vrstu rada, oni rade sve poslove i imaju stalno posla. Radnog vremena ni za njih nema.

Plaća mjesečara sluge u Bačkoj iznosila je prosječno 200—300 Dinara (pored hrane, stana i eventualno jednog para opanaka ili cipela).

Godišnjaci dobivaju u ime plaće prosječno 200 Dinara mjesečno. Ako dobivaju u naravi nagradu, onda dobiju pšenicu, brašna, kukuruza eventualno krumpira, vune, sve to u odgovarajućoj vrijednosti (prosječno 200 Dinara mjesečno).

U ovu kategoriju možemo uvrstiti odrasliju djecu, koja čuvaju stoku. Ona se također pogađaju mjesečno ili godišnje.

To su djeca bez-zemljaša ili malih seljaka poljodjelskih radnika, koja obično služe po salašima. Ona se najviše bave oko stoke, a glavni im je posao da tjeraju stoku na pašu. Često ih, međutim, gazde izko-

rišćuju i za teže poslove. O ovome nitko ne vodi računa, te tako ovi mali dječaci ostaju bez ikakve zaštite. Plaće su im vrlo nizke. Najobičnije dobiju stan, hranu, par opanaka ili cipela i oko 100 Dinara mjesečno.

3. Nadničari. To su poljodjelski radnici, bez-zemljaši i oni mali seljaci, koji se pogađaju na dan za određenu nagradu — dnevnicu ili nadnicu — u novcu. Oni nemaju stalnog posla i ne rade na istom posjedu, nego traže posao i rade gdje ga nađu i kakav god posao dobiju. Oni u glavnom okopavaju kukuruz, repu, krune kukuruz, voze repu i žito, nose vreće sa žitom i kukuruzom u vagone prilikom utovarivanja, režu kudjelju, pilaju i ciepagu drva, popravljaju ograde, okopavaju i uređuju vrtove i t. d.

Za nadnicu se rjeđe bere kukuruz i kosi pšenica, jer su to glavni sezonski poslovi, koji se izdaju na ris. Isto tako u posljednje vrijeme idu s vršalicom stari radnici — risari — vlasniku vršalice, dok je prije svaki gazda pri vršitbi morao sam sebi uzimati nadničare.

Nadnice su vrlo različite, a kreću se prema sezoni, vrsti rada, težini rada, udaljenosti posjeda i slično. Nadnice su se često mienjale, a i danas su nestalne, te se svaki čas mienjaju.

Anketna komisija ustanovila je u god. 1935., da se nadnica u Bajmoku ovako kretala:

U proljeće od 8 do 10 dinara bez hrane, u ljeto od 15 do 18 dinara bez hrane.

Već u god. 1937. bila je nadnica u Bajmoku u proljeće 20 dinara bez hrane, a 30 dinara u ljeto također bez hrane.

Danas su nadnice prilično veće zahvaljujući obćem poboljšanju u poljodjelstvu i intervenciji paritetnih odbora. No ni te plaće, odnosno nadnice, nisu bogzna kakve, ako se uzme u obzir, da je radno vrijeme u poljodjelskim radovima od jutra do mraka t. j. 16 do 18 sati dnevno.

4. Sezonski radnici. Ovi se radnici diele u dvie grupe i to:

a) risare i

b) ostale sezonske radnike.

Risari su poljodjelski radnici, koji rade u glavnim sezonama u žetvi, vršitbi i berbi (branju) kukuruza ili vinograda. Risari se plaćaju u naravi. Ris rade gotovo svi poljodjelski radnici i bez-zemljaši i mali seljaci. Ris je glavna zarada poljodjelskih radnika u Bačkoj. Ris često rade i mali seljaci, koji imaju svoju zemlju, a dešava se, da ris rade i siromašni obrtnici iz sela.

Najveći dio zasijane površine u Bačkoj je pod pšenicom. Pšenica se u Bačkoj kosi kosom i strojevima. Kosom kose mali seljaci, agrarci i poljodjelski radnici. Srednji posjednik kosi pšenicu strojem, koji vuku konji (kosašica), dok veliki posjednici, u koliko zemlju rade u svojoj režiji, koše strojevima vezačicama, koje vuku traktori. Srednji posjednik, koji ima zasijano pšenicom 10 do 20 jutara, može pokositi svoju njivu kosačicom za 5 dana s jednim birošem i uz par nadničara. Zato srednji posjednici daju manje na ris. Tako se ozbiljno dovodi u pitanje zaposlenje poljodjelskih radnika u glavnoj sezoni u kojoj oni mogu najviše zaraditi.

Udio u žetvi ili ris iznosio je 1935. god. u Bajmoku 60 do 80 kg po jutru. Za ovaj ris mora risar pokositi jutro zemlje, a često puta pomagati kod vršitbe. Košenje jednog jutra pšenice, ako rade 3 radnika, može se svršiti za jedan dan. Kako žetva traje prilično kratko vrijeme, to jedna takva risarska porodica može pokositi 5 do 6 jutra pšenice.

Druga glavna sezonska radnja je berba (branje) kukuruza. Ona daje još veću mogućnost zarade seljacima — poljodjelskim radnicima, jer u Bačkoj nema strojeva za branje kukuruza i sječu kukuruzovine.

U Bajmoku je u 1935. god. ris za branje kukuruza iznosio 100 do 150 kg po jutru.

Moramo napomenuti, da se kukuruz vrlo riedko daje u ris, nego se kukuruz bere na dio (tal) t. j. osmu, devetu, desetu ili čak jedanaestu košaru. U nekim mjestima na 8. 9. 10. ili 11. red. Godine 1937. davao se kukuruz na branje obično na 9. košaru.

b) Ostali sezonski radnici.

Ima sezonskih radnika, koji ne rade niti kao nadničari niti kao risari već rade prilikom berbe drugih poljodjelskih proizvoda. Tako se na pr. prigodom berbe hmelja (komloa) radi u hmeljarama ne u nadnicu, nego od kilograma obranog hmelja (od kg 1 dinar često 75 para, a ima slučajeva kada i 50 para). Prilikom sječe kudjelje poljodjelski radnici dobivaju u glavnom nagradu za rad u novcu po jutru izsječene kudjelje (200 do 300 dinara po jutru). U ovu kategoriju treba uvrstiti one poljodjelske radnike, koji idu za vršalicom. Oni ne rade uz nadnicu nego za ris kod vlasnika stroja vršalice. Ris se izplaćuje u postotcima od ovršenog, a iznosi obično 3 do 4 posto.

5. Poljodjelski radnici mjesečari i godišnjaci. Ima na velikim posjedima, gdje je izvršena specijalizacija posla poljodjelskih radnika, koji nisu ni sluge (ne rade sve poslove) ni nadničari (ne rade na nadnicu). Oni rade određenu vrstu posla stalno, mjesečno ili godišnje. Obično i oni stanuju i hrane se kod gazde. Često se međutim hrane i sami.

6. Napoličari i trećičari. Napoličari su poljodjelski radnici, koji rade zemlju vlasniku na pola, što znači: prinos zemlje se dieli na pola. Mrtvi i živi inventar je napoličarev. U Bačkoj idu naročito rado u napoličare Niemci, koji imaju nešto novca i potreban inventar. Napoličari već bolje stoje i lakše žive od ostalih gore spomenutih kategorija poljodjelskih radnika, iako i oni vrlo mnogo rade.

Trećičari su oni poljodjelski radnici, koji rade vlasniku zemlje za treći dio. Inventar je obično njihov, ponekad ima nešto i gazdinog. Na treće se izdaju obično srednji posjedi i salaši. Da li će se zemlja izdati na pola ili na treće, najčešće odlučuje kakvoća zemljišta, udaljenost i da li ima pašnjaka, vrta i zgrada. Lošija, udaljenija i zemlja bez zgrada izdaje se na pola.

7. Šestičari. Ovaj odnos sastoji se u ovom: Srednji seljak obradi zemlju i posije kukuruz (s birošima, slugama ili sam), a poljodjelski radnici okopavaju i kasnije беру taj kukuruz. Za sve to dobiju šesti dio. To znači za okopavanje kukuruza ne plaća im se posebno. A isto tako ni za branje ne dobiju posebnu nagradu. Ovaj rad postoji samo kod uzgajanja kukuruza na veliko.

8. Poljodjelski radnici u preradivačkom veleobrtu. Osim gore spomenutih kategorija poljodjelskih radnika postoji još kategorija poljodjelskih radnika, koji rade u preradivačkom veleobrtu.

Preradivački veleobrt je prilično razvijen u Bačkoj, a ubrajaju se u taj veleobrt: šećerane, ciglane i kudjeljare.

1. Šećerane rade obično tri do četiri tjedna kasno u jesen, kada su već svi poljodjelski poslovi obavljeni. Zarada, koju radnici zarade u šećerani, dobro im dođe kao nadopuna onoj zaradi iz risa.

2. Ciglana ima u Bačkoj priličan broj. One rade gotovo cijelu godinu, ali u glavnim poljodjelskim sezonama obustavljaju rad. Ciglane

s pomoću ravnala i šestara, pronađene su i ovdje naročite sprave, koje absolutno točno rješavaju taj problem s teorijskog gledišta.

Grčki matematičar Diophant Aleksandrijski, ostavio je iza sebe čitav jedan sistem jednačbi, poznatih u teoriji brojeva pod imenom Diophantove jednačbe. Jedna, možda najglasovitija od tih njegovih jednačbi, glasi: $x^n + y^n = z^n$. Francuzki matematičar, Pièrre de Fermat (1601.—1665.), postavio je jedan veliki stavak o toj jednačbi (le grand theoreme de Fermat), kojega možemo ovako slobodnim riečima izraziti: jednačba $x^n + y^n = z^n$, ako je n cio broj veći od dva, ne može se riešiti u području celih brojeva. Najviše dva broja od brojeva x , y i z mogu biti celi, ali treći onda — ne može. Za ovu svoju tvrdnju Fermat nije ostavio dokaza. I tako je nastao glasoviti Fermat-ov problem, jer nitko, od silnog broja rješavatelja, nije mogao dokazati izpravnost ili neizpravnost te Fermat-ove tvrdnje. Jednostavnim putem se uvidjelo: ako ta jednačba ne može postojati u celim brojevima, ne može ona onda postojati ni u području razlomljenih brojeva, pa dakle ne može uobče postojati u racionalnom području, jer područje celih brojeva plus područje razlomljenih brojeva daje područje racionalnih brojeva. I to sad možemo u obliku stavka ovako reći: U jednačbi $x^n + y^n = z^n$, ako je n cio broj veći od dva, najmanje jedan od brojeva x , y i z mora biti iracionalan. Za riešenje ovoga problema bile su raspisane velike nagrade onomu, koji ga prvi uspije riešiti (Akademija znanosti u Berlinu, a kasnije Akademija znanosti u Göttingenu), pa je i to još više povećalo već inače ogromnu literaturu o tom Fermat-ovom problemu.

I u mehanici postoji jedan glasoviti problem, problem triju tiela; taj problem još ni danas nije definitivno riešen. Astronomi u svoje svrhe upotrebljavaju aproksimativno riešenje za tri tiela. Isak Newton je dao zakon o privlačnosti dvaju tiela i to je osnova, na koju bi trebalo nadovezati i univerzalan zakon, koji bi vriedio ne samo za tri, već i za više tjelesa. Takav matematički zakon, koji bi obuhvatio sva tjelesa u svemiru, bio bi možda najveći izum, najveće otkriće ljudskoga uma u matematici.

Svi ovi do sada spomenuti problemi manje-više su teorijske naravi. A sada ćemo prieći na jedan problem, koji takoder zadire u teoriju, i to u teorijsku fiziku, specialno u termodinamiku, i kad bi se zahtjevi toga problema mogli ostvariti, bio bi to neizmjeran dobitak za celo čovječanstvo, pa čak i za najpraktičnije životne potrebe. Taj problem je po imenu poznat svakomu: *Perpetuum mobile*. To bi trebao biti tako konstruiran stroj, koji bi neprestano vršio radnju, a ne bi dobivao nikakove energije iz vana. Takav stroj, u ovako sazdanom svijetu, fizika sa svim svojim znanstvenim aparatom odgovara — da ne postoji. Da u glavnim crtama preciziramo razvoj i suštinu toga problema, moramo uzeti u pomoć prvi i drugi princip termodinamike, koje su posljedci na bezbroj načina eksperimentima potvrđeni, te se smatraju kao jedni od najsigurnijih postignutih posljedaka teorijske fizike.

Promatrajući pojave u prirodi, gdje nastaje pretvaranje energije u toplinu, i obrnuto topline u energiju, došli su fizičari do zaključka, da toplina nije tvar, nego oblik energije (I. princip termodinamike). Iako još i u 19. stoljeću nalazimo traga mišljenju, da je toplina neka fina tvar, koja prelazi s tiela veće temperature na tielo manje temperature, snažno su zakročili napried Hooke, Descartes, Locke i dr. i označili već u 17. i 18. stoljeću, da toplina ne može biti tvar, nego molekularno gibanje, kao što je i Rumfordt zaključio, primjetivši, da se kod bušenja topovskih cievi stvara jako mnogo topline. Da toplina ne može biti tvar, vidi se kod mnogih pojava u prirodi, kod kojih se troši radnja, a stvara toplina, kao što je odpor sredstva u vodiču, trenje i mnoge druge pojave fizikalno-mehaničke naravi. Molekuli se u tielu gibaju nesređeno; nesređeno je gibanje najvjerojatnije, svuda u prirodi postoji težnja k nesređenom gibanju. Evo dva obična slikovita primjera za sređeno i nesređeno gibanje. Roj mušica se nesređeno giba; puhne li vjetar, te ih ponese, nastaje donekle sređeno gibanje. Postrojeni vojnici u hodu više je sređeno gibanje; padne li u blizinu granata, nastaje nesređeno gibanje.

Desi li se kakova god promjena u jednom sustavu, po prvom principu termodinamike sliedi, da ona ne može povećati ni umanjiti ukupnu energiju u tom sustavu, jer koliko jedne nestaje, toliko se druge energije stvori. U tom principu je izkazan zakon, po kojem se mora svaka promjena ravnati, ali nam ništa ne kazuje uz koje uvjete i po kojem načinu se ima dogoditi promjena. Ali naprotiv u drugom principu termodinamike imamo izkazane uvjete i način po kojima se te promjene događaju. Kao glavna sadržina drugog principa termodinamike jest, da toplina ne može nikad prelaziti s hladnijeg tiela na toplije bez vanjskih utjecaja i da se radnja može podpuno pretvoriti u toplinu, dok je obrnuta pretvorba topline u radnju ograničena posebnim uvjetima. Carnot, iako se držao tvarne teorije topline, ipak je izrekao (1824.) točnu misao, da su za dobivanje radnje iz topline potrebna dva rezervoara različite temperature (kao na pr. kod parnog stroja kotao i kondenzator). Ne može

postojati stroj s jednim rezervoarom, jer kad bi mogao takav stroj postojati, mogao bi se brod tjerati strojem, koji bi svu primljenu toplinu iz oceana pretvarao u radnju, a ovu opet dalje u toplinu oceana; takav stroj, perpetuum mobile druge vrsti, iako se ne bi protivio prvom principu, bio bi u protuslovlju s drugim principom termodinamike, koji kaže: »Ne može postojati perpetuum mobile druge vrsti, takav stroj, koji bi svu primljenu toplinu pretvarao u radnju, jer kod svake pretvorbe topline u radnju mora se još nešto dogoditi.«

Pojava nagomilavanja toplinske energije u prirodi zove se entropija. Matematski kriterij za drugi princip termodinamike naglašava bitnu misao, da se ni jedno tielo ne može dovesti iz stanja veće entropije u stanje manje entropije, sve dok se ne uzmu u pomoć još i druga tjelesa. Kod jednog tiela se entropija može smanjiti samo onda, ako se kod drugih tjelesa, uzetih u pomoć, entropija uveća više, nego li se kod prvog smanji. Entropija se jednog izoliranog sustava ne može smanjivati, ona može samo rasti. Proširimo li, nakon ovog malog razmatranja, princip uvećanja entropije na cio svemir, možemo zaključiti, kako je to već davno Clausius izrekao: »Energija celoga svemira je konstantna; entropija u celom svemiru neprestano raste«. A budući da toplina prelazi sama od sebe s tiela više temperature na tiela niže temperature, sve razlike u temperaturi se izravnavaju same od sebe, a bez razlike u temperaturi, kao što je na tom principu izgrađen svaki parni stroj, ne možemo toplinu pretvoriti u radnju. A uslied toga, što toplinu ne možemo podpuno pretvoriti u drugu koju energiju, kao što to možemo obrnuto učiniti, kažemo, da je pretvaranje svake energije u toplinu degradacija energije. Ta degradacija, po posljedicama termodinamike, neprestano napreduje, pa bi jednom imalo doći do podpune pretvorbe ostalih energija u toplinsku, do potpunog izjednačenja temperatura, a to bi značilo konac svih promjena u prirodi, — konac svakog života u svemiru. I tu nam se nameće pitanje o bezkonačnosti svemira. Da li je svemir, u kojem su sazdana sva ova fizikalna svojstva, bezkrajno velik? Ako je svemir bezkonačan, onda ne sliedi da mora doći do mrtvila u tom svemiru, jer onda i suma svih vrsti energija, u tom bezkrajno velikom svemiru, može biti bezkrajno velika; pa isto tako i pojedinačno svaka vrsta energije, kao komponenta cjelokupne energije, može biti neizcrpiva. Ne sliedi dakle, ako je svemir bezkrajno velik, da se jednom moraju sve ostale vrste energija pretvoriti u toplinsku, jer i one u tom slučaju mogu biti neizcrpive, bezkrajno velike.

Oni, koji su pokušavali pronaći takav stroj, koji bi sam od sebe neprestano vršio radnju, ili nisu znali za ova dva osnovna zakona termodinamike, kojima svaka promjena, svaka pojava u prirodi mora biti podvrgnuta, ili pak u svojoj sljepoći za iztraživanjem nisu shvatili suštinu i obuhvatnost ovih zakona u prirodi. U Đerdapskoj klisuri, vele, tolika je energija nagomilana, da bi se ciela Europa neprestano mogla snabdijevati električnom razsvjetom. Ako bi se tako što izgradilo, to ne bi bio nikakav perpetuum mobile (kao što znamo, da ni obična vodenica nije), pa čak ne uzevši u obzir ni to, što bi se ciela takova velebna izgradnja stalno morala popravljati uslied nastalog kvara, — jer bi tu imali iskorišćavanje potencijalne i kinetičke energije, njihovo pretvaranje u električnu i toplinsku.

Mato Brčić Kostić

L I S T A K

IZ POVIESTI »KLASJA NAŠIH RAVNI«

U najteže vrijeme nacionalnog rada, u doba diktature bivše države, kad su uzaludno nastojale vlasti da odnarođe svjestni hrvatski narod u Bačkoj, pokreću subotički hrvatski intelektualci 1935. godine povremeni časopis za književnost i kulturu »Klasje naših ravni«. Tko je i najmanje poznavao prilike u Bačkoj, teror i sistematsko posrbljivanje hrvatskog pučanstva, taj je radostnim i veselim srcem pozdravio ovaj važni i svjestni korak naših vodećih ljudi. — Nije, mislim, potrebno naglasiti, da je ovakav časopis bio prieka potreba ne samo nas Bačkih Hrvata, nego i svih Hrvata uobće. Takvim časopisom budila se nacionalna svijest Bačkih Hrvata i upoznavala ciela hrvatska javnost o životu, osjećaju i kulturi svoje braće, o kojoj su zahvaljujući ideji velikosrbstva u prošlih 25 godina Hrvati iz Hrvatske smjeli vrlo malo znati. U Bačku su mogli svi strani ljudi, a Hrvatima nije bilo pristupa. Pa kako bi onda hrvatski narod i mogao nešto više znati o nama?!

Već se iz samog naslova vidi, da ovaj časopis nisu rado gledali naši protivnici, pa nije onda tako tragično kad znamo, da je naš list s neobično puno poteškoća probijao sebi put u život, i da je to jedini razlog njegovog neredovitog izlaženja. — Prvo godište doživi dva broja u izdanju Pučke kasine, dok je drugo godište imalo isto dva broja, ali je četvrti broj izašao u izdanju prof. Ivana Malagurskog. Peti, a ujedno i zadnji broj u Subotici (mislim prije rata), izlazi u IV. godištu 1938. g. — Taj je broj predstavljao veliki uspjeh. Časopis je morao doživjeti i preživjeti krizu, kao i svako živo biće, zahvaljujući velikim poteškoćama tadanjih vlasti.

Borba je bila velika. Jedan neprijatelj je bio savladan, a ideja Klasja je izvojevala jednu veliku pobjedu. Buknuo je rat... i rat je umuknuo. Hrvatska je ugledala Slobodu i davno čekanu Nezavisnost, na svojoj rođenoj grudi, a Klasje...? Klasje naših ravni ponovno ugleda svjetlo svojeg života. Sada Klasje izlazi u izdanju Društva Bačkih Hrvata u Zagrebu, te je ovo ujedno drugi broj u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U oslobođenoj domovini list nailazi ne samo na susretljivost, nego i na pomoć vlasti, tako da je Ministarstvo narodne prosvjete, Glavno ravnateljstvo za narodno prosvjećivanje dodielilo izdavaču svotu od Kn 10.000.— za daljnji napredak časopisa. — Ovo je zaista čin, koji ulazi u poviestne stranice Klasja, a prijatelji ovog časopisa su zahvalni darovatelju.

Nakon kratkog prikaza izašlih brojeva, obratit ćemo se na svaki posebice iztičući glavnu misao: upoznati naše nove prijatelje s prijašnjim sadržajem Klasja do kojega je danas teško doći.

1. broj, 1. godište izdaje Pučka kasina, kao što smo već prije rekli 1935. godine. Broj je posvećen velikom borcu za bunjevačka prava prigodom 20. godišnjice smrti. Uz kratak životopis pop Paje Kujundžića, imamo prikazan njegov nacionalni rad. On pokreće Subotičku Danicu, sam uređuje Neven, razpačava knjige Društva sv. Jeronima i vodi veliku borbu za hrvatski jezik u školama. Osniva školsku zadrugu za podizanje samostalnih škola i postaje nosioc hrvatske misli u Bačkoj i Baranji. Njegov rad na tom polju donosi velikog uspjeha i poviest Bačkih Hrvata na mnogo mjesta spominje njegovo ime. Ovaj je prikaz napisao nama već dobro poznati i vrli pjesnik Bačkih ravnic, pokojni Aleksa Kokić. Uz ovaj članak, još se četiri puta spominje njegovo vrijedno ime. — Petar Pekić, kao dobar poznavalac poviesti Bačkih Hrvata, govori o zastupanju Bunjevaca na mirovinskoj konferenciji u Parizu 1919. Kao novelisti javljaju se: Marko Čović, sada poznati književnik cijeloj hrvatskoj javnosti (Put u život i Ministrant), Ljudevit Vujković ne samo dobar, nego i vrijedan pripovjedač (Povratak), zatim pored već spomenutog Alekse Kokića (Tuga proljetnog jutra) i Marin Šemudvarac, prof. (Na uzničkom groblju). Pjesnici su: naš poznati prof. Ante Jakšić (Večeras Isus će doći u moj stan i Sat na starom tornju), Aleksa Kokić (Pjesma djetetu, Radostni dan i Jutro na salašu), Petar Pekić (Bunjevka), Ljudevit Vujković (Na grobu svog druga i Pozdrav), Marko Čović (U sumorni dan), pokojni Stjepan Bešlin (Noć nad poljima) i Tan. (Govor Bune vile kod prve seobe Bunjevaca, Tronedjeljni spomen... 10. II. 1935. i Spomenik »Miroljubu«). Pjesmica Svetoj Tereziji od M. I. nije potpisana. — Što se tiče stručnih članaka, Anto Kopunović govori o aktuelnim pitanjima i tumači rješenje židovskog pitanja, a zatim govori o socialnoj nauci gledanoj kroz prizmu Katoličke Crkve. Dr. Vjekoslav Matanić (Kliring kao suvremeno

sredstvo trgovinske politike), Dr. Vojislav Ostrogonac (Savremeni nazori u medicinskoj nauci), Veco Čović (Zadrugarstvo u Subotici), Ing. Bolto Dulić (Moderna građevna umjetnost), a anonimno piše G. (Naš seljak i socialni problem). — U podlistku se nalazi kratak pregled poviesti »Pučke kasine« u Subotici i »Šokačke kasine« u Baču. Uvodni članak »Mili rode« i zaključni »Dar milom rodu« nisu potpisani. U tehničkom pogledu broj je na velikoj visini, a glavni članak je popraćen slikom pop Paje Kujundžića.

2. broj, I. godište. — Listu je osigurana budućnost, govorili su kritičari nakon prvog broja časopisa imajući u vidu njegov književni, znanstveni sadržaj i tehničku stranu časopisa. Nije to sve bilo bez razloga i ne bi drugi listovi donosili izvadke iz Klasja, da ono u istinu nije dobilo simpatiju zainteresiranih krugova. Dostojno su naši intelektualci zastupali cilu Bačku na književnom i kulturnom polju. Uvodni članak je napisao Petar Pekić uz stogodišnjicu ilirskog pokreta. Pisac je naglasio borbu Hrvata, protivu zamašne ideje austrijskog centralizma, u kojoj su učestvovali velikim dielom i Bački Hrvati. U to je vrijeme borba bila puno veća, jer su se Hrvati morali boriti ne samo protivu centralizma, nego i protivu Mađara, koji su Hrvate htjeli sebi podjarmiti. Borba je bila udružena, a prema planovima i mišljenju Gaja u sklop ondašnje Ilirije bi imala ući i tada južna Ugarska, dakle Bačka i Baranja. Ostali je dio izpunjen znanstvenim i književnim prilogima. Iako ulaze u glavnom isti suradnici i u ovaj broj, oni su marljivi i požrtvovni, tako da čitatelji s pravom od njih više očekuju. I zaista, svako pero odiše novim poletnim duhom, sa živim radnjama i novim predmetima. Pjesma je i ovaj put najviše zastupana: Aleksa Kokić (Božićna noć se spušta, Sjećanje u kasno veče, Magla se spušta na ravnicu, i Moji se dive božanskom čedu), Ante Jakšić (I život teče, život teče dalje..., Kad sam željan tišine i zaborava, Kad večer prohoda izpod sela i Siromasi pjevaju suncu), dok je novela malo manje: Marko Čović (Barjaktar trojke »T. B. C.«), Ljudevit Vujković (Ranjena lastavica) i prof. Ivo Malagurski (Pometač). Znanstveni dio je dobro zastupan: Anto Kopunović (Smotra bunjevačke prošlosti, — popraćena jednom slikom —, i školovanje Bunjevaca), Dr. Vjekoslav Matanić (Problem žita u prošlosti i sadašnjosti), Albe Šokčić (Nekoliko crta iz poviesti Bača), dok je članak »O nezaposlenosti« bez potpisa. Uz gore spomenutu sliku, nalazi se i snimak »Klasja naših ravni« od amatera Jose Vukovića. Pored velikog uspjeha, jedini je prigovor kritičara i molba, da se u buduće više obrađuju motivi iz narodnog života, što ćemo kasnije i vidjeti u 4. broju, koji jedino odiše narodnim životom, a popraćen je i ilustracijama.

3. broj, II. godište, je izašao već s malom promjenom. Među suradnicima primjećujemo nove sile, kao i naše velike prijatelje iz zagrebačkih književnih krugova. Pored uvodnog članka nailazimo na članak najuglednijeg hrvatskog kritičara Dr. Ljubomira Marakovića, koji piše o književnom stvaranju »Miroljuba« i njegovoj pjesničkoj duši. Kao stručnjak i dobar poznavalac Miroljubive poezije, on nam iztiče rad Miroljuba u okviru cjelokupne hrvatske književnosti i pohvalno govori o njemu (u članku: Ante Evetović Miroljub). Vinko Nikolić je zastupan sa svojih pet pjesama (Molitva da ne ugasnu oči moje majke, Dječakova bolest, Susreti, Plavi san i Proljetna pjesma) iz neštampane knjige pjesama »Mati«. Uredništvo je na liepi način izvršilo bratimstvo naših književnika s ostalim hrvatskim književnicima i na taj način obnovilo vjekovne veze Bačke s Hrvatskom. Uvodni članak ovog broja je posvećen velikom rodoljubu iz najtežih vremena mađjarizacije Ambroziji Šarčeviću. Petar Pekić nam iznosi pored životopisa i obilan njegov rad na kulturnom polju. Šarčević izdaje brošure, upućuje otvorena pisma i poslanice svome narodu i na sve strane se bori protivu mađjarizacije. Još je puno toga iznio Pekić o Šarčeviću iznoseći vrijedne stvari iz njegovog života. Ostali su članci: novele: Dr. Ladislav Vlašić (Ne pomaže...), Marin Šemudvarac (Pismo na seoske ravni... i Na Goru Gospodnju...), Marko Čović (Posljednji paket) i Ljudevit Vujković (Miškova prva poša); pjesme: Ante Jakšić (Pod bičem saznanja i Majko Marijo) i pored gore spomenutih Vinka Nikolića, Aleksa Kokića (Mladomislancima). Nadalje je tu prikaz ruskog života kroz humor Miroslava Hrvatčića (Boljševički smieh) i ostali znanstveni članci: uz spomenute kritike Dr. Lj. Marakovića i Ante Kopunovića (Privatno vlasništvo) i članak Dr. Vjekoslava Matanića (Autarkične težnje u gospodarskoj politici). Na kraju se nalazi jedan dio društvenog i književnog prikaza Bačkih Hrvata.

Jubilarni 4. broj, II. godišta, posvećen je 250. godišnjici dolazka jedne grupe Bunjevaca iz kršnih planina Herceg-Bosne u plodne ravnice Bačke. List je izdao i uredio prof. Ivan Malagurski, a prikazuje velebnu, uzvišenu i zanosnu manifestaciju Bačkih Hrvata i proslavu, koja se održala 15. i 16. VIII. 1936. uz prisutstvo izaslanika iz svih hrvatskih krajeva i svoje braće s Bune rieke. Sadržaj se u glavnom sastoji iz hvalospjeva Bačkim Hrvatima i Subotici, iz prikaza proslave

i jednog malog književnog priloga. Kao uvodni članak donosi nam urednik posvetu i preporuku ovog broja pokrovitelja proslave g. msgr. Lajče Budanovića, biskupa, koji želi, da ovo Klasje nađe pristupa u svako bunjevačko srce. S ovim riječima našeg duhovnog pastira i borca, Klasje je uistinu pobralo sve lovorike i donielo ploda na sve strane. Naklada je bila povećana a svi su upoznali Bačke Hrvate. — Tisuće i tisuće hrvatske braće je upravo molilo ovaj broj, koji će im obnoviti uspomene i ugodne dane, koje su proveli u Subotici. Zato urednik i naglašuje roditeljima, da čuvaju ovaj broj »Klasja« za svoju djecu i unučad. — Nitko od neprijatelja nije htio baciti anatemu na sebe, i poslije ove proslave nešto prigovoriti, jer je za vrijeme proslave dobio vidan odgovor čija je Subotica i tko su Bunjevci.

Da je tko samo kušao prigovoriti, bio bi poražen, blijed i siromah, jer je ova proslava ostavila trajne ureze Hrvatsva u Bačkoj. Ovaj nam broj i sada govori (a kojeg nitko ne će izbrisati, jer ostaje), što je naš narod proživio, što je doživio i što ga čeka! — To sve priznaju očevdci i učestnici u svojim člancima, koji opisuju dojmove s proslave. To su članci preuzv. o. Alojzija Mišića, pokojnog bivšeg biskupa mostarskog (Mojim milim, dobrim i zlatnim Bunjevcima), Croata (250-godišnjica dolazka jedne grupe Bunjevaca i preuzimanje vlasti u Subotici), Dr. Ivan Pernar (Moja sjećanja na Suboticu), Marija Kumičić (Nezaboravljene uspomenne), prof. A. Jiroušek-Martinušić (Sjećanje na veličanstvenu hrvatsku proslavu u Subotici) i Franjka Mayer (Braća jedne majke). Uz prikaz Croatae, može se načiniti duhovna veza s poviestnim igrokom u IV. čina »Tri stoljeća« od Ivana Malagurskog, koji je također donesen u cijelosti u ovom broju. Igrokaz je prikazan s velikim uspjehom na svečanoj proslavi, a motiv je uzet iz narodnog života. — O značenju ove proslave, napisao je članak naš veliki rodoljub Blaško Rajić. Iz ostalog sadržaja: Dr. Ladislav Vlašić (Majka — slika u I. činu), Jeronim Korner (Božićna katedrala — crtica); pjesnici: Aleksa Kokić (Kad sam za Tobom pošao, Susret sa sv. Nikolom, i Ne želi da Ti skoro pišem), Ante Jakšić (Zemlja je Majka onih, što se muče i U mene si uniela vedrinu) i Jeronim Korner (Moj dar malome Isusu, San među ljiljanima i Milost u posudi od alabastra). Društveni i književni prikaz se sastoji od: Lirika Alekse Kokića (Petar Grgec) i Ogroman uspjeh naših Somboraca (Dr. Vlad. Vlašić). — Ovo je prvi broj, koji je popraćen ilustracijama i donosi nam 51 sliku s proslave, dok su uvodni članci popraćeni slikama preuzv. Lajče Budanovića i presv. B. Rajića. Nadalje je u slikama prikazan život Bačkih Hrvata, počevši od poljodjelskog pa sve do kulturnog života. Na slikama vidimo čuvene govornike, otkrivanje spomenika, spomen ploče, te sve prizore iz velike povorke u kojoj je učestvovalo oko 10.000 ljudi. Tu vidimo: prekrasne narodne nošnje, naše velike goste, zborovanja, glasbu, konjanike, svatove, kraljice, polivače, rakijare, mustulundžije, staćale, dužijancu, berbu, tkalje, dolazak Turaka, sva društva i organizacije, čobane, volovske i konjske uprege, plugove i sve potrebne sprave za odvijanje modernog gospodarstva, s kojima Bunjevci obrađuju svoju zemlju. — Ovaj broj predstavlja u istinu veliku vrijednost tim više, što se udaljujemo od njegovog dana izlaženja.

5. broj, IV. godište (zapravo III. godište). Godinu dana se Klasje odmaralo. Ponovno ga je preuzela Pučka kasina, a među suradnicima ponovo vidimo novih snaga. — Baš iste 1938. godine navršava se 50 godina smrti biskupa Ivana Antunovića, te uredništvo posvećuje ovaj broj i uvodni članak tom velikom čovjeku, kulturnom radniku i preporoditelju Bačkih Hrvata. Onaj, koji je toliko zadužio naš narod, divan je primjer svim pokoljenjima i za sva vremena. Bio je On, čiju sliku vidimo na prvoj stranici, veliki rodoljub i još veći biskup Ivan Antunović. S njegovom parolom »sve za vjeru, narodnost i rječ svoju« bunjevački se narod borio na sve strane za ta tri ideala, koja mu je postavio njegov Biskup. Velike su vrjednate, koje je on iza sebe ostavio, a još su veće pobjede, koje je on u borbi dobio. Narodni velikan, genij i prorok..., uzdanica i ideal omladine bio je taj, čiju veličinu slavi Pučka kasina i čije se smrti sjećamo svi, jer nam je u amanet ostavio velika djela i zadaću, da uztrajemo u borbi, koju je započeo. Iza tog prikaza njegovih zasluga, Ive Prčić nam govori o prošlosti i sadašnjosti Pučke kasine, na kojima se stranama pored ostalih velikih ljudi opet spominje ime Biskupa i prvog počasnog člana. Aleksa Kokić nam pjeva u prozi i govori o pjesniku neprolaznih ljepota, o Milanu Paveliću, čija je zbirka pjesama izašla u redovitom izdanju Subotičke Matice za 1939. godinu. Uz prikazan život i rad katoličkog pjesnika, Kokić naročito podvlači njegov pjesnički životopis bunjevačkog cvjeta Marije Čović i time je pokazao svoju ljubav i poštovanje kao primorski Bunjevac prema Bunjevcima iz Bačke. U svojem drugom članku, Kokić nas sjeća 25-godišnjice književnog rada Dr. Josipa Andrića, koje nam je ime danas tako poznato, jer nam stoji kao dugogodišnji i vrijedni predsjednik u našem Društvu Bačkih Hrvata u Zagrebu. Njegovom se zaslugom, govori Kokić, razvila bratska

suradnja između Društva sv. Jeronima i Subotičke Matice, kao i sve kulturne veze bačkih Hrvata sa Zagrebom unazad desetak godina. Stoga mu naš sada pokojni pjesnik, posvećuje stranice ovog Klasja i moli Svevišnjega, da ga još dugo uzdrži među nama, jer smo mi ponosni i sretni, što je na svoj životni put pošao s naše bačke ravnice. — Prikaz Marka Čovića pod naslovom »Najbolji hrvatski roman — ulomak iz bunjevačkog narodnog života« bio je za čitaoce od velike važnosti. — Ovaj broj Klasja ima dosta pjesnika: Jašo Kopilović (San), Aleksa Kokić (Na vječnoj straži), Ante Jakšić (Dok je kroz noć bježao vlak, Kad noć se spusti, Kada je prošla ponoć, On nas je ostavio i Pjesma maminim rukama) i Joso Vidaković (Duga i Križ na razkršću); novela: Aleksa Kokić (Pod srpanjskim suncem), Dr. Josip Andrić (Liepi Jano), Ljudevit Vujković (Janjina udaja) i Ante Sekulić (Pošao je u tuđinu). Marko Čović je napisao i jednu crticu (Tri jubileja) povodom 300-godišnjice smrti Ivana Gundulića, 100-godišnjice rođenja Augusta Šenoe i 30-godišnjica smrti Silvije S. Kranjčevića. U književnom pregledu su pisali: Ivanica Kujundžić, Dr. Ante Sokčić, Marko Čović i Miro Stemer. — Uistinu je i ovaj broj liepog i vrijednog sadržaja, za koji sa žalošću moram konstatirati, da je zadnji u jednom poviestnom razdoblju.

Prolazile su godine. Svetom je počela bjesniti oluja. Ali naše je Klasje ponovno zasjalo u novom svjetlu u hrvatskom glavnom gradu Zagrebu.

Ivan Malagurski

ULOGA HRVATSKOG KNJIŽEVNOG DRUŽTVA SV. JERONIMA U NARODNOM PREPORODU BAČKIH HRVATA

Neki krugovi su za vrijeme bivše države, kadgod se radilo o Bačkim Hrvatima, tvrdili da Bunjevci i Šokci nisu nikada ni znali za Hrvate, niti su Hrvati ikada marili za njih. Makar da je to već odavna pobijeno mnogobrojnim činjenicama, ipak će i ovi izneseni podatci unieti nešto svjetla i istine u ovu stvar. Osim toga, zbog velike uloge Društva Sv. Jeronima u preporodu Bačkih Hrvata, kao i zbog toga, što ove godine slavimo 75-god. rada ovog društva, bit će zgodno da iznesemo baš sada ovo nekoliko podataka.

U novije vrijeme rad Društva Sv. Jeronima među Bačkim Hrvatima toliko je očit, da o tom gotovo i nije potrebno pisati. U svim Sv. Jeronimskim izdanjima nalaze se i naši suradnici rame uz rame sa suradnicima iz ostalih hrvatskih krajeva. Svi noviji pjesnici i književnici s Bačkih ravnica našli su ovdje širom otvorena vrata za svoje književno stvaranje. Razumljivo je stoga, da su se svetojeronimska izdanja najviše od svih hrvatskih knjiga čitala među tamošnjim pukom. I sav ostali kulturni i narodni rad Bačkih Hrvata bio je od ovog društva najiskrenije podpomognut. U ovim teškim danima također je Društvo sv. Jeronima prvo pružilo ruku i pomoć obnovljenom »Društvu Bačkih Hrvata« u Zagrebu.

Međutim mnogo je značajnije to, što je Društvo sv. Jeronima ne samo u novije vrijeme, nego još od svog osnutka imalo velikog udjela u pridizanju narodne svijesti Bunjevaca i Šokaca. U Bačkoj je jednako, kao i u ostalim hrvatskim pokrajinama, to društvo imalo svoje povjerenike, koji su širili knjige među puk. Jedan od prvih povjerenika, Bartol Matković, vjeroučitelj u Subotici, piše da se »nada da će ih (predplatnika) još više pribaviti, a time promaknuti i obću naobrazbu svojih suplemenika i probuditi im narodnu svijest. (Danica 1883.).

U istoj izjavi bilježnik društva s ponosom izjavljuje, da je od 313 novih članova njih »30 Bunjevaca-Hrvata iz Subotice u Ugarskoj«. (Danica 1883.).

Od 1878 g., kada se spominje prvi povjerenik u Bačkoj, Balogh Gjuro, podarhidakon i župnik u Baču (Danica 1878.), pa do 1910. i dalje, stalno je rastao broj članova i povjerenika iz Bačke.

Dok godine 1880 imamo jednog povjerenika s 3 člana, dotle godine 1910 imamo 8 povjerenika i preko 200 članova. A do 1920 g. broj članova se popeo na 700. U razdoblju 1880—1910, za koje razdoblje neprijatelji tvrde da se Hrvati i Bunjevci ni poznavali nisu, raztureno je preko 10.000 knjiga raznog sadržaja među Hrvate u Bačkoj. Od toga je sam grad Subotica u istom razdoblju dobio 6000 kom., Baja 362 kom., Bač 439 kom., Bajmok 594 kom., Kaloča 400 kom., i t. d.

Ove brojke već dosta govore, pogotovo ako znamo, kako se čitaju knjige na bunjevačkim salašima. Sve do najskorijeg vremena čitala su se izdanja »Subotičke Matice« od salaša do salaša. »Subotička Danica« znala je proći i 10—15 obitelji!

Sigurno je, dakle, da su se nekada još više na ovaj način čitale knjige. Zato i možemo tvrditi, da su se ove knjige čitale u ogromnoj većini bunjevačkih salaša.

Dakle u one stare dane naše poviesti čitali su Bunjevci kraj tople peći svojoj djeci između ostalog i vrlo liep Klaićev opis bunjevačkih i šokačkih običaja, nošnje, i ostalih kulturnih i narodnih prilika. A između ostalog čitali su i ove redke: »Hrvati, što među Tisom i Dunavom živu zovu se Bunjevci i Šokci.« (Klaić, Opis zemalja 1883. g. str. 137).

Isto tako čitale su se naše knjige i po čitaonicama i kasinama. Društvo sv. Jeronima je slalo u njih, kao najjača žarišta narodne svijesti, potpuno besplatno knjige. Tako su 1912 g. dobili: Čitaonica u Baji (Bačka) 35 kom., Pučka knjižnica u Subotici 20 kom., Pučka knjižnica u Bácsalmasu 154 kom.! (Danica 1813.).

Osim toga društvo šalje besplatno knjige narodnim borcima, da ih oni razdiele u narod. Tako je 1910 g. raztureno 4842 knjige po svim hrvatskim krajevima. U Bačku je poslano 811 knjiga i to: Budanoviću Lajči, kapelanu u Novom Sadu, 60; Čoviću Grgi, poljodjelu iz Subotice, 60; Bersetiću Josipu, župniku u Szondu, Bácska, 100; Agatiću Bolti, kapelanu u Somboru, 100; Evetoviću Petru, kapelanu u Gari, 100 komada; Gebaueru pl. Emilu, ljekarniku u Baču, u Ugarskoj 100 kom., Moraveku Fabijanu u Mohaču, 31 kom., Gjurasi Marijanu u Nermetu, 100 kom., Stantiću Mati u Bajmoku (Ugarska), 100; Raić Blažu, kapelanu u Subotici, 100. (Danica 1911.).

Kasnijih godina sigurno je dolazilo sve više i više hrvatskih knjiga u Bačku. Tako su Bunjevci i Šokci bili obskrbljeni dobrom knjigom, a ujedno im se na taj način budila narodna svijest. A što je najglavnije, ova činjenica također nepobitno dokazuje, da su veze između Bačke i majke Hrvatske ne tek iz doba »kuferasa«, kako bi to rado naši neprijatelji znali izdicati, nego su one starije nego što bi to oni mogli i misliti. Mi smo duboko uvjereni, jer bi i prirodno moralo tako biti, da ove veze nisu ni prekidane odkako smo odselili s izvora bistre Bune. One su sigurno uvijek postojale, naravno nekad jače, nekad slabije. Kada bi pomno prekopali pismohrane naših starijih društava i ustanova, možda bi još mnogo toga otkrili.

A. Poljaković, stud. phil.

KULTURNI I NARODNI PREPOROD HRVATA U BAČKOJ

Žilavost i nepopustljivost te dobra doza zatvorenosti stalno prate život naroda, koji je izvrgnut udarcima i nasrtajima tudinca, koji ga stoljećima pokušava smrviti i odnaroditi od majčina mlička.

Takav je slučaj s Hrvatima u Bačkoj i Baranji, s Bunjevcima i Šokcima. Čudnovata je to igra lava i miša — gdje na koncu miš uvijek pobjeđuje. Svaki narod ima svoju košulju — a to je njegova kultura! Podaj mu uvjete, da može razvijati svoju kulturu i u njoj sretno živjeti, učinit ćeš od njega miroljubiv narod. Hrvati su bili taj nesretni narod, koji je vjekovima čuvao i krpao svoju košulju, jer su mu svagdanji gospodari kidali ono, što mu je najmilije.

Kad je to bilo s jezgrom, koja je činila etničku cjelinu — što je onda bivalo s onim dielovima hrvatskog naroda, koji su u moru tudinaca morali voditi borbu, da uz komad kruha sačuvaju svoju narodnu svijest, na koju je neprijatelj jurišao uvijek otvoreno, a u većini slučajeva podmuklo, s namjerom da im uništi svijest o narodnoj pripadnosti.

I tko zna, što bi u Bačkoj bilo, da još 50 do 60 godina nije došlo i do te zamagljene slobode?

Vrieme provedeno za 22 godine u bivšoj državi, trglo je naglo, upravo nevjerovatnim elanom svu Bunjevštinu iz letargije, koja bi ju skoro potpuno odnarodila od hrvatskog stabla.

Vrieme od 22 godine proteklo je u tako snažnom radu i u procvatu hrvatske narodne svijesti, da se skoro u cijelosti poklapa s hrvatskim preporodom od prije 100 godina u svima fazama: buđenju, razprostiranju i procvatu.

Početak 1919. stupa se na polje rada: 1920. osniva se Hrvatsko pjevačko društvo »Neven«.

Taj »zloglasni« Neven bio je Ahilova peta protiv sviju nasrtaja balkanijade.

Da su se na nj oborile sve striele Beograda, nije ni čudo, jer je »Neven« pjesmom odolievao svima napadima. Iz početka ta mala četa, osnovala je šutke sveti savez proti balkanskim smicalicama, a unutar zidova Katoličkoga kruga, a kasnije Hrvatskoga doma, orile su se hrvatske pjesme: »Oj ti vilo«...!, »Planula zora« i ostale. Pjevalo se, stvaralo se... i ponovo pjevalo!

A za kratki niz godina Subotica — sa salašima — Somborom, Sontom, Bačom i svima ostalim našim selima postavlja ploču u spomen 1000 godišnjice Hrvatskoga kraljevstva, koja i ako je skinuta, živi u srcima sviju Hrvata.

Kamen ostaje kamen!
A Hrvatska sviest — zlato!

Od 1920. — do 6. IV. 1941. — Neven u bezbroj priredaba: siela, koncerata, šaljivih prikazivanja, narodnih manifestacija sviju vrsta (kod vjenčanja, kod imen-dana, pogreba), godišnjih karnevala, umjetničkih priredaba, kod dočekivanja raznih pjevačkih društava, budi hrvatski narod i vodi glavnu riječ.

Za kratko vrijeme, u naglom porastu, dolaze sukobi između pojedinih druž-tava, te čitava kletva pada na »Neven«. Neven je svemu kriv, jer je on prvi i najbolji od sviju.

Postaje čitava utakmica u tome »tko je svjestniji Hrvat?« Da li oni Hrvati okupljeni u Hrv. Sokolu ili u Pučkoj kasini — Bački momci — Divojke? Svuda se stvara preokret, a iz njega izlaze sve veći značajevi i veće odluke.

Stvara se, radi se na sve strane! Beograd odgovara! Prosvjetnom paljbom! Šalje svu silu »braće«, i to većim dielom ološ, koji nije trebao nikome. Nastavnici, učitelji podliežu podmićivanjima, korupcija raste, ćirilica se sve većim mahom širi, a sve u ime »bratstva«, tako da je u Subotici već postala rugalica:

»Brat je mio, koje vere bio,
Samo ako se Srbinom rodio.«

Dolaze učitelji, profesori s koferima (i to s praznim), a sada pri koncu, odlaze natovarenim vagonima, što su od prosvjetnog rada zaslužili!

I za to vrijeme — hrvatska se sviest sve više širi! Izlaze sviestni daci kao Hrvati, a sve kao za prkos jugoslavenskoj nastavi i odgoju.

Tu se pokazalo, da sila ne leži u sili, nego u sviesti pojedinaca, ako ti skupa čine jednu cjelinu, jedan duh; taj jača i ruši svoga tlačitelja.

Ta hrvatska sviest naših obitelji odgajala je baš protivno od škole i zakona, odgajala je čelik Hrvate!

Neven je zaneseno, ne prezajući ni pred kim, radio, hrabrio, sokolio — i uzdizao vjeru u Hrvatsku!

Dolazili su nekada i crni dani za »Neven«. Premetačine u stanovima predsjedništva i odbornika »Nevena«. Službeni organi postavljali su redarstvene izvid-nike na ulaze kod umjetničkih koncerata i komemoracija Zrinskom i Frankopanu. Slično je bilo i kod godišnjih elitnih zabava. Činovnici, državni i gradski, stavljali bi svoj položaj na kocku, ako bi došli plesati na Nevenovu zabavu.

Strah vlastodržaca od »Nevena« prelazio je već u komiku!

Sve je to hrvatski živalj osjetio, pa je svom snagom na svakom koraku manifestirao zajedno s Nevenom. Sliedila su priređivanja raznih jubileja, kao: 50-godišnjica Pučke kasine, 15-godišnjica Dobrotvorne zajednice Bunjevaca, Euharistički kongresi, 10-godišnjica »Nevena«. Sve su te priredbe bile obilježene jakim rodoljubnim hrvatskim obilježjem.

Hrvatska je osjetila svaki trzaj osvježene grane hrvatskoga stabla, pa je slala svoja društva i pojedince, da uveličaju priredbe bačkih Hrvata. Subotica ih je doče-kala razširenih ruku — i samo kako Hrvat-Hrvata može dočekati.

Pitajte sve redom: H. P. D. »Kolo«, Hrvatsku ženu, Braću Zmajevce, Čučerce, H. P. D. »Davor« iz Slavenskog Broda; H. P. D. »Kuhač« iz Osieka, H. P. D. »Zvonimir« iz Zagreba, kao i pojedince: Dr. Milu Budaka, doglavnika, gospodu Isu-sovce, koji su dolazili kao predavači, Milutina Majera, bivšeg velikog meštra Braće Hrv. Zmaja, vode i članove Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, Dr. Pernara, koji je bio na proslavi 250-godišnjice dolazka jedne veće skupine Bunjevaca, sada već pokojnog biskupa Mišića iz Mostara i sve ostale, koji su dolazili. Srdca i duše su im i sada prepune one svježine, što su im Hrvati iz Bačke pružili, unatoč tiranije.

Kukavičluk beogradske čaršije u ministarstvu prosvjete pokazao se naročito 1933., kada je »Neven« htio prirediti turneju po Bosni i Hrvatskoj.

Stotinu neprilika! Posebna dozvola od Min. unutrašnjih poslova za turneju, odobrenje programa i govora, posebna privola Ministarstva prosvjete (odio za umjetnost), da se može postaviti iznad izvora Bune spomen-ploča na kojoj u akrostihu piše: »Bunjevci su Hrvati«.

Ministarstvo nije znalo za taj akrostih u pjesmi, pa je pristalo na taj raz-pored iz razloga, što u pjesmi nigdje ne piše riječ »Hrvat«.

No vlasti u Blagaju pravile su nove poteškoće. Htjele su, da se spomen-ploča metne na drugu stranu izvora, da ne bi zasjenila ploču kralja Aleksandra. Prire-

divači proslave, Franjevci s H. P. D. »Hrvojem« nisu na to pristali, nego su ploču stavili na samu crkvu izvana kraj državne ceste.

Naša ploča stoji i danas tamo, a ona druga?

Turneja je poslije koncerta u Mostaru postala naročito burna, kada se saznalo za akrostih: »Bunjevci su Hrvati«!

Sliedi iza toga zabrana koncerta u Dubrovniku. Redarstvo je cijelo popodne zahtijevalo od predsjednika »Nevena«, da se pjeva i državna himna. Nakon pet uzaludnih pokušaja, odobrava se koncert, ali se javlja upravi »Nevena«, da je u Splitu zabranjen koncert.

Dubrovnik je manifestirao tako snažno za bačke Hrvate, da su vlasti pucale od biesa. Za vrijeme koncerta, Neven je obasut cviećem i ovacijama!

Stiže se u Split — čekaju nas žandarmi i redarstveni izvidnici. Plakati poranjeni, neprijatelji Hrvatske rade punom parom! Napokon dolaze novi plakati — seljaci iz okolnih mjesta u grupama dolaze, kazalište je prepuno. Don Frane Bulić u prvom redu sluša koncert. Zastor se diže nebrojeno puta, a da stvar bude još i humoristička, vlasti, koje su zabranile koncert, predaju »Nevenu« lovor-vienac.

Oduševljenje u Gospiću, Karlovcu, Zagrebu — raste do uzhićenja a bratska ljubav između Hrvata iz Bačke — i Hrvatske postaje nerazdruživa!

Proslava 250-godišnjice triumfira do najsajnije hrvatske narodne manifestacije. Bila je to zadnja velebna proslava u bivšoj državi, koja je dokazala, da su bački Hrvati podpuno politički izgrađeni i svjestni ogranak hrvatskoga naroda.

1939. godine trebalo je održati hrvatski kulturni sabor u Subotici, ali tom se zgodom pokazalo, da je u državi zaista bilo nešto trulo... Prietnje za masovno ubijanje, dolazak četnika i postavljanje mitraljeza po krovovima s jedne strane, a slabost »sporazumaša« s druge strane, to je samo potvrđivalo. Proslava je bila odgođena, da se vlada ne sruši... do 10. IV. 1941.

A Hrvati u Bačkoj drže se i danas kao nikada u svojoj tužnoj povijesti obraćajući lice bielom Zagrebu, Poglavnikovoj i ustaškoj Hrvatskoj — koja će moći očuvati i obraniti interese svih Hrvata, koji žive izvan Nezavisne Države Hrvatske.

MISSA CAECILIANA OD ALBE VIDAKOVIĆA

Mi smo bački Hrvati sve do najnovijeg doba imali osim pučkih popjevaka i plesova veoma malo vlastite glasbe. Tek prije nekoliko godina stupio je Albe Vidaković, kad mu je »Društvo Bačkih Hrvata« g. 1940. izdalo popievku »Cincokrt« (na rieči A. Kokića), na prvo mjesto u glasbenom stvaranju bačkih Hrvata. Već prije toga se izticala njegova glasbena sposobnost, na koju je upozoravao i njegov učitelj glasbe prof. Franjo Dugan. Zareden za svećenika otišao je Vidaković g. 1937. u Rim na visoke glasbene nauke, odakle se vratio g. 1941., da odmah preuzme veoma iztaknuto mjesto u hrvatskom glasbenom životu: postao je urednik jedinog hrvatskog glasbenog lista »Sveta Cecilija«, uz to dirigent pjevačkog zbora zagrebačke katedrale i profesor konzervatorija. No što je najvažnije, Vidaković se dao i na svestrano glasbeno stvaranje. Dosad je skladao 2 Mise, cijeli niz crkvenih popjevaka, psalama i moteta, zatim za orgulje velik broj preludija, fuga i koralnih predigra. Ali osim tih crkvenih skladbi stvorio je i veći broj svjetovnih skladbi, na pr. Gudalački kvartet u g-molu, Suitu za glasovir, više pjevačkih skladbi bilo za jedan glas i glasovir, bilo opet za zorno pjevanje,

a i udesio je više narodnih popjevaka za zbor ili za jedan glas i glasovir. U kratko vrijeme postao je Vidaković jedan od najplodnijih hrvatskih skladatelja, ali uz to i jedan od najboljih, jer što on stvara, to niče iz dubokog vrela Božjega dara i iz velikog, solidno stečenog glasbenog znanja.

Dosad je glavno veliko djelo Albe Vidakovića »Missa caeciliana« za mješoviti zbor i orgulje, koja je prvi put izvedena u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi 11. prosinca 1942. te je imala velik uspjeh. Izveo ju je pjevački zbor »Lisinski« (dirigent prof. Zlatić), koji ju je iza toga nekoliko puta i ponovio kod većih crkvenih svečanosti. To Vidakovićevo veliko glasbeno djelo dalo je najjasnije svjedočanstvo o velikoj stvaralačkoj umjetničkoj snazi ovog našeg skladatelja. Slušatelji i kritika bili su puni hvale nad glasbenim odlikama tog djela. Svih šest dielova te »Missae caecilianae« građeno je sa svježim melodijama, sa zanimivim harmonijama, sa živim spletom polifonije, a iz svakog takta diše moderni glasbeni duh. Prvi dio »Kyrie« i posljednji dio »Agnus« povezani su istim motivima, koji zaokružuju djelo u jedinstvenu misaonu i glasbenu cjelinu. Drugi dio »Gloria« diže nas u

neobičnom melodijsko-polifonom zama-
hu k veličanstvenosti Božje slave, a treći
dio »Credo« razvija u snažnu umjetnič-
ku širinu i dubinu glasbeno blago, što
ga je skladatelj tu satakao u divno tkivo
oko uzvišenih rieči tog misnog diela.
Četvrti dio »Sanctus« i peti dio »Bene-
dictus« prožeti su glasbenim porastom,
koji slušaoca vodi u neodoljiv zanos,
kad skladatelj svojom glasbom zaodjeva
kliktanje »Hosana«.

Na istom tom crkvenom koncertu iz-
veo je prof. Mladen Stahuljak, virtuoz
na orguljama, i dvie Vidakovićeve orgu-
ljaške skladbe: Koralnu predigru za po-
pievku »Marijo, sladko ime« i Fugu u

C-duru. Obje te skladbe možemo tako-
der ubrojiti među najbolja orguljaška
djela, što ih u hrvatskoj glasbi uobće
imademo.

Skladatelj Albe Vidaković stupio je
svojom »Missom caecilianom« i drugim
svojim dosadašnjim skladbama među
najiztaknutije hrvatske skladatelje te je
za svoju »Missu caecilianu« dobio o
Antunovu 1943. i državnu nagradu. Mi
se bački Hrvati tolikom uspjehu ovog
našeg mladog skladatelja moramo iz sve
duše radovati te možemo puni nade oče-
kivati još i veće i sjajnije njegove skla-
dateljske uspjehe.

Dr. Josip Andrić

BUNJEVAČKE GROKTALICE U IZDANJU MATICE HRVATSKE¹

Nije ovo prvi puta, što je Matica Hr-
vatska izdala koje vrijedno kulturno ili
književno djelo, imajući u vidu stvaranje
cielog hrvatskog etničkog kulturnog pod-
ručja obazirući se pri tom na kulturnu
prošlost svih hrvatskih pokrajina. Ma-
tica je u ovo sto godina obstanka neiz-
mjerno zadužila i one ogranke hrvatskog
naroda, koji su u političkom pogledu bili
prisiljeni živjeti daleko od Hrvatske, ali
koji su po krvi i po svojim kulturnim,
književnim, umjetničkim i znanstvenim
nastojanjima uvijek ostajali sudbonosno
povezani uz celi hrvatski narod.

Naročito je Matica Hrvatska zadužila
bunjevačko-šokački ogranak hrvatskog
naroda, koji živi u Bačkoj i Baranji već
više od 400 godina, ali koji je još uvijek
podpuno svjestan svoje hrvatske narodne
pripadnosti.

Godine 1930., za vrijeme najtežeg ugnje-
tavanja hrvatskoga naroda, izdaje Ma-
tica Hrvatska Pekićevu »Poviest Hrvata
u Vojvodini«. To je prvi puta u poviesti
Hrvata Bačke i Baranje, iza Antunoviće-
ve »Razprave«, da se je o njima poku-
šala sintetički napisati poviest. Godine
1942. izdaje »Matica Hrvatska« Čovićevu
zbirku novela »Žito zove«, a iste godine
postaje ovaj talentirani hrvatski knji-
ževnik i urednikom Matičine »Hrvatske
Revije«. Prošle godine nas je ugodno
iznenadila i zadužila Matica zbirkom
Bunjevačkih groktalica, koje je skupio

vriedni hrvatski kulturni radnik iz Subo-
tice g. Ive Prčić.

Bunjevačko-šokačka grana Hrvata u
Bačkoj i Baranji nije se mogla podićiti
u prošlosti bogatom umjetnom književ-
nom tradicijom, ali je zato hrvatski na-
rod u tim krajevima stvorio niz narod-
nih pjesama, koje predstavljaju pravi
biser naše obće hrvatske narodne knji-
ževnosti. Njegova je zasluga tim veća,
što je narodna duša stvarala u tuđem et-
ničkom području našu hrvatsku narod-
nu književnost, ali je moramo cijeniti i
zbog toga, što su Bunjevci i Šokci
mnoge narodne pjesme donieli sa sobom
u svoju novu domovinu i tu je očuvali
i prenosili s koljena na koljeno ostavši
tako povezani i u novoj domovini sa
starom postojbinom.

Od 1896.—1942. izdala je Matica Hr-
vatska u 10 knjiga Hrvatske narodne
pjesme. U tim su izdanjima pokupljene
pjesme iz svih hrvatskih pokrajina, a u
ovoj posljednjoj knjizi izašle su evo i
bunjevačke groktalice. Ne znači to, da
se je Matica istom sada počela zanimati
za Bunjevce i Šokce i za njihovo narod-
no blago. Još 1876., kad je Matica htjela
izdati zbirku hrvatskih narodnih pjesa-
ma, poslala je ona poziv i bunjevačko-
šokačkim Hrvatima u Bačkoj i Baranji
s molbom, da skupe svoje narodne pjes-
me. No, oni nisu imali tada uobće na-
rodno svjestne inteligencije, koja bi se
zauzela za tako krupan posao. I poli-
tičke prilike su bile teške za Bunjevce
i Šokce, pa je i to razlogom, što nije
bilo odaziva u tom pravcu. Baš u to do-
ba, kad su narodi ostale Evrope slobod-
no proživljavali zanos iztražujući narod-
nu prošlost, njegujući jezik i ponosno se
oblačeći u narodnu nošnju, morao se je
mali bunjevačko-šokački ogranak hrvat-
skog naroda u tuđoj državi boriti za
svoja osnovna životna prava za prizna-
nje svoga jezika i narodnosti. Tu je bor-
bu vodila mala skupina kulturnih radnika

¹ Redovno izdanje o stotoj godišnjici
Matice Hrvatske 1842.—1942. Hrvatske
narodne pjesme. Knjiga deseta. Ženske
pjesme. — Svezak šesti. Haremske pri-
čalice i Bunjevačke groktalice. Uredio
Dr. Nikola Andrić. Zagreb — 1942. Re-
dovno izdanje Matice Hrvatske, str. 184.
Od str. 141.—184. nalaze se Bunjevačke
groktalice, koje je po Bačkoj skupio
Ive Prčić.

okupljena oko preporoditelja biskupa Ivana Antunovića.

Njega je poslala Bunjevcima i Šokcima sama Providnost Božja, koja vodi sve narode, da ih narodno probudi i zaštiti, i da ih izjednači u pravima s ostalim ugarskim narodima. Tek tada, kad se je to makar i djelomično postiglo, moglo se početi većim kulturnim radom na svim područjima. Što nije mogao postići preporoditelj Antunović u ono doba, postigao je kasnije njegov učenik, književnik i kulturni radnik, Blažko Rajić, koji je izdao u Subotici 1912. svoje sabrano Narodno blago, što ga je skupio po Bačkoj i Baranji. Odaziv je bio velik, pa već 1925. godine izlazi i drugo izdanje te knjige. Godine 1939. izdaje Ive Prčić u Subotici »Bunjevačke narodne pisme«, a evo među ovogodišnjim Matičinim izdanjima izdaje i Matica 26 Bunjevačkih groktalica u redakciji pokojnog Dr. Nikole Andrića, velikog prijatelja bačko-baranjskih Hrvata.

Groktalicama ili Groktušama nazivlju sami Bunjevci te svoje pjesme, jer se za onog pjevača, koji »lipo piva«, veli, da mu glas sve grokti (trepeće). Ovim bunjevačkim Groktalicama izkupljuje Matica veliki narodni dug, jer se zbog političkih prilika i pomanjkanja pozvanih ljudi, u bivšoj monarhiji nije izkupljivao, pošto na poziv Matičin od g. 1876., kako smo čuli, nije stigao nijedan bunjevački rukopisni zbornik. Gledajući na područje s kojeg su ove Matičine groktalice zabilježene, moramo na žalost primjetiti, da je ono jako ograničeno i nepotpuno, jer je od 26 zabilježenih groktalica 20 iz Subotice, a samo 6 izvan nje, iz drugih bunjevačko-šokačkih mjesta Bačke. Tako je iz Vancage još 1873. zabilježena pjesma »Sirotan Mirko«, koju je kazivala Mara Pejagić. Iz Čonoplje je možda najljepša pjesma »Smrt bolanog Ive« (kazivala je Eva Drvar), iz Bačkog Monoštora imamo još iz 1884. zabilježenu pjesmu »Sestra brata jeftino prodala«, iz Čavolja je pjesma »Biser Kata po jezeru brala«, iz Baje pak pjesma »Dijete mladoženja« po kazivanju Roze Šibalić. Šesta je pjesma zabilježena u Kačmaru, a glasi »Sa koga su dvori porušeni«, po kazivanju Mare Matoševe. U Subotici su zabilježene ove pjesme: 1. Majčine milosti (kazivala je Teza Crnković), 2. Dobra snaha ugodila svekrvi (kazivala je Teza Crnković), 3. Janjina sirotica (kazivala je Jela Jaramazović), 4. Sin od kamena (kazivala je Teza Crnković), 5. Junačka nevjesta (kazivala je Teza Crnković), 6. Momak kuša djevojku (kazivala je Jela Jaramazović), 7. Vila bi mu odšalila šalu (kazivala je Teza Crnković), 8. Haznadar Katana (kazivala je Teza Crnković), 9. Djevojka

prevarila Hercega Stipana (kazivala je Jela Jaramazović), 10. Luka kapetan i ljuba barjaktara (zapisao je Ilija Kujundžić), 11. Izbor kralja Matijaša (kazivala je Teza Crnković), 12. Bolan junak u tuđini (kazivala je Teza Crnković), 13. Našli su se bratac i sestrice (kazivala je Liza Prčić), 14. Uzidana ručkonoša (kazivala je Teza Crnković), 15. Bekriji bi mamuze skovala (kazivala je Teza Crnković), 16. Daj, divojko, što si obećala (kazivala je Jela Jaramazović), 17. Ljubina osveta (kazivala je Teza Crnković), 18. Kako će joj potavniti lice (kazivao je Ivan Gabrić), 19. Djevojka ne će za starog deliju (kazivala je Jela Jaramazović) i 20. Ženitba Vidak kapetana (zapisao je Ilija Kujundžić, a čuo od sliepog Stipe, franjevačkog pjevača u Subotici).

Vidimo prema tome, da je Teza Crnković kazivala 11 pjesama, Jela Jaramazovićeva 5, Ilija Kujundžić 2, Liza Prčić 1 i Ivan Gabrić 1.

Lik žene-majke naročito je vjerno opjevan u svim pjesmama, u kojima se taj problem iznosi. Uzvišena pojava majčinstva u velikoj i dubokoj prirodnoj ljubavi prema djeci dolazi najviše do izražaja u pjesmi »Smrt bolanog Ive« (Čonoplja). U drugoj opet pjesmi »Sin od kamena« (Subotica) težnja je za materinstvom žene nerodkinje tako velika, da odlazi u goru zelenu i uzima kamen pa ga nosi 9 mjeseci varajući muža, da je nakon 9 mjeseci rodila muško čedo. Kad muž vidi, da je prevaren, ne grdi žene, jer zna koliko pati njezino neplodno srđce, nego hvali Boga za sve darove, koje mu je udielio. Bog šalje svoja dva anđela, koji mu »zlamenuju« kamen, a on se pretvori u zlatokoso i zlatoruko muško diete. Izražena je u toj pjesmi i velika ljubav žene prema mužu i obratno. Težnja je za djecom velika, pa iz te pjesme vidimo, koliko je prije bio velik moral u našim obiteljima. Nema, naime, sumnje, da je i ova pjesma nastala na području na kojem je i zablježena.

Koliko materino srđce može ljubiti, pokazuje nam dirljiva pjesma (Bolani junak u tuđini — Subotica), u kojoj sin vojnik dolazi u tuđu zemlju, gdje se razboli i gdje mu odbijaju dati pomoć: tuda sele, tuda snaha, tuda braća i tuda majka. Sinovska vjera u pomoć vlastite majke tako je uvjerljiva, da on to u stihovima dirljivo i uvjerljivo izražava:

»Da me čuje moja stara majka,
Ona bi se u tiku stvorila,
Pa bi meni bolnom doletila,
U kljunu bi vodice donila,
A od trave mekaño sterala,
I od krilâ ladak načinila,
Sama bi me na se naslonila«.

Jedna od najljepših pjesama u ovoj zbirci bez sumnje je »Smrt bolanog Ive« (Čonoplja kod Sombora). To možemo uztvrditi na temelju njena sadržaja, gdje dolaze do najdivnijeg osjećaja žarka čuvstva starice majke, kojoj sin umire u gori. Kao opreka dobroj majci prikazana je ovdje Ivanova zla ljubica od koje bježi čak i konj, kojeg šalje Ivan majci, da joj javi njegovu bolest.

Kad sazna majka za bolest sina, odmah krene u goru, da ga traži. Uzput pita jele, da joj kažu, gdje joj leži bolestni sin.

Što toliku sućut pokazuju jele za bolestnog junaka, razumijemo po tomu, što je saživljenost našeg čovjeka s prirodom velika. On boravi dane i dane na nepreglednim ravnicama, isto tako, kao što je nekad u svojoj staroj domovini živio uz stado ovaca u zelenim gorama Bosne ili kršnim gorama Hercegovine.

»Sve se jele na jele navile,
Svile grane do zemljice crne,
Da mu tice ne nagrde lice,
Da mu vrane ne nagrde rane,
Da mu soko ne izvadi oko«.

Kad je napokon pronašla majka sina, i kad je on prepozna, on joj progovara:

»Oj starice, stara mila majko,
Ako meni Bog i srića daje,
Da se malo odignem od zemlje,
Svu bih goru srebrom okitio,
A jele bih u zlato ovio«.

A kada joj ipak umire sin, jele u gori tješe majku i uspoređuju svoju svakogodišnju sudbinu s njezinom:

»Muč', ne plači, Ivanova majko!
Kada dā'nu ladani vitrovi,
Kada panu jesenji mrazovi,
I s nas, majko, sve opane lišće,
Opet, majko živi ostanemo!«

U ovoj pjesmi se spominje i more i Bosna, pa po tome možemo suditi, da je nastala još u staroj domovini, u Bosni ili Hercegovini, odnosno Dalmaciji.

To bi mogli zaključiti i po jeziku, te nekim riečima, koje se ne upotrebljavaju više u Čonoplji. (mučati, njojzi).

Lik majke i jetrice prikazan je upravo veličanstveno i dirljivo u pjesmi »Sirotan Mirko« (Vancaga, 1873.). Vinko i David su se teško odhranili u mladosti, a kad su dorasli do ženitbe, majka ih oženi: Vida Vinkom, a Davida Koviljkom. Nakon godine dana Vinka rodi Mirka, a Koviljka Marinka.

Nakon tri godine sretnog braka, razboli se nevjesta Vinka, ali prije nego što umre, moli jetricu Koviljku:

»Oj Koviljko, mila jetrice,
Ja bolujem i moram umrti,

Ostavljam ti sirotana moga,
Pazi, sejo, sirotana moga;
Kad Marinku bila kruva dadeš,
Podaj, seko, i mojemu Mirku,
Njemu podaj od kruva korice,
Nek se znade, da je sirotica,
I da Mirko svoje majke nema.
Oj Koviljko mila jetrice!
Kad Marinku skrojiš košuljicu,
Momu Mirku zakrpaj traljice,
Nek se znade da je sirotica,
I da Mirko svoje majke nema.
Oj Koviljko, mila jetrice!
Kad Vama slavni Uzkrš dođe,
Kad na dicu ruvo pokrojite,
Vašem krojte kako Vama drago,
Mojem Mirku čisto ruvo crno,
Nek se znade, da je sirotica,
I da Mirko svoje majke nema.
Oj Koviljko, mila jetrice!
Kada sveta nediljica dođe,
Kada sidneš na sokak med druge,
Tvog Marinka na krilo posadi,
Moga Mirka do sebe na zemlju,
Nek se znade, da je sirotica,
I da Mirko svoje majke nema.
Oj Koviljko, mila jetrice!
Kad na Božić u crkvu prošećeš,
Tvog Marinka ponesi na ruku,
Moga Mirka povedi za ruku,
Nek se znade, da je sirotica,
I da Mirko svoje majke nema«.

Kako se ponaša Koviljka nakon smrti Vinke?

»Ona znade, što je sirotinstvo:
Prije Mirku bila kruva daje,
Prije Mirku nego svom Marinku.
Prije Mirku skroji košuljicu,
Prije Mirku nego svom Marinku.

— — — — —
A kada im slavni Uzkrš dođe,
Kad na dicu ruvo pokrojiše,
Kako Mirku, onako Marinku:
Čisti skerlet i zelenu svilu;

— — — — —
Kada sveta nediljica dođe,
Kad Koviljka med druge izade,
Ona Mirka na krilo posadi,
Svog Marinka do sebe na zemlju:

— — — — —
A kada im blagdan Božić dođe,
Kad Koviljka u crkvu prošeće,
Obojicu vodi za ručicu,
Kako Mirka, onako Marinka;
Nitko ne zna, da je sirotica
I da Mirko svoje majke nema«.

Koviljka je Mirka i Marinka hranila 17 godina, a u 18. godini budu pozvani u vojsku. Već u prvoj bojnoj vatri pogine Koviljkin Marinko, a Mirko se vrati živ i zdrav kući nakon 9 godina ratovanja. Kod kuće nade staru strinu Koviljku, koju je hranio i za nju se brinuo u svakoj prigodi, kao rođeni sin sve do njezine smrti. Po svom dramatskom za-

pletu i razpletu spada ova pjesma među biserje hrvatskog narodnog blaga zabilježenog u Bačkoj.

No prije nego što žena postaje majkom u braku, proživljava ona dobar dio svog života u roditeljskoj kući kao djevojka. To djevojačko doba samo je priprava i uvod u njezin kasniji život, pun odgovornosti i brige. Tako ga opisuje i naša narodna pjesma. U narodnim pjesmama Bunjevaca i Šokaca prikazan je osim navedenih odnosa veoma stvarno, suptilno i diskretno i odnos djevojke prema ljubljenu muškarcu. Prikazani su dalje i odnosi brata i sestre u roditeljskoj kući, a posebno mjesto zauzimaju pjesme, koje opisuju odnos snahe i svekrve, te međusobni život braće i njihovih žena u zadrugama, u kojima su i stari Bunjevci i Šokci živjeli sve do nedavna. Ovdje ćemo napomenuti, da su A. Kačić i M. A. Reljković bili veoma dobro poznati pisci kod bačkih Hrvata u 19. stoljeću. Možemo zato opravdano zaključivati, da su neke narodne pjesme, koje su ova dva književnika zabilježila u svojim djelima (Razgovoru ugodnom naroda slovinskog i Satiru) postala svojinom Hrvata u Bačkoj i Baranji baš preko ova dva književnika. Naime još se je u 18. vijeku A. Kačić u svom »Razgovoru ugodnom« pjevajući o narodnim junacima poveo za narodnom pjesmom, pa u njega unosi i neke narodne pjesme, n. pr. o Sekuli, O Sibinjanu Janku. I M. A. Reljković je u II. izdanju »Satira« (Osiek 1779.) zabilježio narodnu pjesmu »Jakšići kušaju ljube«², i tako je popularizirao i među bačko-baranjskim Hrvatima³. Ta pjesma je dobila u Bačkoj nešto kraću variantu, pa ona nosi naslov: »Sa koga su dvori porušeni« (Kačmar). I iz predkosovskog ciklusa imamo u ovom izdanju zabilježenu variantu pjesme »Zidanje Skadra«, koja kod bačkih Hrvata nosi naslov: »Uzidana ručkonoša« (Subotica).

Što se tiče građe i sadržaja naših narodnih pjesama, ona je uzeta ili iz bunjevačko-šokačke prošlosti (Luka kapetan i ljuba barjaktar, Ženitba Vidak kapetana i t. d.) ili pak iz obće hrvat-

ske, ugarske ili srbske poviesti (Sibinjanin Janko, Izbor kralja Matijaša, Djevojka prevarila Hercega Stipana) ili iz običnog života naših ljudi. Najčešći junaci o kojima pjeva narodna pjesma jesu poviestna lica: Ivan Hunyadi (Sibinjanin Janko), kralj Matijaš Korvin (1443.—1490.), Herceg Stjepan Vukčić Kosača († 1466.), gospodar Hercegovine od 1435. do smrti, Kraljević Marko, sin srbskog kralja Vukašina Mrnjavčevića (prvi put javlja se u poviesti 1361. g.) i drugi. Ako promotrimo ove pjesme po motivima, sadržaju, kojim se bave, pa građu iz koje su nastale, na koncu njihov jezik i utjecaje, moramo zaključiti, da one spadaju u pravu našu hrvatsku narodnu poeziju i po motivima i po poviestnim ličnostima, koje opjevavaju, kao i po obliku stiha.

Na koncu ćemo zaključiti i reći, da ove pjesme predstavljaju dokumenat našeg društvenog, moralnog i kulturnog života s početka odnosno kraja 19. stoljeća, jer predstavljaju duhovnu svojinu našega naroda iz toga doba. Ova tvrdnja ostaje bez obzira, da li su one nastale u tom vremenskom odsjeku na području Bačke i Baranje ili su kao svojina celoga hrvatskoga naroda donešene iz stare domovine prigodom doseljavanja Bunjevaca i Šokaca u Bačku i Baranju. Ovdje moramo još napomenuti, da je naše narodno blago i u jezičnom pogledu interesantno, iako još neiztraženo, i da zavrjeđuje dublje proučavanje. Našim filolozima u širem smislu, kao i našim dialektolozima bilo je pristupačno bunj. šokačko narodno blago već 30 godina, naime od izdavanja Raićevog narodnog blaga — Subotica 1912. Oni su mogli proučavati govor Bunjevaca i Šokaca na temelju jezičnog blaga u skupljenim narodnim pjesmama, ali to nije nitko do danas učinio. Izuzetak je u tome Dr. Tomo Maretić⁴, koji se pozabavio s jezikom naša tri književnika s kraja 18. stoljeća svrstavši ih među slavonske pisce. Ta tri književnika su bila: 1. Stipan Grdenić, Govorenja nediljna za cilu godinu crkvenu, u Pečuhu 1845. 2. Antun Jozip Knezović, Duhovno nemoj se zaboravit od mene iliti knjižica molitvena, koja se zove put nebeski, u Budimu 1746., i 3. Ivan Marević, Dila svetih mučenika (prievod iz lat. jezika), dio drugi, u Osieku 1800.

Istini za volju moramo ovdje kazati, da su još dva navedena književnika u spomenutoj Maretićevoj radnji Hrvati iz Bačke i Baranje a ne iz Slavonije. To su fra Grgur Peštalić, Utišenje ožalošćenih u sedam pokornih pisama kralja Da-

⁴ Rad Hrvatske Akademije znanosti i umjetnosti, knj. 180. god. 1910.

² Vidi: Dr. B. Vodnik: Narodne pjesme I. dio Junačke pjesme, Zagreb 1931. str. 128.

³ Vidi o tome i Antunovićeve Bunjevačko-šokačke novine, god. I. (1870) od 17. kolovoza br. 23. gdje je zabilježena Kačićeva pjesma o banu Zrinoviću (Nikoli Šubiću) i caru Sulejmanu trećemu, koj obzide grad Siget Ugarski i pod njim umri na 1566. g. Ovu je Kačićevu pjesmu naučio i izgovorio na izpitu bačkih učiona učenik II. r. pučke škole u Baču, Franjo Božić dne 27. lipnja 1870. g.

vida, u Budimu 1797. i fra Emerik Pavić: a) Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga (prievod iz njem. jez.), u Budimu 1739., b) Prosvitljenje i ogrijanje jesenog i zimnog doba, u Budimu 1762.⁵

Prema tome od 17 navedenih pisaca 5 ih je iz Bačke i Baranje, pa je to uobće prvi pokušaj, da se znanstveno obradi jezik bačkih Hrvata. Jezik bunjevačko-šokačkih narodnih pjesama, kao ni

⁵ Subotičke novine od 26. siečnja 1940. članak Dr. M. Evetovića: Iz kulturne prošlosti Bunjevačkih i Šokačkih Hrvata.

današnji živi govor bačkih Hrvata, nije do danas, nažalost, koliko je meni poznato, uobće ozbiljnije proučavan.

Izdavanjem i skupljanjem naših narodnih pjesama od 1912. do danas omogućit će se u buduće još bolje upoznavanje jezičkog blaga Hrvata iz diaspore. To proučavanje je tim potrebnije, što od pojave biskupa Antunovića veoma riedko ulazi u umjetnu književnost pravi narodni govor i jezik, jer se gotovo svi književnici ugledaju u hrvatski književni govor kako ga je oblikovao u Hrvatskoj Gaj i njegov ilirski pokret.

Stjepan Bartolović

RUMUNJSKA ZNANOST O HRVATIMA U RUMUNJSKOJ

Dopuštenjem našeg uvaženog književnika i kulturnog radnika dr. Ivana Esiha donosimo njegovo predavanje »Rumunjska znanost o Hrvatima u Rumunjskoj«, koje je održao na zagrebačkoj krugovalnoj postaji dne 15. svibnja 1943. u povodu proslave rumunjskog narodnog blagdana. U idućem broju doniet će naš časopis obširan članak o životu, prilikama i političko-kulturnom položaju Hrvata u Rumunjskoj.

Uredništvo.

Poslije rumunjskih učenjaka, koji se bave kroatistikom u širem smislu, najviše zanimaju nas Hrvate oni Rumunji, koji proučavaju život, jezik, nošnju, podrijetlo i običaje onih Hrvata, koji se nalaze na teritoriju rumunjske države. Imena rumunjskih kroatista među koje idu u prvom redu prof. Ilie Barbulescu, profesor Anton Balota i iz najmlađeg naraštaja ataše rumunjskog poslanstva za kulturne veze u Zagrebu g. prof. Valentin Gr. Chelaru i sastavljač rumunjske antologije hrvatske poezije Eugen Coșeriu, zaslužuju naše osobito poštovanje i priznanje, jer su svojim radom upoznavali i upoznaju rumunjsku javnost s hrvatskim duhovnim životom.

Ali ne manje priznanje dugujemo i onim rumunjskim učenjacima, koji su s velikim marom i uspjehom proučavali život hrvatske narodne skupine u Rumunjskoj. Hrvati u Rumunjskoj obitavaju u glavnom blizu Temišvara i to prva skupina u Rekašu na iztoku od Temišvara, zatim u Keči na zapadu od Temišvara, a treća je i najveća skupina u južnoj Rumunjskoj, od Temišvara prema jugoiztoku. Te su Hrvate, osobito posljednje zvane Krašovane, proučavali od naših ljudi: fra Petar Vlašić, dr. Milovan Gavazzi, prof. St. Bartolović, prof. Daniel Crljen, dr. Ante Messner Sporšić, domaći

sin Joca Ćosić, H. Sirovatka, I. Sitar, a od Bugara ugledni učenjak dr. Ljubomir Miletić, dugogodišnji predsjednik bugarske akademije znanosti, koji je suzbio mišljenje jednoga diela bugarske znanosti, da su Krašovani Bugari dokazavši, da Krašovani govore hrvatski jezik, da su rimokatoličke vjere i da su Hrvati. Kada je jedan rumunjski učenjak iznio tvrdnju, da su Krašovani Česi, onda je u organu historijsko-filologiškoga društva u Jašiju (Rumunjska) »Arhivu« (1939.) priobćio nestor rumunjskih kroatista spomenuti Ilie Barbulescu, članak pod nadpisom »Banatski Krašovani«, u kojem iztice, da su Krašovani Hrvati, a ne Česi. Sam češki učenjak dr. Lubor Niederle, najbolji poznavalac slavenskih naroda u najstarijoj prošlosti, nije tvrdio, da su Krašovani Česi nego je izticao, da su Hrvati.

Od Hrvata u Rumunjskoj Krašovani su u najboljem položaju i u narodnosnom su pogledu najčistiji, jer žive u glavnom u kompaktnoj cjelini i izolirano od drugih narodnosti.

Godine 1935. objelodanio je profesor slavistike na sveučilištu u Cluju, dr. Emil Petrovici, značajno dialektološko djelo na 270 strana pod nadpisom »Narječje Krašovana« (»Graiul Carașovenilor«). Djelo je izašlo u Dacoromanskoj knjižnici, koju je na sveučilištu kralja Ferdinanda u Cluju uređivao slavni rumunjski lingvist prof. Sextil Pușcariu. Prof. Petrović sabirao je gradivo za jedan jezikoslovni atlas Rumunjske — Atlasului Lingvistic al Romaniei. I prof. Petrović iztice, da hrvatsko krašovansko narječje živi nekoliko vjekova svojim vlastitim životom, posve izolirano od ostalih hrvatskih narječja.

Krašovani žive u sedam občina kotara (judetul) Caraș. Te občine zovu Hrvati: Karáševo, Klokotić, Jabalče, Lupak, Nermi, Ravnik i Vodnik. Najstarije i naj-

veće od ovih sela je Karáševo. Prema posljednjem brojenju pučanstva sva ta sela imaju oko 7.068 stanovnika, među kojima ima tek nekoliko stotina nehrvata. Žitelji Jabalče znaju najbolje rumunjski jezik, ali oni su sviestni Hrvati. Svima im je materinski jezik hrvatski, koji se u rumunjskom zove dialektički carašovenesc.

Petrović je obširno opisao smještaj i iznio glavne podatke o Krašovanim uobće, a zatim se obširnije osvrnuo na fonologiju, vokalizam i konzonantizam, sufikse i morfologiju, priedloge i priloge, veznike, glagole i sintaksu. I nestručnjaka i nefilologa zanimat će uzorci jezika rumunjskih Hrvata i zanimljivoga krašovanskoga narječja, zatim i Petrovićev tumač o tome, odakle su došli ti Hrvati. I ako nema izprava o tom, kada su došli Krašovani u sadašnju svoju postojbinu, u rumunjski Banat, misli prof. Emil Petrović na temelju jezičnih pojava, da su došli u vremenu od 13. do 15. vieka. I stoga je veće čudo, što su do danas održali svoj hrvatski jezik, svoju hrvatsku narodnu nošnju, svoje običaje i svoju hrvatsku sviest. Došli su iz kosovskoga-resavskoga područja, gdje i danas živi nekoliko tisuća Hrvata-katolika. Na temelju upitnih araka obradio je Petrović sve hrvatske rieči iz pastirskoga života i iz različnih grana poljodjelstva.

Profesor liceja »Coriolan Brediceanu« u Lugoju Traian Simu napisao je 1939. godine vrlo informativno poviestno i etnografsko djelo pod nadpisom »Podrietlo Krašovana« (Originea Crasovenilor). Naši Hrvati Krašovani poznati su u Rumunjskoj pod imenima Crașoveni, Carșoveni, Carașoveni, kako ih zovu banatski Rumunji. O njima je u Rumunjskoj pisano relativno malo, pa smo to zahvalniji onim rumunjskim učenjacima, koji su objelodanili uistinu vrijedne razprave i to poslije dugogodišnjih proučavanja vršenih s riedkom akribijom i istinskom

ljubavlju prema znanosti i toj odsječnoj grani hrvatskoga narodnoga stabla.

Godine 1926. već je napisao spomenuti profesor Traian Simu malu razpravu o Krašovanim u reviji »Arhivele Olteniei« u Craiovi. Na kongresu rumunjskih zemljopisaca u Temišvaru (Timisoari) godine 1927. govorio je prof. Simu o Krašovanim i to tako zanimljivo, da ga je ugledni sveučilišni profesor dr. Simion Mehedinti potakao, da temeljito prouči podrietlo, život i običaje Krašovana, koji sačinjavaju mali otok hrvatskoga pučanstva u sredini rumunjskoga Banata. O Krašovanim su pisali povjestnici, etnografi hrvatski, srbski, njemački i mađarski. U tim je razpravama i djelima izneseno i podosta površnih i tendencioznih tvrdnja, neki su učenjaci izticali, da su Krašovani hrvatskoga, neki opet da su srbskoga, neki bugarskoga, a neki i češkoga podrietla. Stoga su i Rumunji obratili znanstveno zanimanje za probleme Krašovana s poviestnoga i etnografskoga stanovišta.

I djelo prof. Emila Petrovića o krašovanskom narječju i djelo prof. Traiana Simu o podrietlu Krašovana sadržavaju na kraju resumé na francuzkom jeziku, tako da se i strani svijet može upoznati s rezultatima njihova iztraživanja o hrvatskim Krašovanim. Osim toga djelo g. Petrovića sadržava glosar hrvatskih rieči s označenim naglaskom, tako da se čitatelj može upoznati s leksičkim bogatstvom naših Krašovana. Jedno i drugo djelo donosi obilje značajnih tekstova na hrvatskom jeziku, koji nas upoznaju s narodnim životom, narodnim blagom, u prvom redu s pripovjedbama i narodnim poslovicama Krašovana.

Svojim vrijednim djelima zaslužili su i g. Emil Petrović i g. Traian Simu, da im od srдца odamo priznanje na njihovim značajnim iztraživanjima hrvatske narodne skupine u bratskoj Rumunjskoj.

Dr. Ivan Esih

PJESME MRTVOG PJESNIKA STIPE BEŠLINA

Pjesnik bačkih Hrvata Aleksa Kokić nas je tako rano i nenadano ostavio, a brzo za njim pode i nova, mlada nada hrvatskog pjesništva Stipe Bešlin. Pode tako mlad t a m n o m c e s t o m (značajan naslov njegove knjige pjesama u rukopisu!). U jednom od preklanjskih brojeva »Hrvatske revije« čitamo njegovu pjesmu punu mračne slutnje: »Što imamo od života«:

»Što imamo od života,
kad će doći smrt nam svima:
bogatašu, što se gosti,
sirotima, silnicima.

Svatko dode svome kraju,
na jug pticu tjera zima.
Nitko ne će hrpu zlata
poniet tajnim krajevima.

Kaplju sati, vrijeme ide,
nestat ćemo s ljiljanima,
i od nas će ostat samo
šaka praha, malo dima.«

»I od nas će ostat samo šaka praha, malo dima«. Tako čitamo u jednom od brojeva »Hrvatske revije« iz godine 1941., a čitatelji ni ne slute, da se nad tim novim, nadobudnim imenom u nje-

govor rodnoj Bačkoj već nadvio križ, koji pokazuje, da pod njim počiva »šaka praha« Stipe Bešlina. Ne vide čitatelji, da se nad tom bielom stranicom »Hrvatske revije« spustila crna teška tama, da je ime: »Stipe Bešlin« obrubljeno crninom, da je on — mrtav, već preko dvie i pol godine mrtav, i jedino što nam je ostalo, jesu njegove pjesme — zaostala svietla, koja kao da nam svietle s onu stranu groba. Mrtav, a mi smo u susretu njegova imena gledali liep talenat: osjećali utjehu nad ranim grobom Alekse Kokića, i nadali se, da će Stipe Bešlin obogatiti šokačko poglavlje hrvatske književnosti u Bačkoj i Baranji. A on, eto, umro pred samim pragom u ove naše sudbonosne dane; umro, sigurno, s dragom vjerom u ljepšu, sretniju Hrvatsku. Kako li su čudnovati putovi sudbine, koja je tako naglo i brzo dokončala »tamnu cestu« Stipe Bešlina, izgubila ovaj cviet iz bunjevačko-šokačke bašte, tek što je počeo mirisati; ugasila ovo bogato svietlo, tek što se upalilo, i u našoj duši je tek ostao zapamćeni miris, ta zaostala svietla; i Stipo Bešlin živi tek po našim svježim uspomnama, po sjećanju na ugodne susrete naše s njegovim imenom u hrvatskim književnim izdanjima. On po tome u nama živi, a već je preko dvie i pol godine mrtav, mrtav...

Stipe Bešlin rođen je 4. veljače 1920. u Bačkom Monoštoru, gdje je svršio pučku školu. Gimnaziju polazi u Somboru, ali je iz V. razreda bio izključen zbog svog žarkog hrvatstva. Kasnije je pokušao privatno nastaviti školu, pa se je kao pitomac Omladinskog doma Salezijanaca u Zagrebu spremio na polaganje izpita za VI. i VII. razred, ali je obolio od tuberkuloze i poslije dužeg bolovanja umro u mjesecu veljači godine 1941. u svom rodnom Bačkom Monoštoru, gdje je na mjestnom groblju i pokopan.

Bešlin je počeo pisati već kao nižeškolac. Tada je surađivao u »Kriesu«, listu domagojskih srednjoškolaca, a velik broj njegovih pjesama tiskan je u dječjem listu »Andeo čuvar«. U književnost ga je uveo dr. Blaž Jurišić, tiskavši mu 1939. u »Hrvatskoj reviji« pjesmu »Sombor«. Poslije toga surađivao je u Marakovićevoj »Hrvatskoj prosvjeti«; zatim su mu neke pjesme tiskane u »Savremeniku«, »Klasju naših ravni«, »Subotičkoj danici« i »Subotičkim novinama«.

Osim tih tiskanih pjesama ostala je u rukopisu podpuno uređena zbirčica pjesama pod naslovom: »Tamna cesta«. Uz pjesme, Bešlin se javljao s književnim prikazima i manjim člancima.

Umro je prije dvie i pol godine. Umro je previše mlad, prerano, a da bi mogao ostaviti obilatije i bogatije pjesničko djelo, pogotovo u onakvim životnim prilikama, koje je on proživljavao, teško pateći, izbačen iz škole, neizlječivo bolestan, s jedinom životnom radošću, što je imao svoju nenu Mariju, kojoj se tako iskreno i sinovski u svojim čestim i dugačkim pismima jadikovao; a bio je tako užasno sviestan svoje teške bolesti, kojoj je jedino ozdravljenje smrt, i to skora, brza smrt. On u liepoj pjesmi »Mome dragom Aleksi Kokiću« pjeva:

»Odavna se priete crne slutnje meni,
Putnici što prođu, bieda, to smo mi.

I sve tako... i ja sa žutim jabukama
uskoro ću doći tu, gdje si i ti.«

A sigurno se nije nadao, da će taj »uskoro« biti tako brz, tako nagao, a i tako nepoznat njegovim književnim znancima, da se, evo, tek sada, poslije dvie i pol godine, možemo sjetiti njega i u našem Klasju i tek sada odužiti se njegovoj uspomeni...

Opet jedan u dugoj povorci naših ranih smrti. Opet jedna neizpunjena nada.

Stipe Bešlin bio je svietao, liep, plamenit talenat. Već u prvim susretajima s njegovim imenom nalazili smo liepu pjesničku nadarenost, sposobnost slikanja i iztančanog zapažanja, nenametljivu simboliku, te je, razmjerno mlad, dao nekoliko vrlo ljubkih slikarsko-pjesničkih ugodaja.

U svim Bešlinovim pjesmama ima nešto tako tužno, tužno; nešto što podsjeća na mrtvoga pjesnika Đuru Sudetu, ali to nisu Sudetini stihovi nego Bešlinovi, ali je njihova bolest bila ista, ali njihova je duša bila slična s potresnom sudbinom. Kako li su tek sumorne, pune neke olujne teške noći njegove mračne pjesme: »Obećana zemlja« i »Tužan dan«. Kako će, sigurno, velik dio ovih pjesama još dugo ostati nepoznat, to ćemo ovdje navesti jednu kratku liepu pjesmu:

Obećana zemlja

Obećаше nam zemlju. Žune žute
živahno u njoj lieću. Srne imaju
sitne šuplje rogove. Ali ovdje
vječno padaju kiše. Jabuke zrele
na smrt sjećaju nujno. Ja sam sâm,
i svi smo strašno sami. Recite vrbicu,
da mi dode na prozor. Ne, sad ne ću
pojesti jabuku. Zaspao ću s mislima
na suncokret tužni, sjećanje tužno.

Stipe Bešlin, nova nada poslije mrtvoga Kokića, rano je umro. Za njim su kao zaostala svietla ostale njegove liepe pjesme. Vriedno bi bilo te sve pjesme sabrati i izdati u posebnoj knjizi. One bi pokazale, da je Stipe Be-

šlin bio liep, plemenit talenat, da je, makar za vrlo kratka života, stvorio nekoliko malih umjetnina. Tada bi ta skromna zaostala svietla još jače zasjala.

Treba ta zaostala svietla zaštititi, da se ne ugase, nego da se jače razplamsaju

na njegovom ranom, svježem, mladom grobu u našoj dragoj Bačkoj... da naša istokrvna hrvatska braća, gledajući to svietlo na grobu Stipe Bešlina, ne zaborave ni njega, ni nas..., ni njega, ni nas.

Vinko Nikolić

Dr. Josip Andrić: »VELIKA LJUBAV«

(Roman iz života slovačkih Hrvata)

Prije nekoliko godina, kad sam za vrijeme ljetnih praznika čitao »Sriemske elegije« od dra Josipa Andrića, upalo mi je u oči, kako pisac s mnogo ljubavi i razumijevanja pristupa našem seljaku i unosi se u njegove unutarnje duševne potrebe, u njegov svakidani život, koji je izpunjen s toliko raznolikosti i zanimljivosti. Već u tim tako jednostavnim, a tako srdačnim pripovijestima, došla je do izraza plemenita strana našeg seljaka i njegova uzka povezanost sa zemljom.

Te odlike se još više iztiču u novome romanu dra Josipa Andrića: »Velika ljubav«. Tu još jasnije izbija uzka povezanost čovjeka-seljaka sa zemljom, iz koje je nikao, ali ovdje dolazi do izraza i ljubav prema domovini, koja polako sazrieva do osvješćenja narodne pripadnosti i narodnog prava na vlastitu državu i slobodu. Četiri bitna momenta jasno se iztiču u ovome novom romanu. A to su: ljubavna fabula, buđenje svijesti narodne pripadnosti, uzka povezanost s novom domovinom hrvatskih izseljenika, vjera u Boga i težnja za slobodom. Sadržaj ovome romanu uzet je iz života Hrvata u Slovačkoj u selu Hrvatski Grob. Ljubavna je fabula sretno zahvaćena i jasno se vidi, kako je pisac vješto nastojao, da kroz simetričnost unutarnje akcije dađe i vjernu analizu psiholoških zbivanja u duši svojih junaka u romanu. Dirljivo je upravo opisana ličnost Andreja Hlinke, koji je odigrao sudbonosnu ulogu u povijesti slovačkog naroda. To su sjajne stranice pune jedrine i garutljivosti, da se čovjekov duh uzdiže iznad sitnih osobnih interesa i predaje jednoj uzvišenoj i plemenitoj ideji, koja daje čovjeku pravu vrijednost. Iako se radnja događa u Slovačkoj, iako je sve prožeto ljubavlju i odanošću slovačkoj grudi, ipak u srcima izseljenih Hrvata živi spomen na nekadanju domovinu Hrvatsku, živi ljubav i briga oko njene sreće. Pisac je uspio, da na tako jednostavan i lak način prikaže, kako su Slovaci i Hrvati bili povezani u prošlosti skoro istom sudbinom potlačenih i kako su išli istim putem ljepšoj budućnosti. Ti junaci romana svojim djelima i zah-

valnošću na gostoprimstvu u Slovačkoj vežu Hrvatsku i Slovačku, kako istim idejama narodnosti, tako isto i duhom kršćanskog svjetovnog nazora. To je prvi zahvat našega čovjeka u sudbinu naših izseljenika u Slovačkoj, to je prvo osvjetljavanje njihova života i njihovih potreba. Ljubavna je fabula ovdje od manje važnosti, ona je više poslužila kao kostur, da se na nju nadovežu mnogo važnije i krupnije stvari. Ali ipak i ona daje jedan zanimljiv izsječak iz života Hrvata u Slovačkoj, i ona upodpunjuje problem našega čovjeka, koji je u tudini našao svoju novu domovinu i koju je iskreno zavolio. Mi se po prvi put ovdje upoznajemo sa stvarnošću odnosa između Hrvata i Slovaka, po prvi put doživljujemo u ovom djelu veliku radost, što vidimo, kako žrtve nisu bile uzalud uložene i kako najjača i najsigurnija garancija za bolju budućnost proiztiče iz uzke povezanosti seljaka za zemlju i za vjeru. Dok se u našoj književnosti obično svećenik prikazuje vrlo loše, Andrićev svećenik je uzoran lik vode, koji nadahnjuje duše višom vjerom u pravdu i u pobjedu istine. Dr. Andrić je jasno osjetio u ovome romanu, kako i nacionalnosti i odanosti k zemlji daje temeljnu vrijednost vjera praotaca i kako kroz vjeru dolazi i narod i čovjek do ljepše stvarnosti. Vjera produhovljuje, pročišćuje patnje, kristalizira smisao borbe, uzdiže ideju narodnosti i narodne slobode do uzvišenih vrjednota.

Pohvalno je u ovome romanu, što je svaka gotovo akcija našla povezanost sa zbivanjem u samoj prirodi i što je baš jednostavan život iznesen jednostavnim potezima i odanom iskrenošću. Ovo nije samo suho izlaganje činjenica, ovo je pjesničko suosjećanje i uživanje u tok radnje i zato djelo i čitamo s mnogo uživanja. Uz tu jednostavnu jezgrovitost psiholoških zbivanja treba spomenuti i liep jezični izražaj, koji odiše svježinom i gibkošću. Dr. Josip Andrić nije išao za tim, da traži u sudbini naših izseljenika u Slovačkoj naročite trzavice ili zamršene probleme, on je htio, da u jednostavnosti života običnog čovjeka seljaka nađe pozitivne

vriednosti, na kojima se i zasniva temeljna podloga za sigurnu budućnost i za sigurno očuvanje svoje narodne individualnosti u novoj domovini među novim ljudima. Ovim romanom je dr. Josip Andrić iztakao, kako su Hrvati i Slovaci povezani sudbonosno, kako i danas među njima vlada iskrena odanost, sloga i razumijevanje i kako ih uzko veže sloboda i vjera. Iako će se možda nekima činiti, da je ljubavna fabula nešto namještena i da je simetričnost narušena tragičnim posljedicama

po Pavla Čaplovića, treba ipak napomenuti, da je to možda slučaj jednog čovjeka i da pisac nije tom ličnošću ni htio generalizirati svršetak svake velike ljubavi, ako li bi se pod životnim okolnostima promijenili osjećaji prema ljubljenoj čovjeku.

Novošću predmeta i svježinom prikaza dr. Josip Andrić je dao vriedno djelo, koje nas je obradovalo, naročito nas Šokce-Hrvate iz Bačke, koji se ponosimo svakim uspjehom dra Josipa Andrića, jer je njegov uspjeh i naš uspjeh.

Ante Jakšić

KULTURNE BILJEŽKE

Književna djela bačkih Hrvata u posljednje dvije godine

U godinama 1941. i 1942. izašle su od naših bunjevačko-šokačkih književnika: od dra Josipa Andrića 4 knjige (»Irska«, »Apostol Hrvatske«, »Slovačka slovnica« i roman »Velika ljubav«), od Marka Čovića 1 knjiga (»Žito zove«), od Petra Pekića 1 knjiga. Osim toga velik dio jedne knjige »Hrvatskih narodnih pjesama« zauzimaju »Bunjevačke grokalice« sabrane od Ive Prčića te izdane u Matici Hrvatskoj. Od tih je knjiga naših pisaca 3 izdalo Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima, 2 Matica Hrvatska i 1 Hrvatsko-Slovačko Društvo u Zagrebu.

Što će doskora izaći od hrvatskih pisaca iz Bačke?

U tisku je roman »Šana se udaje« od Ante Jakšića i »Slovačka čitanka« od dra Josipa Andrića. U pripremi su knjiga pjesama od Alekse Kokića, knjiga pjesama od Stjepana Bešlina, knjiga pjesama od Ante Jakšića, knjiga pjesama od Jakova Kopilovića i još neka druga književna djela naših bunjevačko-šokačkih pisaca.

Novo djelo o Gradišćanskim Hrvatima

Prije dvije godine objelodanio je iztočnoevropski institut u Breslau (Jahrbuch des Osteuropa-Institutes zu Breslau, Schlesien-Verlag, Berslau 1942. na str. 25—51.) dokumentiranu razpravu o gradišćanskim Hrvatima. Pisac studije je Dr. Bogumil Andrašević, izvjestitelj za Hrvatsku u tom institutu. Andraševićeva razprava, koja je pisana na njemačkom jeziku, (Die Burgerländer Kroaten) značajan je prilog poznavanju kulture i političke poviesti gradišćanskih Hrvata,

koji već preko 400 godina žive izvan hrvatskog poviestnog i državnog područja. Razprava obrađuje ova poglavlja: I. Raum, Geschichte und Bevölkerungsentwicklung. II. Herkunft und Ansiedlungsvorgang. III. Siedlungsstruktur. IV. Wirtschaftsstruktur. V. Kulturelle Lage. VI. Politische Haltung. Djelo će biti prevedeno i na hrvatski jezik, a izdat će ga Matica Hrvatska. B. S.

Knjige u Madžarskoj

Godine 1941. izašle su u Madžarskoj 9842 knjige, a to je četiri puta više nego godinu dana prije toga. Poprečno na svaku knjigu otpada 101 stranica. Od svih knjiga bilo ih je 9366 na madžarskom jeziku, a samo 476 na drugim jezicima. Kad se zna, koliko ima u današnjoj Madžarskoj nemadžarskih narodnosti, onda se moglo očekivati mnogo više knjiga na nemadžarskim jezicima.

Koje su pjesme bunjevačko-šokačkih pjesnika uglasbljene?

Od Ante Evetovića Miro-ljuša uglasbio je pjesmu »Jorgovane, jorgovane« Franjo S. Vilhar, a »Molitvu Bunjevca« Josip Andrić. Misli se, da je Nikola Kujundžić uglasbio budnicu »Kolo igra«, ali nije stalno, tko ju je uglasbio. Od Alekse Kokića ima dosad najviše uglasbljenih pjesama. Pjesmu »Blaženi Nikola, moli za Hrvate« uglasbio je Kamilo Kolb, pjesmu »Cincokrt« Albe Vidaković, a pjesme »Bačka«, »Pisma risara« i »Salas sred njiva« Josip Andrić. Od Ante Jakšića uglasbio je pjesme »Šokica«, »Suton« i »Susret sa snom« Josip Andrić, a pjesmu »Sunce« Albe Vidaković. Od Petra Pekića uglasbio je pjesmu »Subotici« Josip Andrić. Sve su te pjesme

uglasbljene za jedan glas uz pratnju glasovira. — Ima ih, koje su uglasbliene i za pjevački zbor. Tako je Vinko Žganec uglasbio za mješoviti zbor »Molitvu Bunjevaca« na rieči Matije Evetovića. Josip Andrić je uglasbio za mješoviti zbor pjesmu »Tulipan«, Albe Vidaković pjesmu »Staza«, a Bernardin Sokol pjesmu »Bl. Nikoli Taviliću« od Alekse Kokića. Neke je Kokićeve pjesme uglasbila i s. Lujza Kozinović. U svemu ima dosad do 20 pjesama od pe-torice bunjevačko-šokačkih pjesnika uglasbljeno od sedam hrvatskih skladatelja. Na svim priredbama bačkih Hrvata treba da se pjevaju te pjesme, pa će onda skladatelji tim radije uglasbiti i još više pjesama naših pjesnika. Tiskom su izašle skladbe: »Jorgovane, jorgovane« od Vilhara, »Cincokrt« od Vidakovića i »Tri bunjevačko-šokačke popievke« od Josipa Andrića (»Subotici«, »Suton« i »Pisma risara«).

Skladbe za pjevačke zborove na rieči bunjevačko-šokačkih pjesnika

Za muški pjevački zbor udesio je skladatelj Vinko Žganec našu bunjevačku budnicu: »Kolo igra, tamburica svira«, a Josip Andrić pjesmu »Subotici« od Alekse Kokića. Za mješoviti zbor uglasbio je Vinko Žganec »Molitvu Bunjevaca« na rieči Matije Evetovića, Albe Vidaković pjesmu »Staza« od Alekse Kokića, a Josip Andrić pjesmu »Tulipan« od Alekse Kokića. Više bunjevačkih i šokačkih pučkih popjevaka udesio je za mješoviti zbor Vinko Žganec, na pr. »Loptala se Ana«, »Ker i Sentu« i t. d. Tiskom su izašle Žgančeve skladbe. Trebalo bi izdati zbirku takvih bunjevačko-šokačkih skladbi, kako bi ih moglo pjevati što više hrvatskih pjevačkih zborova, pa bi se i tim raznosila ljubav prema nama bačkim Hrvatima u obliku pjesme na sve hrvatske strane.

RAD DRUŽTVA BAČKIH HRVATA U ZAGREBU U GODINI 1942. I 1943.

Peta godina 1942./3.

Život »Društva bačkih Hrvata« dobio je u godini 1942. posebno obilježje. Dok je godina 1941. doniela našem društvu znatno obogaćenje u broju članstva, jer je velik broj bačkih Hrvata napustio svoj rodni kraj, dotle je sliedeća godina obilovala vriednim i značajnim uspjesima, postignutim u radu kako na prosvjetnom području, tako i u pogledu pružanja pomoći i podpore siromašnim članovima, osobito srednjoškolskoj i sveučilištnoj mladeži.

Najveći događaj za naše Društvo u g. 1942. bio je taj, što se društvo od travnja te godine uselilo u vlastite prostorije u vlastitoj kući na uglu Gundulićeve i Šufflayeve (bivše Marovske) ulice.

Društvo naime dotada nije imalo svojih prostorija, nego se u prve četiri godine sastajalo u prostorijama Hrvatskoga Književnog Društva sv. Jeronima (Trg Kr. Tomislava 21.). Ali 1. prosinca 1941. dobilo je »Društvo Bačkih Hrvata« zahvaljujući plemenitom činu Poglavnika liepu zgradu, u kojoj je moglo urediti liepe društvene prostorije, a ostale prihode kuće upotrebljava uglavnom za školovanje đaka. Podpuno uređenje novih društvenih prostorija trajalo je celog ljeta 1942. te je svečano otvorenje održano 17. listopada. Tom prigodom obavio je blagoslov društvenih prostorija član društva vlč. Marin Šemudvarac.

S otvorenjem društvenih prostorija započeli su i redoviti društveni

sastanci, na kojima su preko zime držana članovima razna predavanja. Tako je već na prvom sastanku 17. listopada prof. dr. Rudolf Horvat, davni prijatelj bačkih Hrvata, koji je prije više nego 20 godina izdao i liepu knjižicu o bačkim Hrvatima, održao predavanje o turskim provalama u Slavoniju u savezu s poviešću bačkih Hrvata. Takvih sastanaka s predavanjima održano je preko zime 1942./3. ukupno sedam, te su predavali ovi predavači: Dr. Josip Andrić o poviestnim odnosima slovačkog naroda prema Mađarskoj, prof. Petar Grgec o bunjevačkoj epopeji na osnovu bunjevačkog narodnog pjesništva, prof. dr. Milan Ivšić o narodno-gospodarskim prilikama Hrvata s obzirom i na Bačku, Juraj Golubić o pogledima na zvjezdostanstvo, Dr. Josip Andrić o glasbi Wagnerova »Parsifala«, a na jednom je sastanku čitana pripoviest od Petra Pekića i recitirane su neke pjesme. Tih 7 redovitih sastanaka s predavanjima bili su glavni dio društvenog života od jeseni 1942. do proljeća 1943.

Osim na društvenim sastancima držali su članovi »Društva bačkih Hrvata« češće i predavanja na Hrvatskom Državnom Krugovalu. Tako je predsjednik Društva Dr. J. Andrić među ostalim svojim krugovalnim predavanjima održao jedno u lipnju 1942. o pjesništvu bačkog pjesnika Ante Jakšića, te je tom prilikom član društva Petar Kopunović odpjevao Jakšićeve pjesme »Susret sa snom«, »Suton« i »Šokica« uglasb-

ljene od Dra Andrića i pjesmu »Suncu« uglasbljenu od Albe Vidakovića, zatim u veljači 1943. o pjesništvu Ante Evetovića Miroljuba. Više krugovalnih predavanja održao je i prof. Stjepan Bartolović, na pr. u prosincu 1942. »Udio bačko-baranjskih Hrvata u stvaranju hrvatskog književnog jezika«, u veljači 1943. dva predavanja o rumunjskim Hrvatima, prof. Ivan Kubanović o Božiću 1942. o božićnim običajima Hrvata u Baču, prof. Albe Vidaković u siječnju 1942. o glasbenom izražaju bačkih Hrvata; 6. travnja održao je Ivan Kujundžić predavanje »O književnosti bačkih Hrvata prije Antunovića«; 26. travnja članovi društvene prosvjetne sekcije izveli su narodni običaj »Polivanje«, obrađen od prof. Ivana Malagurskog. Od lipnja 1943. drže se krugovalna predavanja za bačke Hrvate svakog drugog ponedjeljka. Tako su 14. lipnja izveli članovi društvene sekcije narodni običaj »Prvo momčenje«, obrađen od prof. Ivana Malagurskog; 28. lipnja predavao je Ivan Kujundžić o bunjevačkom jezikoslovcu fra Stjepanu Vilo-vu, a Pero Vidaković je krasnoslovio neke bunjevačke narodne pjesme. Te krugovalne priredbe postale su tako iz pojedinačnih predavanja pomalo stalna tekovina našeg redovitog društvenog djelovanja.

U godini 1942. ustupilo je »Društvo Bačkih Hrvata« upotrebu svoje dvorane društvu »Hrvatska žena«, koje je i našem Društvu u predašnjim godinama više puta ustupalo svoju bivšu dvoranu, a i inače oduviek je »Hrvatska žena« prema nama bačkim Hrvatima pokazivala veliku sklonost i susretljivost. Krajem g. 1942. isto tako je ustupljena upotreba naše dvorane Hrvatskom pjevačkom društvu »Zvonimir«, s kojim nas bačke Hrvate i naše Društvo veže posebna veza zajedničke suradnje od g. 1940. do danas. No već u ožujku 1943. našao je »Zvonimir« sebi druge prostorije.

Društvene prostorije imaju tri liepe sobe i jednu omanju dvoranu. U jednoj se sobi od vremena do vremena nastanjuje po koji od naših sveučilištaraca, koji vraćajući se ili s praznika ili iz vojske ili s bolovanja nemaju svoga stana, te ostaju tako, dok sebi ne nađu stan.

U odboru Društva Bačkih Hrvata došlo je u proljeće 1942. do promjene tim, što se tajnik društva prof. Stjepan Bartolović zahvalio 26. ožujka na svojoj dužnosti, pa je tajničke poslove obavljao sve do mjeseca kolovoza njegov zamjenik Joza Radičev. Tek 17. kolovoza izabran je za vršioca ove dužnosti Perica Vidaković.

U lipnju 1942. izišao je jedan svezak časopisa »Klasja naših ravni«. Naišao je

na liep odjek ne samo u redovima našeg članstva i prijatelja društva, nego i uobće u hrvatskoj javnosti. Po prvotnoj zamisli časopis je trebao izlaziti četiri puta godišnje. Kasnije se moralo odustati od toga, pa će »Klasje« izlaziti po mogućnosti dva puta godišnje ili možda i samo jedanput godišnje. Ali to rjeđe izlaženje će se nastojati nadoknaditi većom vrijednošću unutrašnjeg sadržaja. Glavno ravnateljstvo za obće narodno prosvjetljivanje dalo je kao podporu za »Klasje« 10.000 Kuna, što je primljeno sa zahvalnošću.

U godini 1942. Društvo je podielilo u obliku mjesečnih podpora i jednokratnih pomoći svojim članovima-dacima oko 120.000 Kuna, što predstavlja zbilja veliki iznos s obzirom na naše skromne prihode.

Društvo je pokušalo osnovati u nekim pokrajinskim mjestima, gdje se posljednjih godina naselio veći broj bunjevačko-šokačkih Hrvata iz Bačke, svoje podružnice. Međutim zbog ratnih prilika ta zamisao nije još mogla biti provedena u život.

Odlukom upravnog odbora »Društvo bačkih Hrvata« se začlanilo kao član utemeljitelj u Maticu Hrvatsku i Društvo sv. Jeronima.

Prigodom proslave prve godišnjice osnutka Nezavisne Države Hrvatske upravni odbor društva je održao svečanu sjednicu.

Ministar unutrašnjih poslova dr. Andrija Artuković primio je 6. lipnja 1942. izaslanstvo našega društva, te se tom prigodom zanimao za rad društva iztaku-nu-vši u svom govoru brigu hrvatske državne vlade za sve pripadnike hrvatskog naroda, koji se sada još nalaze izvan granica samostalne države.

Ove godine osnovana je u društvu i društvena knjižnica, koja je brojila već koncem godine 1942. preko 300 knjiga. Najpoznatije književne ustanove i neki članovi darovali su liep broj poučnih i zabavnih knjiga za knjižnicu.

Liep rad razvija društvena Prosvjetna sekcija, koja je održala oko 35 sastanaka i priredila nekoliko manjih priredaba. Ženska i šahovska sekcija nisu mnogo zaostale za njom. Glumačka sekcija započela je djelovati, ali je kao i tamburaška sekcija razlazom svojih članova prestala kasnije s radom. Narodna sekcija nije mogla biti ostvarena, iako je to odbor želio.

Članovi su bili duboko raztuženi smrću nekolicine svojih drugova. Godine 1942. preminuli su odbornik Dragan Mrljak, zatim Bogoljub Kujundžić, Veco Miković, Marin Pejak i Branko Bačić. Članovi su sudjelovali na sprovodu, a društvo je priredilo za svoje pokojne zadušnice. Odr-

žane su zadušnice i za pokojnog pjesnika Aleksu Kokića.

Glavna godišnja skupština za g. 1942. održana je 20. prosinca 1942. prije podne u društvenim prostorijama. Skupštinu je otvorio predsjednik Dr. Josip Andrić, koji je tom prigodom prikazao u glavnim crtama rad i nastojanja društva u toku godine. U svom govoru je naglasio, da je društvo posebno zahvalno Poglavniku na njegovoj pažnji i velikom daru. Nakon toga je tajnik Perica Vidaković pročitao iscrpan izvještaj o radu društva, a potom su slijedili izvještaji blagajnika i nadzornog odbora. Poslije podijeljene razrješnice starom odboru, izabrana je nova uprava: predsjednik Dr. Josip Andrić, prvi podpredsjednik Dr. Mihovil Katanec, drugi podpredsjednik prof. Ivan Malagurski, prvi tajnik Perica Vidaković, drugi tajnik Ante Sekulić, prvi blagajnik Miroslav Mažgon, drugi blagajnik Jeruz Radičev te odbornici Ivan Kujundžić, prof. Ivan Kubanović, prof. Marko Horvatski, Marin Radičev, Vojislav Pešut, Dr. Stjepan Piuković i Blaško Ivić. Za članove Nadzornog odbora izabrani su ing. Bela Šimić, Ivan Malagurski ml. i Andrija Kujundžić, te zamjenici Gavro Čović i Petar Pekić.

Uoči božićnih blagdana podijeljeni su siromašnim đacima novčani darovi i mali pokloni u naravi, te im je tako priuštena mala radost, kada već nisu mogli na ove svete dane biti u krugu svojih milih i dragih.

Tako je društvo u svom neumornom radu zabilježilo u svoju kratku povijest još jednu godinu uspjeha i plodnog djelovanja. Članovi društva su svjestni svojih dužnosti prema svom rodu u Bačkoj, pa ni u najtežim trenucima nisu klonuli, nego su crpili snagu za rad u žarkoj ljubavi prema rodnoj grudi.

Šesta godina 1943./4.

U godini 1943. smanjio se broj članova »Društva Bačkih Hrvata« tim, što su neki otišli u vojsku, a neki se vratili svojoj kući u Bačku.

Društvo je održalo zajedničke sastanke članova, na kojima su predavali: sveuč. prof. Dr. Lovre Katić o dolasku Normana u staru hrvatsku državu (s obzirom na Mežnarićevu »teoriju«, da su Bunjevci potomci Normana), a prof. Ivan Malagurski o desetoj godišnjici pohoda »Nevena« iz Subotice na rijeku Bunu.

Na dan 13. studenog održana je svečana priredba »Razgovor« na spomen 25. godišnjice, kako je na subotičkoj gradskoj vijećnici prvi put izvješena hrvatska zastava. Izveden je ovaj razpored:

1. a) V. Žganec: Bunjevačka budnica; b) J. Andrić: Subotici; c) V. Novak: Hrvatskoj. Pjevao oktet Hrvatskog pjev. društva »Zvonimir«. Dirigent prof. Boris Komarevski. 2. Uvodna riječ — govorio Dr. Josip Andrić, predsjednik Društva Bačkih Hrvata. 3. Bačko-baranjski Hrvati u svjetlu brojitbe. Predavao Dr. Mihovil Katanec, podpredsjednik Društva Bačkih Hrvata. 4. A. Vidaković: Cincokrt — pjevao Petar Kopunović, član Društva Bačkih Hrvata, na glasoviru pratila gđa Ada Vrhovnik-Dietrich. 5. Jakov Kopilović: Našim vodama — krasnolovio Vojislav Pešut, član Društva Bačkih Hrvata. 6. Franjo Dugan ml.: Kvar-tetino. Izveo gudalački kvartet »Sklad«: prof. Ivan Pinkava, prof. Miroslav Szen-czy, prof. Ladislav Miranov i prof. Rudolf Matz. 7. Ivo Sokač: Bačka i Medumuje — krasnoslovio član Društva Medumuraca Ignac Plačko. 8. Josip Vrhovski: Dvije međumurske popievke: a) Ivek je bil mali; b) Ni mi volja. Pjevala gđa Nina Knezović Trstenjak, na glasoviru pratio prof. Josip Vrhovski. 9. Aleksa Kokić: Na vječnoj straži — krasnoslovio Mirko Vidaković, član Društva Bačkih Hrvata. 10. J. Andrić: Bačka — pjevao Petar Kopunović, na glasoviru pratila gđa Ada Vrhovnik-Dietrich.

Ta je priredba imala velik uspjeh, premda je održana samo u društvenoj dvorani za članove i uži krug prijatelja Društva Bačkih Hrvata.

Svakog drugog ponedjeljka nastavljene su redovite krugovalne priredbe za bačke Hrvate, i to: 12. srpnja 1943. Ivan Malagurski »Žetva u Bačkoj« (gluma); 26. srpnja Ante Sekulić »Dužijance« (predavanje) s čitanjem odlomka iz novele »Žito zove« od Marka Čovića i pjesma »Žeteocima« od A. Kokića; 9. kolovoza spomen-priredba Aleksi Kokiću, napisao I. Malagurski; 23. kolovoza I. Malagurski »Slavlje bačkih Hrvata« (gluma); 6. rujna Albe Vidaković »Glasbeni motivi u Bačkoj« (predavanje); 20. rujna Franjo Malagurski »Bunjevački svatovi« (obrađen narodni običaj); 4. listopada Ivan Malagurski »Bunjevci su Hrvati«; 18. listopada krugovalni tamb. zbor izveo skladbe J. Andrića »Bunjevačka elegija«, »Šokačka elegija«, »Koračnica bačkih Hrvata« i »Na proštenju«; 1. studenoga Ivan Kujundžić »Sjećanje na velike i drage pokojne bačke Hrvate« (predavanje) i čitanje pjesama A. Kokića uz melodramsku pratnju na glasoviru; 10. studenoga izvanredna jubilarna priredba Dr. J. Andrić »Hrvatska zastava na subotičkoj vijećnici«, čitanje pjesme »Subotici« od Miroljuba uz pratnju glasovira; 15. studenoga Dr. Mihovil Katanec »Bunjevci i Šokci u svjetlu brojitbe« (predavanje);

29. studenoga Marin Radičev »O Bačkom Briegu« (predavanje), A. Sekulić »O Jakšićevu romanu Šana se udaje« (predavanje), Pero Kopunović uz pratnju glasovira pjevao Andrićeve popievke na rieči Ante Jakšića »Suton« i »Šokica«; 13. prosinca Ivan Malagurski »Materice« (obrađeni običaj); 27. prosinca »Bukovice« (obrađeni običaj); 10. siečnja 1944. Perica Vidaković »Bunjevački preporoditelj biskup Antunović« (predavanje), V. Pešut krasnoslovio Kokićevu pjesmu »Biskupu Antunoviću«; 24. siečnja Dr. M. Katanec »O 200. godišnjici proglašenja Subotice slobodnim kraljevskim gradom« (predavanje); 7. veljače A. Sekulić »Bunjevačka biela sestra« (na spomen s. Leopoldine Čović), J. Kopilović »Pred ovim križem« (krasnoslovio V. Pešut). Glume i narodne običaje izvodili su članovi društvene Prosvjetne sekcije.

Sekcije društva drže redovito svoje sastanke, a nedjeljom se sastaju mladi članovi društva na razonodu. Bila je i nikolinjska i silvestarska priredba.

Novi svezak »Klasja naših ravni« izašao je u ožujku 1944. Osim toga je u nakladi »Društva Bačkih Hrvata« u mjesecu veljači izašla knjiga pjesama Jakova Kopilovića »Daleko od zavičaja«.

Upotreba društvene dvorane i jedne sobe ustupljena je u proljeću 1943. »Prosvjetnom društvu Međumuraca«, a od jeseni 1943. drži svoje pje-

vačke vježbe u našoj dvorani i »Glasbeno društvo intelektualaca«.

Knjižnica »Društva Bačkih Hrvata« povećana je nešto nabavom knjiga i još više raznim darovima na 500 knjiga.

Podpore dacima podjeljivane su svakog mjeseca od prihoda kuće, od prihoda krugovalnih priredaba i od primljenih darova društvenih dobročinitelja Glavnog ravnateljstva za narodnu prosvjetu, Prve Hrvatske Štedionice, Državne središnjice za novčano poslovanje gospodarskih ustanova, Poslovne središnjice za promet stokom te gg. Janka Matka, Đure Jagodića, Miroslava Mažgona i jednog nepoznatog darovatelja, kojima svima neka bude najtoplija hvala.

S odborske sjednice 23. kolovoza upućeni su pozdravi preuzv. g. biskupu Lajči Budanoviću i presvjetlom g. Blažku Rajiću.

Na bojištu je poginuo član Društva Lazo Horvatski, sin društvenog odbornika prof. Marka Horvatskog, kojemu je izražena društvena sućut.

Neki članovi »Društva Bačkih Hrvata« vratili su se u ovom razdoblju svojim kućama u Bačku.

Dne 12. veljače 1944. odražana je društvena glavna skupština, na kojoj je podnesen izvještaj o životu i radu Društva u g. 1943. te je izabran nov odbor.

Perica Vidaković

ONIMA, KOJI SU DALI ŽIVOT ZA HRVATSKU

Tokom godine 1942. i 1943. položili su svoj život na oltar Domovine ovi bački Hrvati: **Veco Milković, Marin Pejak, Lazar Horvatski, Lazar Jaramazović i Vojislav Vuković.** U znak skromnoga priznanja posvećujemo im nekoliko redaka.

»Dulce pro patria mori« — šaptaše izprekidanim glasom rimski vojnik na bojištu, boreći se s posljednjim dahom života. Od toga doba prohujaše vjekovi, a smisao ovih rieči nalazi i sada tihog odjeka na krvavim poljanama Hrvatske. Čežnja mnogih hrvatskih pokoljenja za vlastitom državom je ostvarena i narod u oslobođenoj Domovini čuva, makar i pod cieniu mnogih života, tekovinu, koju su mu namrli njegovi najbolji borci. I mi, bački Hrvati, možemo ponosno reći, da u ovoj veličanstvenoj epopeji borbe naroda za državu i mnogi sinovi bunjevačko-šokačkih Nana dadoše svoje mlade živote za Hrvatsku. I njihova krv kanula je na temelje države, i njihove kosti ostaše u dragoj zemlji, kao dar onih, koji su željeli narodnu slobodu i državnu nezavisnost.

Napustili su rodni kraj, svoje drage i mile, da pod okriljem mlade države uživaju slobodu i slušaju hrvatsku rieč. A kad je Hrvatska trebala obrane, staviše se i oni spremno u prve redove njenih boraca. Borili su se! Njihova srdca više ne kucaju, njihove su usne nieme, a ugasle oči ne vide života. No njihov duh živi među nama. Mit svete žrtve lebdi i nad njihovim rodnim krajem, nad bačkim ravnicama i bielim salašima. Nevidljive niti sve jače vežu njihovu i našu ravnu Bačku s Nezavisnom Državom Hrvatskom.

Narod, koji tako visokim cienama plaća svoju slobodu, ima pravo na obstanak i samostalni život. Sva područja, u kojima žive Hrvati, sva područja kojih su sinovi dali svoj ulog u krvi za hrvatsku i europsku bolju budućnost, imaju pravo sudjelovati i sa svojim opravdanim zahtjevima, željama i pravima u času, kada se budu pravedno nagrađivale žrtve. Životi se ne daju za puste hireve nego za uzvišene ideale! Snaga krvi neodoljivo žudi za njihovim ostvarenjem. Ove istine bila su svjestna i naša braća, kada su

napuštala krajeve između Tise i Dunava i na prvi poziv Hrvatske odvažno prihvatila oružje.

Njihova junačka smrt svima je nama svietli uzor nesebične žrtve za dobro naroda. Umirali su u uvjerenju, da je

sloboda tražila njihove živote. A mi, koji smo pobornici te slobode i svi oni, koji još za njom žude, svjestni smo značenja ovoga dragocjenog obola na žrtveniku Domovine.

V.

NAŠI POKOJNICI

Dragan Mrljak rodio se 10. siečnja 1891. u Osieku, gdje je svršio trgovačku akademiju. Poslije svršenih nauka stupa u službu Prve Hrvatske Štedionice. Bio je upravitelj P. H. Š. u Mariboru, a onda u Subotici, gdje je ostao do g. 1941. Tad se preselio u Zagreb, gdje je i umro 13. studenog 1942. Od najranije mladosti bavio se kulturno-prosvjetnim radom. U Osieku je bio članom Hrvatskog Sokola, u kojem je djelovao dugi niz godina. Po dolazku u Suboticu osnovao je u zajednici sa gg. Dr. Mihovilom Katancem i Miroslavom Mažgonom i tu Hrvatski Sokol. Bio je član Hrvatskog pjevačkog društva »Neven«, u kojem je živo radio sve do svog dolazka u Zagreb. God. 1938. osnovao je u Subotici Zbor hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, koji je neobično liepo radio. Bio je član Hrvatske kulturne zajednice, član pjevačkog društva Sv. Cecilije te Pučke Kase. Po dolazku u Zagreb postao je članom H. P. D. »Kola« te članom Društva Bačkih Hrvata i njegov odbornik. Njegovom smrću izgubila je Bačka jednog pionira prosvjetnog rada u onom kraju. Umro je još pun snage i volje, da radi za onaj izpaćeni narod, kojeg je toliko volio. Hrvati Bačke i Baranje uvijek će se sjećati sa zahvalnošću njegovog požrtvovnog kulturnog rada.

Vlč. **Pavao Gencel**, upravitelj župe u Irigu. Rođen je 26. ožujka 1917. u Subotici. Pučku školu i gimnaziju do šestog razreda pohađao je u rodnom mjestu, a VII. i VIII. r. g. svršava kao isusovački đak u Travniku. Iza mature odlazi u Sarajevo na bogoslovski fakultet. God. 1940. bude zaređen za svećenika. Njegovo prvo mjesto je bilo malo šokačko (hrvatsko) selo Plavna kraj Bača, a nakon godinu dana bude premješten u Suboticu na župu Sv. Đurđa. Nažalost tu je bio kratko vrijeme, jer ulazkom Mađara u Bačku i Baranju u travnju 1941. napuštaju njegovi roditelji Suboticu a s njima odlazi i on u Hrvatsku. Tu službuje najprije kao kapelan u Osieku (u Tvrdi) a zatim u Irigu kao upravitelj župe. Vršeci uzorno svoju hrvatsku i svećeničku dužnost, nakon kraće bolesti umre u Irigu 24. siečnja 1944. godine. Još kao gimnazijalac izticao se

žarkim hrvatskim rodoljubljem, a kao svećenik bio je uzoran Hrvat i kulturno prosvjetni radnik među bačko-baranjskim Hrvatima.

Marin Pejak je rođen 1921. godine u Bačkom Monoštoru. Svršivši četiri razreda gimnazije u Somboru otišao je u Sarajevo, gdje svrši srednju tehničku školu. Pri svršetku školovanja zatekao ga rat, te je ostao u Hrvatskoj, koju je volio. Ovdje se posvetio vojničkom zvanju. Svršio je častničku školu Ustaške vojnice. Po svršenoj školi dodieljen je u Slavonski Brod kao topnik, a odanle je premješten u Karlovac. Poginuo je u selu Netreću koncem mjeseca rujna 1942. ranjen u glavu.

Vojislav Vuković, rodom Subotičanin, domobran, pao je u blizini Osieka. Mrtvo tielo pokojnoga prevezeno je u rodno mjesto i ondje sahranjeno.

Bogoljub Kujundžić, sin Grge i Pave Stantić rođen je 6. veljače 1923. u Subotici. U svome rodnom mjestu svršavao je škole sve do osmog razreda gimnazije. Dolazkom Mađara u Suboticu bilo mu je daljnje školovanje ondje onemogućeno radi nepoznavanja mađarskog jezika zato prebjegne čamcem preko Dunava u Hrvatsku, te se u Zagrebu upisao u osmi razred. No tek je škola odpočela, zahvatila ga je sušica te je već 24. siečnja 1942. otišao o državnom trošku na liječenje u Novi Marof, gdje je u dvadesetoj svojoj godini 1. rujna iste godine završio svoj mladi i idealni život. Sahranjen je na groblju u selu Mađarevu pokraj Novog Marofa. Liepa smrt bila mu je nagrada za pošten život.

Lazar Horvatski je sin Marka Horvatskog i Gizele rođ. Kovačević. Rođen je 26. listopada 1923. u Subotici. Do 1940. živio je u Subotici, gdje je svršio pučku školu i nižu gimnaziju, a 1. listopada 1940. došao je u Zagreb, gdje je nastavio gimnazijske nauke. U prosincu 1941. primljen je u Vojnu akademiju te je 4. siečnja 1942. otišao u akademiju u Sarajevo. U mjesecu travnju 1942. otišao je u Stockerau na vojnu izobrazbu. Ondje je svršio izobrazbu kao najbolji po

rangu te je zadržan za instruktora sve do 4. srpnja 1943. Tada je obrazovana u Stockerau zaštitna bojna za žetvu, i Horvatski je kao zapovjednik jedne satnije dodieljen u Slavoniju. U stalnom pokretu N. Gradiška, Grđanovci, Našice i Bjelovar poginuo je u borbi kod Bedenika 27. srpnja 1943. braneći hrvatski

kruh. Pokopan je u groblju Velike Pisanice isti dan. Među članovima Društva Bačkih Hrvata ostat će nezaboravna uspomena na poletnog i mladog zastavnika Lazara Horvatskog.

Svim našim dragim pokojnicima neka bude pokoj vječni!

ODJECI I OCJENE

»Životna radost Marka Čovića«.

Pod ovim naslovom objavljen je obširan prikaz zbirke novela prof. Marka Čovića »Žito zove« u kulturnoj rubrici »Nove Hrvatske«, od 3. veljače 1942. iz pera kritičara dr. Ton Smerdela. Radi zanimljivosti prikaza prenosimo ovdje nekoliko izvadaka iz te kritike. Tako dr. Smerdel između ostalog piše:

»Pri čitanju Čovićevog djela netko će pomisliti trenutno na Kosora, netko na Budaka, drugi opet na Hamsuna i tako dalje, što opet ne znači za Čovićevo pisanje nikakav minus, budući da se u tome otkriva njegova tendencija, koja je spontano u novelama razvijena, a ona se sastoji u vedrom i sočnom izrazu životne radosti, koja nesamo odgovara zamahu njegovog pripovjedačkog talenta, nego i formuli, koja je kao klica bila u njegovoj duši u vremenu u kome se je počela razvijati njegova književna fizionomija. Čović je, kao i mnogi drugi, patnje shvatio kao žrtve koje se moraju podneti i koje etički najviše znače. Na toj liniji pošao je neizravno za Budakom, u tome je uspio. Nejunačkom vremenu prkos!

Ima akcenata u Čovićevoj prozi, koji su izraženi u novoj boji i naletu mladosti i svježine, koja osjeća, da mora braniti svoje, da mora sve svoje nagone u dodiru s grudom tako izživljavati, da oni donesu etički temelj novom hrvatskom naraštaju.

Osjećati dodir s grudom i biti kao biljka, trave i hrast, tvrdi i čvoravi hrast pričvršćen uza nju, jednom riečju ukorienjen, eto to je konfesija, na prvi pogled škrti i obična, ali bogata po svojoj dubini u novelama Čovića.

Činjenica je, da je ovaj tip novele, u kojoj je stvarno i uvjerljivo prikazana radost života, novost u hrvatskoj književnosti.

Čitajući neke Čovićeve novele, nas zanosu osjećaji divljenja koje osjećamo, kad promatramo stabla i sunce, cieli šumski narod u njegovom bogatom životu, ali isto tako žalimo ih što su vječno prikovani uz grudu, koja ih hrani. Žalimo. Žalimo zato, što smo u današ-

njem vremenu zamišljeni i nesigurni, puni neke uzrujanosti, većinom neopravdane, a ne mislimo, da se moramo kao stabla i sav šumski narod pokoriti vječnim zakonima.

Mnogi književnici Čovićevog naraštaja nisu bili žedni prevezeni preko rieke, ali su bili sretni, da mogu izraziti ono, što su u sebi nosili; da mogu živjeti i sudjelovati — ne samo perom — u onome što bismo mogli nazvati hrvatsko čudo. To hrvatsko čudo jest sloboda, a na vrlo mnogim stranama Čovićevog djela u ovoj zbirci novela susrećemo spontane slutnje i izpoviesti, koje nas uvjeravaju, kako je to čudo stvoreno čeličnom vjerom. Vjerom, koja je planine micala a i u buduću će micati«.

Dr. Ton Smerdel osvrće se obširnije i na neke novele, koje smatra najboljima. Tako na novelu:

»Kako danas, tako sutra, tako svaki dan« i »Novi putovi«. Obje novele nastale su iz autobiografskog detalja, nastale su iz vrenja u duši mladića, koji se sukobljava s društvom i traži nove putove, traži rješenja, koja bi ga mogla zadovoljiti. Ovo vrenje na toplomjeru stila pokazuje visoke stupnjeve. Ono je slieno u slike, ali ne u stilu, kako to slikar stvara nego kako stvara svjetlo-pisac svoj umjetnički svjetlo-pis. Dakle kontrast: platno i umjetnički svjetlo-pis. Granica postoji i o tome se ne mora razpravljati, ali su obje novele kao autobiografski ulomci iz nenapisanog dnevnika karakteristični za psihologiju jednog naraštaja, koji je na vjetrometini ideja i mećavi srca našao put, koji vodi k slobodi vlastitog naroda. Tu je sukob romantike dnevnika i krutosti stvarnosti. Fraza je sigurna, ali okvir je razplinut, on nije omeđen, jer je kadkada u svom tonu patetičan. »Novi putovi« su zanimljivi za tako zvani zatvoreni, osobni dialog, budući da u mnogim svojim djelima Čović izbjegava izravni dialog, on ga lako uvijek nadoknadi pismima, kao u »Priči o djevojci Višnjici«, ili autopsijom. Analiza samog sebe uvijek je iskrena i to u Čovićevoj pisanju znači ritam čežnje i smisla za dobrotu«.

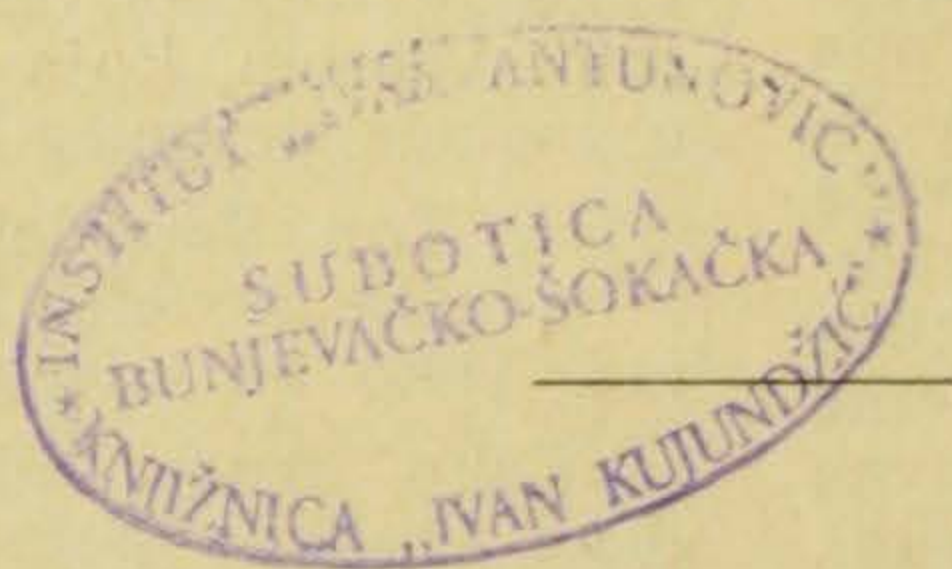
Zbirka je dobila svoj naziv po noveli »Žito zove«. Evo redaka kritičara posvećenih njoj:

»Žito zove« snažnim zamahom otkriva bogatstvo invencije i dokazuje talenat Čovićev. Ova novela je u kratko po svom sadržaju povratak iz grada na rodene njive u vrijeme žetve. To žito, što zove u svoje krilo, kao što zovu oni, koji su mu ostali vjerni, neodoljivo preporada dušu i tielo. U tom duhu Čović reljefno i impresivno govori, jakim jezikom i finom lirikom o dahu zemlje i ljepoti, koja se krije u vječnom smislu dodira s majkom zemljom. Životna radost i ritam veselja i radosti, u kojima se javlja i u intelektualcu smisao života i njegovih ljepota. Dobro su opisani u ovoj pripoviesti za koju se može kazati, da je remek-djelo onakvog stvaralaštva o kome smo na početku govorili. Samo ono što smeta, tako barem mislim, to su zaporke koje upotrebljava Čović — ne samo u ovoj noveli nego i u drugim. Te zaporke već po svom obliku zamaraju ne samo oko nego i tok dojma. Zar ne bi bolja bila crtica — linija, ta ona je i za oko ugodnija, ne koči i ne zapinje.

Te zaporke su obilje kadkada su ciele rečenice, ali autor nije od njih stvorio rečenice, on ih je ukočio i dojam je slabiji. One se gomilaju i lome ritam stila, i ako su još kadkada i suvišne. Ali, to je sitnica i formalna strana pisanja. Čović, koji često puta guši u sebi lirsku žicu, premda pametno, i ostaje vjeran svom prirodnom nagonu realiste, upravo u ovoj noveli kao i u »Priči o djevojci Višnji« na nekim mjestima ima sve to-nove epskog u svojim iskrenim bojama«.

Prikaz se završava riečima:

»Iz celog Čovićevog dosadašnjeg književnog rada mi možemo nazrieti njegovu fizionomiju i talenat, ali na jednaki način možemo kazati, da će se oblik njegovih novela ili pripoviedaka još više morati sažeti u oblik, koji može biti nov, ali sa svom onom tematikom i snagom, koju nalazimo u najboljoj noveli ove zbirke »Žito zove«. Na tom putu Čoviću je lako, budući da je otkrio svoju stazu. a polje rada, stvaranja i tipova veoma mu je široko u svakom pogledu. Epski ritam i lirska sočnost naći će u njemu dobrog tumača životne radosti uzprkos magle nad salašima«.

OBAVIEST SURADNICIMA »KLASJA NAŠIH RAVNI«

Molimo svu gg. suradnike, da šalju jezično uredene rukopise, po mogućnosti prepisane strojem ili bar vrlo čitljivo pisane, jer inače otežavaju rad uredništvu i poskupljuju tisak. Ujedno molimo, da svi rukopisi budu napisani korienskim pravopisom.

Klasje naših ravni — povremeni časopis za iztraživanje kulture, života i običaja bačko-baranjskih Hrvata izlazi povremeno. Izdaje Društvo Bačkih Hrvata u Zagrebu, Marovska 24/I. Glavni i odgovorni urednik prof. Marko Čović, Zagreb, Tuškanova 17/I. Za upravu odgovara Jakov Kopilović, stud. phil. Zagreb, Marovska 24/I. — Tisak Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb, Frankopanska 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić, Zagreb, Žerjavićeva 13.

zkv.h.org.rs

Časopis »Klasje Naših Ravni« pokrenuli su još 1935. u Subotici hrvatski intelektualci i rodoljubi s ciljem, da se znanstveno iztražuje kultura i prošlost bačko-baranjskih Hrvata i da se okupi oko njega sve naše starije i mlađe književnike. Na žalost, časopis nije mogao redovito izlaziti zbog tadašnjih težkih političkih prilika u Bačkoj i Baranji, ali je zato ipak postao izrazom volje i težnje svih Hrvata u Bačkoj i Baranji, kako u političkom, tako i u kulturno književnom pogledu.

Osnutkom Nezavisne Države Hrvatske obnovilo je ponovo časopis u Zagrebu »Društvo Bačkih Hrvata«, koje ga do danas izdaje.

Radi pregleda objavljujemo po godinama dosadašnje izašle broje časopisa.

Godine 1935. (izašla 2 broja u Subotici); godine 1936. (izašla 2 broja u Subotici); godine 1937. časopis nije izlazio; godine 1938 (izašao 1 broj u Subotici). U godinama 1939., 1940., 1941. časopis nije izlazio. Godine 1942. (izašao 1 broj u Zagrebu); godine 1943. (izašao 1 broj u Zagrebu).

UREDNIČTVO

KLASJE NAŠIH RAVNI

POVREMENI ČASOPIS ZA IZTRAŽIVANJE KULTURE,
ŽIVOTA I OBIČAJA BAČKO-BARANJSKIH HRVATA

GODIŠTE V., ZAGREB, PROSINAC 1943., BR. 1.

UREDNIČTVO I UPRAVA KLASJA NAŠIH RAVNI:
ZAGREB — MAROVSKA 24. I.

Naručbe i reklamacije neka se šalju na upravu. Osobne reklamacije neka se predadu pismeno u Društvu (dnevno od 10—12 sati).

Ciena ovome broju 200 Kn.